

memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

2015 / 1

MEMO 2015/1

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Vedoucí redaktorka / Senior Editor: Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční rada / Editorial Board: Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Michal Louč, (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Marie Fritzová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční okruh / Editorial Advisory Board: Zdeněk Beneš (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague), Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Doug Boyd (University of Kentucky Libraries, Lexington, U.S.A.), Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Mónica Patricia Cadenas Erazo (Lima, Peru), Ismail Demircioglu (Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey), Panos Dimisianos (Corfu, Greece), Karel Foud (Národní památkový ústav Plzeň / State Conservation Pilsen), Blažena Gracová (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Albert van Jaarsveld (University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), Bohumil Jiroušek (Jihočeská univerzita České Budějovice / University of South Bohemia, České Budějovice), Jan Kumpera (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Dana Musilová (Univerzita Hradec Králové / University Hradec Králové), Radikobo Ntsimane (University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa), Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Jiří Petráš (Jihočeské muzeum České Budějovice / Museum of South Bohemia, České Budějovice), Valeria Rotershteyn (Moscow Economic School, Moscow, Russia), Karel Řeháček (Státní oblastní archiv Plzeň / State Regional Archives Pilsen), Michael Sesling (Audio Transcription Center, Boston, U.S.A.), Petra Schindler (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Ibrahima Thioub (Cheikh Anta Diop University, Dakar), Marta Ulrychová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Urbásek (Univerzita Palackého Olomouc / University of Palacky, Olomouc), Lukáš Valeš (Newton College, Brno), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Bohdan Zilynskyj (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague)

Grafická úprava / Graphic design: Petr Lobaz, Marie Marhounová

Vydavatel / Publisher: Pro SOHI Plzeň vydává viaCentrum s.r.o., Ztracená 34, Olomouc, 772 00

Adresa redakce / Address of Editors: Středisko orální historie SOHI při Katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 306 19, Česká republika
Telefon: +420 377 636 603

E-mail: moravkov@khi.zcu.cz

Online verze dostupná z URL / Internet Access: <https://fpe.zcu.cz/khi/periodika.html> a www.oralhistory.cz

© Naděžda Morávková

©SOHI, Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni

©viaCentrum s.r.o.

Tisk: David a Jakub s.r.o., reklamní agentura, sady Pětatřicátníku 8, Plzeň 301 00

Evidence MK ČR pod číslem E 19999

ISSN 1804-753X (Print)

ISSN 1804-7548 (Online)

Vychází dvakrát ročně

Časopis objednávejte na adrese redakce / Order at journal editors

Ročník 5, číslo 1, 2015

OBSAH / CONTENTS

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Událo se v roce 2015 aneb příprava na Mezinárodní konferenci IOHA v Bengaluru 2016/ It Happened in 2015, or Preparation for International Oral History Conference in Bengaluru

(Marie Fritzová) 3

TEORIE A METODOLOGIE ORÁLNÍ HISTORIE / THEORY AND METHODOLOGY OF ORAL HISTORY

Padouch nebo hrdina. Osobní archivní fondy a jejich využití v biografickém výzkumu/Villain or Hero. Personal Archives and Their Use in Biographical Research

(Markéta Járová – Karel Řeháček) 5

STUDIE/STUDIES

Odsun německých obyvatel na Chebsku 1945 – 1947 ve vzpomínkách pamětníků/ The Expulsion of the German Population in the Cheb 1945 - 1947 in Memories

(Lenka Burianová) 16

Rodina Lažanských a panství v Chyších od konce 19. století do roku 1947

(Jana Koudelková) 65

RECENZE / REVIEWS

KILIÁN, Jan – REBITSCH, Robert – SVOBODA, Milan a kol. *Hermann Hallwich 1838-1913. Historik, politik, byrokrat, sběratel a básník*. Praha – Teplice: Scriptorium, 2015. 238 s. ISBN 978-80-88013-12-9.

(Helena Východská) 89

JÍLEK, Tomáš - MORÁVKOVÁ, Naděžda. *Vlastivěda česko-bavorského pohraničí / Heimatkunde der tschechisch-bayerischen Grenzregion*. Plzeň: ViaCentrum s.r.o. pro Západočeskou univerzitu v Plzni, 2015. 140 s.

(Ladislav Voldřich) 91

MORÁVKOVÁ, Naděžda – ŘEHÁČEK Karel. *Osobnosti plzeňského vysokého školství. Díl 2. Plzeň: SOHi při FPE ZČU, 2014. ISBN 978-80-87646-04-5.*

(Miroslav Breitfelder) 94

KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Praha: Slon, 2010. s. 151. ISBN 978-80-7419-033-9.

(Petr Šilhánek) 96

ZPRÁVY / CHRONICLE

IV. konference České asociace orální historie

(Michal Louč) 98

Předávání cen I. ročníku historické soutěže 2014/15 „Jak se žilo našim babičkám a dědům v Plzeňském kraji?“ pořádané střediskem SOHI

(Marie Fritzová) 103

Vyhlášení II. ročníku historické soutěže pro základní školy Plzeňského kraje pořádané střediskem SOHI 2015/2016

(Marie Fritzová) 104

POKYNY PRO AUTORY / NOTES FOR CONTRIBUTORS 105

PREZENTACE SOHI /CALL FOR PARTNERS 109

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Událo se v roce 2015 aneb příprava na Mezinárodní konferenci IOHA v Bengaluru 2016/ It Happened in 2015, or Preparation for International Oral History Conference in Bengaluru

Marie Fritzová

Rok 2015 byl poměrně bohatý na vědecké konference věnující se metodě/disciplíně orální historie. Připomeňme za všechny dvě nejvýznamnější. Na jaře proběhl již IV. ročník konference České asociace orální historie nesoucí název: „Na hranicích mezi přítomností a minulostí: perspektivy orální historie“. Konferenci pořádala jako již tradičně Česká asociace orální historie (COHA), tentokrát ve spolupráci s Ostravskou univerzitou (OU). Tato konference navazovala na úspěšný III. ročník, který proběhl v roce 2013 v Pardubicích. Konference měla mezinárodní účast. Jeden celý panel byl věnován polské orální historii. O širokou medializaci se postarala Česká televize, která v regionálním zpravodajství uveřejnila zprávu o průběhu konference.

Na podzim roku 2015 (17. - 18. 9.) se uskutečnila mezinárodní konference v polské Lodži. Tato konference s hojnou českou účastí nesla název: „Oral History in Central-Eastern Europe: Current Research Areas, Challenges and Specificity“ a jak název napovídá, hlavním tématem celé konference byly výzkumy probíhající ve střední a východní Evropě metodou orální historie. Druhý přednáškový den zahájil přední český specialista orální historie prof. Miroslav Vaněk hlavním příspěvkem, který nesl název: „Looking for paths: parallels and intersections of oral history in Central and Eastern Europe“. Kromě prof. Vaňky se této konferenci zúčastnili i další čeští orální historici z prestižních českých vědeckých pracovišť.

Dvě výše uvedené konference určitým způsobem předznamenávají nejprestižnější Mezinárodní konferenci orální historie, která proběhne v létě 2016 (27. 6. - 1. 7.) v indickém Bengaluru. Konferenci pořádá Mezinárodní asociace orální historie (IOHA) ve spolupráci s Indickou asociací orální historie (OHAI). Jedná se již o její XIX. ročník a konference nese název: „Speaking, Listening, Interpreting: the critical engagements of Oral History“. Mezinárodní konference orální historie se od roku 1996 koná vždy každé dva roky a pokaždé ji hostí jiný stát.

Rádi vzpomeneme úspěšný XVI. ročník, který se v roce 2010 konal v Praze a kterého se tehdy účastnil i mezinárodně uznávaný sociolog a orální historik Paul Thomson, autor pomyslné „bible“ orálních historiků „The Voice of the Past: Oral History“. Této konferenci se zúčastnilo více než 500 delegátů z 57 různých zemí světa a její průběh můžeme označit za více než zdařilý.¹ V roce 2012 pak proběhla další konference v Buenos Aires v Argentině a v roce 2014 ve španělské Barceloně. Těšme se tedy na nadcházející XIX. Mezinárodní konferenci orální historie, která také bude hostit české delegáty.

¹ VANĚK, Miroslav – MÜCKE Pavel. *Třetí strana trojúhelníku – Teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011. s. 78-79.

TEORIE A METODOLOGIE ORÁLNÍ HISTORIE / THEORY AND METHODOLOGY OF ORAL HISTORY

Padouch nebo hrdina. Osobní archivní fondy a jejich využití v biografickém výzkumu/Villain or Hero. Personal Archives and Their Use in Biographical Research

Markéta Járová – Karel Řeháček

Abstrakt

Příspěvek se věnuje problematice osobních fondů v archivech, možnostem jejich získávání a archivního zpracování, způsobům a možnostem jejich dalšího badatelského využití. Dále se pak studie věnuje konkrétnímu obsahu osobních fondů jakožto i zpřístupnění osobních fondů badatelům i dalším zájemcům o archiválii zůstavitele. Závěr studie se zabývá využitím osobních fondů ve výuce dějepisu a navrhuje rozšíření již osvědčených historiografických školních projektů o další rozměr a to shromáždit a utřídit o dané osobnosti co nejvíce informací a dále předat do teritoriálně příslušné paměťové instituce.

Abstract

This article addresses the issue of personal archival collections, the possibilities of their attainment, archival processing methods and ways of their further use for research. This study is also devoted to specific contents of personal archival collections, as well as to the disclosure of personal collections to researchers and other persons. In conclusion, this article looks at the use of personal collections in history teaching in schools.

Klíčová slova: archiv, osobní fond, archiválie, artefakt, archivář

Key Words: archives, personal archival collections, archives, artifact, archivist

I. Osobní fondy a jejich charakteristika

Veškeré oblasti života společnosti jsou spojeny s konkrétními osobnostmi, které je určují a ovlivňují. V případě historických událostí to platí dvojnásob, protože dějiny jsou mnohdy utvářeny právě nevšedními, byť mnohdy silně kontroverzními jedinci. Jednou z metod výuky regionálních dějin je tak využití osobního příkladu, ať pozitivního („hrdina“) či negativního („padouch“). Archivy nabízejí v oblasti didaktické aplikace historických událostí vyučujícím a jejich žákům či studentům možnost využití specifického typu archivních souborů, osobních fondů, stále častěji i databází pamětnických vzpomínek.² Ty poskytují jednak podklady k historickému výzkumu života a díla jednotlivých osobností, jednak představují cenný doplněk k dochovaným archiváliím úřední povahy.

Osobní archivy panovníků či významných šlechticů vznikaly již od pozdního středověku. Svou povahou se však tyto tzv. rodové archivy poněkud odlišují od později konstituovaných osobních fondů, které jsou tématem tohoto pojednání. Z pohledu archivní terminologie jsou osobní fondy (mnohdy nepřesně též archivní, osobní, písemné či literární pozůstalosti) archivními soubory neúředního charakteru, jejichž archiválie pocházejí primárně z činnosti jednotlivců. Jedná se tedy o

² O využití osobních vzpomínek viz též MORÁVKOVÁ, Naděžda. Orální historie v přípravě budoucích učitelů dějepisu- několik postřehů z využití přímých i mediálně zprostředkovaných svědectví pamětníků ve výuce dějin/Oral History in Preparation of Intending Teachers of Historiography – Some Remarks on Using of Direct and Medial Contemporary Evidence in History Teaching, *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd*, roč. 25, 2011, č. 2, ISSN 1211-6068, s. 67 – 72; MORÁVKOVÁ, Naděžda. Orální historie ve výuce společenských věd na školách, možnosti a metody, *Civilia: Odborná revue pro didaktiku společenských věd*, roč. 4, č. 1. Olomouc: Katedra společenských věd PF Univerzity Palackého v Olomouci, ISSN 1805-3963, s. 31-36.

dokumenty, které spadají výlučně do sféry osobního vlastnictví a na jejichž uložení v archivech a dalších paměťových institucích (muzeích, knihovnách, galeriích) neexistuje žádný právní nárok. Z této skutečnosti také vyplývá většina problémů, které se v souvislosti s archiváliemi osobní povahy vyskytují.

Přestože se jedná o archivní fondy, jež jsou konstituovány na základě provenienčního principu (tj. jeden fond tvoří „produkce“ jednoho původce, v případě osobních fondů jedné osoby), mají osobní fondy vzhledem ke svému obsahu mnohdy smíšený (tj. fondově-sbírkový) charakter a provenienční princip není vždy zcela důsledně dodržován. Také z tohoto důvodu je vcelku běžné, že se dokumenty osobní povahy nacházejí i v muzeích, případně galeriích či dalších paměťových institucích, kde tvoří samostatné sbírky či jsou součástí větších sbírkových celků.

Typický osobní fond, který se běžně nachází v českých archivech, vzniká z činnosti jedné osoby, případně jedné rodiny (v tomto případě se jedná o rodinný fond). Je tvořen zpravidla archiváliemi písemné povahy, ale i dalšími artefakty, které všestranně dokumentují život a dílo daného původce či příslušníků jedné rodiny. Totéž platí i pro sbírky osobní povahy, které se nacházejí v muzeích, případně galeriích a dalších paměťových institucích.

II. Způsoby nabývání osobních fondů

Do archivů se dokumenty osobní povahy dostávají převážně na základě mimoskartačního řízení, a to buď darem, nebo koupí, v obou případech na základě smlouvy uzavřené mezi archivem a tzv. zůstavitelem (samotným původcem či další osobou, která je s dokumenty oprávněná disponovat). Do muzeí a dalších paměťových institucí se dostávají jako výsledek jejich sbírkotvorné činnosti.

Mimoskartační řízení je vyvoláno buď z vnějšího podnětu, kdy se zůstavitel na archiv obrátí s nabídkou předání dokumentů, nebo na základě iniciativy samotných archivářů, kteří se aktivně snaží dokumenty osobní povahy získávat. Nejčastěji se jedná o vyhledávání vhodných původců, kdy archiváři využívají dobrých znalostí místních poměrů, informací z denního tisku, úmrtních oznámení, či o sledování

nabídky antikvariátů nebo aukčních portálů. V tomto ohledu často spolupracují archiváři z celé republiky a navzájem si předávají tipy na případné zajímavé akvizice. Menší část osobních fondů pak vzniká vytříděním příslušných archiválií z jiných archivních fondů, které se již nacházejí v péči archivu, a pouze nepatrné množství osobních fondů se do archivu výjimečně dostává z moci úřední, např. odúmrtí na základě soudního rozhodnutí a následnou nabídkou Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových.

V případech, kdy archivář aktivně oslovuje vytipované zůstavitele či jejich rodinné příslušníky, je velmi důležité především vhodně a citlivě zvolit komunikační strategii. Je zapotřebí, aby archivář dokázal překonat jejich případnou počáteční nedůvěru (už dlouhodobě užívaný termín „pozůstalost“ proto zejména při jednání s dosud žijícími osobnostmi nepůsobí příliš přívětivě), zároveň však jednal rychle a důrazně (v případě úmrtí původce hrozí reálné nebezpečí spojené s živelnou likvidací dokumentů) a aby dovedl žijícím původcům či jejich pozůstalým vysvětlit význam a důsledek (pozitivní, ale i negativní) předání archiválií do péče archivu.

Význam práce archiváře a jeho odborná zkušenost se projevuje i při vlastním výběru dokumentů za archiválie a při jejich případném oceňování pro potřeby vyhotovení příslušné kupní smlouvy. Dohodnutá cena by měla odrážet hodnotu předávaných dokumentů jako celku a archivář by měl zůstavitele motivovat k jejich předání v co nejcelistvější podobě, nikoliv jen jako torza původního organicky vzniklého souboru, z něhož již předtím někdo „vyzobal“ lukrativní a sběratelsky nejcennější artefakty.

Po nabytí archiválií se jejich vlastníkem stává obvykle příslušný archiv, archiválie však mohou být po převzetí do péče archivu i nadále ve vlastnictví jiných subjektů (např. církevních) a v archivu jsou uloženy pouze jako depozitum na základě depozitní smlouvy. V rámci českého archivnictví se osobní fondy nacházejí zejména ve specializovaných archivech (např. v Archivu Akademie věd České republiky, Archivu Národního muzea, Literárním archivu Památníku národního písemnictví), ale stále více rovněž v ostatních veřejných archivech (zejména v Národním archivu, státních oblastních archivech či archivech územních samosprávných celků).

III. Evidence a archivní zpracování osobních fondů

Aby bylo možno archiválie a další dokumenty osobního charakteru nacházející se mimo archivy účelně využívat, je zapotřebí jejich důsledná celostátní (a v budoucnu dokonce i připravovaná mezinárodní) evidence. Veškeré archivní osobní fondy jsou evidovány v rámci Jednotného archivního fondu (JAF) v databázi PEvA, v jejímž číselníku se nacházejí ve skupině tematické evidence 110 000 Rodinné archivy a osobní fondy (podskupina 110 200 Osobní fondy). O tutéž evidenci se archivy snaží i v případě dokumentů nacházejících se v dalších paměťových institucích, ovšem z různých důvodů mnohdy zůstávají tyto snahy bez patřičné odezvy. Případný zájemce o historický výzkum konkrétní osobnosti se tedy musí ozbrojit trpělivostí a je nucen prohledávat i další podobné databáze, nejčastěji muzejní Centrální evidenci sbírek muzejní povahy České republiky (CES). V roce 1997 vydala tehdejší Archivní správa Ministerstva vnitra České republiky Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České republice, jehož doplňkem se stal o čtyři roky dříve vydaný Průvodce po fondech Literárního archivu Památníku národního písemnictví.

Neúřední charakter osobních fondů a sbírek rovněž zůstavitelům umožňuje prakticky svobodný výběr institucí, do kterých dokumenty osobní povahy předají. Někdy již sám původce za svého života předá své osobní dokumenty jím vybranému archivu, jindy určí, kam mají být předány po jeho smrti. V praxi pak mnohdy dochází k celé řadě nesystémových rozhodnutí, k popírání základních principů archivnictví (nejen provenienčního, ale např. i teritoriálního), nezřídka rovněž k „trhání“ archivních fondů či sbírek, kdy jsou jejich části uloženy v různých institucích. V případě státních archivů je možné tyto situace řešit vzájemnou dohodou a předáním archiválií do péče jednoho z nich, v případě různých typů paměťových institucí je situace mnohem složitější, většinou kvůli vlastnickým vztahům k archiváliím, v menším měřítku i kvůli rivalitě jednotlivých institucí. V mnoha případech tak není ani po zjištění „duplicity“ archivních fondů či sbírek možno provést nápravu tohoto stavu a „roztržené“ nebo více či méně neúplné osobní fondy a sbírky se stávají poněkud smutnou realitou.

V archivech jsou osobní fondy standardně archivně zpracovávány, inventarizovány či katalogizovány, což je hlavním předpokladem pro jejich zpřístupnění badatelské veřejnosti. Jejich odborné zpracování vyžaduje využití specifických postupů vycházejících z vnitřních vazeb dochovaných archiválií, a proto není možné vytvořit žádný univerzální způsob pořádání ani jednotné pořádací schéma. Existují sice některé „vzorové“ pořádací návody (nejčastěji využívaná je v roce 1984 tiskem publikovaná interní směrnice Ústředního archivu Československé akademie věd z 26. února 1980, i tak je však v praxi zapotřebí pružná aplikace v ní uvedených zásad s ohledem na dochované archiválie. Výsledkem odborného archivního zpracování je vyhotovený manipulační seznam, inventář či katalog, které různě podrobně evidují archiválie dochované v osobních fondech a i s využitím vytvořených rejstříků umožňují jejich efektivní vyhledávání. Specifickou formou zpracování částí osobních fondů (zejména korespondence) jsou edice.

Významným problémem, s nímž se musí archivář při pořádání a inventarizaci osobních fondů vypořádat, je především tzv. vnitřní skartace resp. přehodnocení významu části převzatých archiválií, které nemají trvalou historickou hodnotu. V případě osobních fondů je ke skartacím nutno přistupovat velmi obezřetně, jelikož i zdánlivě bezcenné doklady mohou být kvalitním dobovým svědectvím. Proto by se se skartacemi v osobních fondech nemělo příliš spěchat.

IV. Obsah osobních fondů

Osobní fond tvoří organický soubor písemných a jiných dokumentačních materiálů, které mají vnitřní vztah k životu a činnosti určité osoby a které mají nezpochybnitelnou historickou hodnotu. Jak již bylo uvedeno, má většina osobních fondů smíšený (fondově-sbírkový) charakter. Tomu odpovídá rovněž jejich různorodý obsah. Podle zaměření jejich původců se jedná mj. o osobní doklady, korespondenci, literární i odborné rukopisy, sbírky výpisků či výstřížků, fotografie, zvukové a obrazové materiály, filmy a další, mnohdy i trojrozměrné (např. vyznamenání) a velmi netradiční artefakty (např. smuteční stuhy).

Co se obsahu osobních fondů týče, lze je rozčlenit na pravé, nepravé a smíšené. Pravé osobní fondy obsahují archiválie, které dokládají výhradně život a dílo původce. Nepravé osobní fondy jsou často pouze skrytými archivními sbírkami, které sice vznikly činností původce, ale jinak s ním mají společného pouze málo. V těchto případech by měl archivář při zpracování osobních fondů archiválie obezřetně posoudit, zhodnotit oprávněnost jejich uložení v osobním fondu, případně je přemístit do jiných fondů či sbírek.

Totéž platí i pro smíšené osobní fondy, v nichž se nacházejí kromě archiválií dokumentujících život a dílo původce také např. archiválie úřední provenience, které nesou zjevné znaky původní úřední registry instituce, kde původce např. působil. Specifickým případem smíšeného osobního fondu je i takový, který obsahuje artefakty, které sice vznikly na základě sběratelské činnosti původce, které však nesou vnější znaky (razítka, přírůstková čísla, signatury) existujících paměťových institucí. Také v těchto případech by měly být tyto archiválie z osobních fondů vyčleněny a zařazeny do příslušných již existujících nebo nově vytvořených archivních fondů či předány zpět jejich původním vlastníkům. Tyto manipulace však často narážejí na nepochopení zůstavitele, na smluvní ustanovení mezi ním a archivem i na neochotu jednotlivých institucí tyto artefakty předávat.

V. Přístupnost k osobním fondům a její omezení

Obecně platí archivní legislativou (zákonem č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, v platném znění) stanovená zásada, že archivně zpracované fondy jsou přístupné. Nezpracované fondy jsou přístupné jen tehdy, umožňuje-li to stav jejich dochování a stupeň jejich zpracování. To neplatí pro archiválie mladší než 30 let či archiválie nepřístupné z důvodů ochrany osobních údajů. Právě legislativně zakotvená ochrana osobních údajů (zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, v platném znění) znamená snad největší problém ve zpřístupňování osobních fondů badatelské veřejnosti a je otázka, zda bude při dodržování veškerých podmínek, které legislativa stanovuje, vůbec reálné, aby archivy tento typ archiválií k bádání předkládaly.

Další omezení přístupnosti k osobním fondům jsou dána obsahem smluv (darovacích, kupních, depozitních), na jejichž základě byly osobní fondy předány do péče archivu. Příslušná ustanovení smluv mohou podstatným způsobem ovlivnit využívání osobních fondů a jakoukoliv manipulaci s nimi. Kromě legislativních a smluvních omezení je však zapotřebí vzít rovněž v úvahu respekt k vyšším mravním principům a hodnotám v souvislosti s ochranou soukromí jednotlivých původců, jejich potomků či dalších osob. Zde se jedná o velmi citlivou problematiku, kterou je třeba posuzovat individuálně a s dobrou znalostí konkrétních případů.

Osobní fondy lze z hlediska jejich přístupnosti badatelské veřejnosti rozdělit do tří skupin: přístupné bez omezení, přístupné se souhlasem zůstavitele či jeho právních nástupců (dědiců), nepřístupné s ohledem na platnou legislativu či na smluvní podmínky. Existují i případy, kdy nejsou převzaté archiválie přístupné ani samotným archivářům a kdy je jejich zpřístupnění vázáno na předem pevně stanovený okamžik.

Co nejpodrobnější archivní zpracování osobních fondů je důležité i z hlediska jejich fyzické ochrany. Není tajemstvím, že osobní dokumenty významných osobností jsou spojeny se značným zájmem sběratelů, což se projevuje v poptávce po nich na trhu s těmito komoditami. Důkladná evidence těchto pro sběratele lukrativních artefaktů je tedy společně s jejich digitalizací významným prostředkem v boji proti profesionálním vykradačům archivů a dalších paměťových institucí.

Další omezení využití archiválií nacházejících se v osobních fondech představují ustanovení tzv. autorského zákona (zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, v platném znění). Archivy či jiné paměťové instituce sice získaly do své péče a mnohdy i do vlastnictví veškeré smluvně převzaté artefakty, ovšem autorská práva k autorským dílům (zejména literárním, uměleckým či vědeckým), kterých se autor nemůže vzdát a která trvají po dobu jeho života a 70 let po jeho smrti, zůstala i nadále v majetku původců či jejich právních nástupců (dědiců). To mnohdy znamená vážný problém ve zpřístupňování artefaktů nacházejících se v režimu autorského práva.

VI. Využití osobních fondů ve výuce dějepisu

Základními aktivitami při využití osobních fondů ve výuce dějepisu jsou především vytipování zajímavých osobností „ze sousedství“ či „odvedle“, shromáždění relevantních materiálů o nich a vytvoření příběhu (tzv. biogramu), na který (či na kterém) by bylo možno didakticky aplikovat probíranou učební látku. Smyslem těchto činností je rovněž upozornit na mnohdy neprávem zapomenuté osobnosti veřejného života a navrátit je do historického povědomí spoluobčanů. Mnohdy se díky těmto aktivitám podaří tyto osobnosti i rehabilitovat a přispět k jejich ocenění (např. vzpomínkovým večerem, pamětní deskou či pojmenováním veřejného prostranství).

Tyto metody se ve výuce dějepisu na základních a středních školách a nižších cyklech víceletých gymnázií již úspěšně etablovaly a mnoho škol je zapojeno do celé řady celonárodních i regionálních projektů. Úspěšný byl kupř. první ročník žakovského dokumentaristického projektu *Příběhy našich sousedů*, který vznikl ve spolupráci s nevládní a neziskovou organizací Post Bellum. Ve spolupráci s paměťovými institucemi, pamětníky, případně samotnými aktéry vznikají (v tomto případě i s využitím metod tzv. orální historie) zajímavé práce, které jsou aplikovány nejen ve výuce formou referátu či besedy, ale mohou být i cenným mediálním výstupem, např. článkem do školního či regionálního periodika, obsahem webových stránek atd.

Není výjimkou, že mnohde vznikají speciálně na historii zaměřené regionální webové portály, takže i tím žáci a studenti základních a středních škol přispívají k obohacení historického povědomí obyvatelstva mikroregionu a mohou tak vhodně zúročit výsledky svého snažení. Kromě toho se seznamují také s existencí a činnostmi regionálních paměťových institucí a dostanou i možnost nahlédnout do badatelské „kuchyně“ profesionálních historiků.

Právě tím však většina podobných historiografických projektových počínů končí. Na základě dosavadních zkušeností ze spolupráce se školami však lze přistoupit ještě k další fázi kooperace. Žáci a studenti by v ní mohli pod vedením zkušených

odborníků proniknout z role konzumenta (tj. badatele) i do druhé sféry procesu zkoumání dějin a vyzkoušet si pozici shromažďovatele či zpracovatele historických dokumentů (tj. archiváře či muzejníka). Hlavním smyslem a cílem této nové aktivity je po dohodě s dotčenými osobami a jejich souhlasu shromážděné dokumenty utřídit, elementárně zpracovat a předat do teritoriálně příslušné paměťové instituce, nejlépe regionálních archivů.

Tím by se žáci a studenti zasloužili nejen o autentické „vytěžení“ narátora, ale rovněž o trvalé uchování shromážděných dokumentů pro budoucí generace. Jejich aktivita by tak získala mnohem vyšší přidanou hodnotu: podnítil by se v nich ještě hlubší zájem o minulost, přítomnost a budoucnost mikroregionu, v němž žijí, a souběžně s tím by se vytvořil pozitivní vztah k artefaktům, které jeho historii dokumentují (např. ke kronikářské práci, ochraně movitých a nemovitých historických památek atd.). Že se tímto způsobem v mladé generaci rozvíjí i vlastenectví, zodpovědnost a sebevědomí, není ani zapotřebí dodávat. A možná biografický výzkum přiměje žáky a studenty i k zamyšlení nad tím, že v životě není nic jednoduše černobílé, že hranice mezi reálným „padouchem“ a „hrdinou“ je mnohem rozostřenější, než se zdá při sledování filmů či četbě beletrie, a že rychlé soudy nejsou vždy těmi nejspravedlivějšími.

K tomu, aby byly všechny fáze žákovského či studentského historiografického výzkumu naplněny v souladu s odbornými i didaktickými požadavky, je zapotřebí především kvalitní příprava, metodická i personální. Do fáze výběru vhodné osobnosti musí být aktivně zapojen nejen vyučující, ale také rodinní příslušníci žáků či další ochotní spoluobčané. Ve fázi shromažďování informací či dobových artefaktů by měli žáci a studenti spolupracovat v první řadě se zvolenou osobností (pokud ještě žije), jejími rodinnými příslušníky (či pozůstalými), pamětníky, obecním kronikářem, dále by měli požádat o pomoc regionální paměťové instituce a též oslovit na region zaměřené profesionální či amatérské badatele. Ve fázi zpracování získaných dat pak opět pomůže primárně vyučující (metodika vytváření výstupu a jeho kritické posouzení), sekundárně archivář, muzejník, knihovník (metodika zpracování získaných artefaktů pro potřeby jejich dalšího uchování v paměťových

institucích, např. zásady pořizování audiovizuálního záznamu rozhovoru s narátorem, metody zpracování artefaktů, postupy pro jejich předání do péče archivu či muzea).

Je možné namítnout, že se jedná o příliš rozsáhlý úkol, který žáci základních škol a možná i studenti středních škol budou plnit obtížně. Pravdou je, že se bez účinné a opravdové pomoci svého okolí neobejdou, ale jejich velkým pozitivem je naopak až nakažlivý entuziasmus, který obvykle v pozdějším věku ochabuje. Proto je možno projekt rozdělit na dvě etapy: v první „zasít“ semínko zájmu a realizovat počáteční dvě fáze výzkumu a k druhé se vrátit třeba po několika letech, až žáci či studenti budou starší. To pak ta „sklizeň“ bude mnohem efektivnější a její výsledky obohacené nově získanými zkušenostmi a širším rozhledem.

O autorech

Mgr. Markéta Járová (*1976) archivářka Státního oblastního archivu v Plzni
e-mail: jarova@soaplzen.cz

PhDr. Karel Řeháček (*1972) archivář Státního oblastního archivu v Plzni
e-mail: rehacek@soaplzen.cz

STUDIE/STUDIES

Odsun německých obyvatel na Chebsku 1945 – 1947 ve vzpomínkách pamětníků

Lenka Burianová

Abstrakt

Tato studie se zabývá historickým poválečným vývojem na Chebsku v letech 1945 – 1947. Je zaměřena především na podrobné přiblížení vysídlení početné skupiny obyvatelstva německé národnosti z Chebu a blízkého okolí a jeho následnému osidlování. V práci bylo použito biografické metody a klasického orálně historického postupu. Skrze výpovědi pamětníků lze získat na studovanou problematiku nový náhled, který je zaměřen především na postavení a chování jedince v dané historické události.

Abstract

This study deals with the historical post-war development in the Cheb region in the years 1945 - 1947. It is focused on detailed description of expulsion of large group of the German population from Cheb and the surrounding area. The work has used biographical method and method of classical oral history. Through the testimony of witnesses a new point of view has been obtained on this issue. This point of view focuses primarily on the status and behavior of individuals in this historic event.

Klíčová slova: odsun na Chebsku, divoký odsun, organizovaný odsun, metoda orální historie, pamětník – narátor.

Key Words: expulsion from Cheb, wild expulsion, organized expulsion, oral history, the witness – narrator

Úvod

V dějinách každého národa nalezneme činy, které se stále připomínají, nepodaří-li se národu s nimi vyrovnat. Do 13. komnaty našich novodobých dějin patří vystěhování Němců z Československa v letech 1945-1947 a právě tomuto období se předkládaný příspěvek věnuje. Hlavním cílem předkládané studie je tedy přiblížit odsun německých obyvatel z Československa a i následný vývoj v této oblasti v letech 1945-47 a to konkrétně jeho průběh a vzpomínky pamětníků chebské oblasti.

Češi a Němci žili společně na území naší republiky několik set let a tato skutečnost se stala samozřejmou součástí nejen kulturní, ale i politické podoby českých zemí. Toto soužití bylo v zásadě velice produktivní. Během 2. poloviny 19. století přestávala být vzájemná koexistence bezproblémová a získávala vážné trhliny, v souvislosti s úsilím českého národa o politickou emancipaci v rámci habsburské monarchie. Zásadní změnu pak ve vzájemném vztahu učinil vznik republiky v roce 1918. Reakcí Němců na vznik samostatného československého státu byla snaha odtrhnout pohraniční kraje, připojit je k Rakousku a s ním poté i k Německu (Cheb byl součástí nejvýznamnější provincie Deutschböhmen). Tyto pokusy však skončily neúspěchem.

Nejzávažnějším problémem v dějinách života českých Němců je spojenectví s Hitlerem a Mnichovská zrada. Sudetští Němci se jevíli spoluodpovědní za tuto situaci a mezi Čechy a Němci se díky tomu vytvořila nepřeklenutelná propast, která vyústila v zachování teritoriální integrity státu a vysídlení německého obyvatelstva mimo jeho území.

V této studii využívám především metodu orální historie, která umožňuje nahlížet zkoumanou událost z nového úhlu pohledu. Vzpomínky pamětníků nejsou sice prosty emocionálního zabarvení, ale právě jejich subjektivní zabarvení tvoří

skutečné a „oživené“ dějiny. Jednotlivé výpovědi zasazené do celku proto umožňují čtenáři jiný pohled na studovanou problematiku, a stávají se zároveň samy o sobě dalším historickým pramenem.

Metodologie

Celkem bylo realizováno a zaznamenáno 12 rozhovorů, vybrané části z rozhovorů s 10 pamětníky jsou využity přímo v této studii. Rozhovory proběhly v období od ledna do března 2013. Délka rozhovoru se pohybovala v rozmezí 30 - 130 minut. Rozhovory byly přepsány a vyhodnoceny. Relevantní části byly poté použity v textu práce.

Přístup pamětníků k takto emotivním událostem je samozřejmě spojen jak s individuální vzpomínáním a zapomínáním, ale také s kolektivní pamětí všech, kterých se odsun a události s ním spojené nějakým způsobem dotkl. *„Jejich individuální vzpomínky se mísily se vzpomínkami jejich okolí a splývaly postupně s kolektivními obrazy minulosti... Jedinci reagovali na zkušenost odsunu stejně různorodě, jako reagují lidé vždy na každou novou situaci. Někteří se již nikdy se svým osudem nesmířili, jiní se přizpůsobovali lehčeji, někteří se utíkali do smutku a oplakávání svých ztrát, jiní do agresivního volání po potrestání viníků.“*³

Výše uvedený úryvek z knihy *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*, výstižným způsobem charakterizuje, jak jedinci se svými zkušenostmi zacházejí. Každý z mých pamětníků se s traumatem odsunu vyrovnával vlastním způsobem. Mezi oslovenými pamětníky proto byli takoví, kteří se k období odsunu a osídlování nechtěli vracet, na některé situace nechtěli vzpomínat, protože se pro ně i po tolika letech jednalo o vzpomínky velmi bolestné. K nim patřila především paní Věra S. (1937), v textu značená jako (VS). Naše sjednaná schůzka proběhla v Plesné v domě paní Věry S., která měla v té době sádku na noze, ta jí velice ztěžovala pohyb, a proto jezdila na kolečkovém křesle. Nicméně paní Věra S. byla velice přívětivá a milá. Z počátku byl rozhovor spíše opatrný, obecnější, až po nějaké době se paní Věra S.

³ HAHNOVÁ, Eva – HAHN Hans Henning. *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*. Olomouc: Votobia, 2002, s. 17.

rozpovídala. V rozhovoru ovšem zaznívaly převážně kladné vzpomínky, těm negativním se paní Věra cíleně vyhýbala s obecnými slovy, že „to bylo zlé“.

Na straně druhé bylo mnoho narátorů, kteří se nevyhýbali ani těm smutnějším vzpomínkám. K těmto narátorům patřila paní Anna K., v textu značená jako (AK) a pan Roman H. (RH) - (za německé obyvatele) a paní Miloslava N. (MN) a pan Pavel K. (PK) - (za české obyvatele). Paní Věra S. a pan Roman H. jsou narátoři, jejichž výpovědi patří ke stěžejním v této studii. Výpovědi pana Romana jsou zprostředkované vzpomínky prarodičů, se kterými do svých 18 let bydlel. Pan Roman byl hovorný a optimistický a jeho výpovědi nebyly tolik emotivně podbarvené, jako výpovědi paní Věry. Další důležitou informátorkou byla paní Anna K., mluvila velmi potichu a z výpovědi byla místy patrná stále doznívající křivda. Během rozhovoru často sklouzávala k egerlandštině a pro některé výrazy nenacházela dlouho český ekvivalent.

Výpovědi paní Miloslavy (MN) a pana Pavla (PK) byly celkově velice pozitivní. Paní Miloslava období mezi lety 1945-47 vnímala z pohledu dítěte, které se s každým kamarádilo a nerozlišovalo mezi Němci, Čechy, Rumuny, Rusy. Pan Pavel navíc pouze reprodukoval vzpomínky rodičů.

Ostatní narátoři se podělili o dílčí vzpomínky, dobré i špatné. Výpovědi jsou poměrně emotivní a jsou vřazovány souvztažně k jednotlivým dějinným událostem. Vzpomínky, které se nevztahovaly bezprostředně k šetřené době, byly vylimínovány a zůstaly uloženy s ostatními v mém archivu. Stěžejní dílo, ze kterého čerpám obecné informace je monografie Jitky Chmelíkové *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, vydané v roce 2005.

Odsun Němců z Československa

Odsun Němců a s tím spojené osídlení pohraničí patří k největší poválečné vnitrostátní změně Československa.⁴ Bezprostředním a nejsilnějším motivem

⁴ Během půldruhého roku se zde vystřídalo téměř pět milionů obyvatel.

myšlenky odsunu byl Mnichov 1938 – rozhodující krok k likvidaci Československa – a události, které mu krátce předcházely a následovaly po něm.⁵ Transfer Němců z Československa byl tedy ve své době veřejností i politiky chápán jako preventivní akt, který český odboj navrhoval již od roku 1939 a ježž prezident Beneš přijal v plné míře až na podzim 1941 (benešovské koncepty řešení do té doby navazovaly na uvažovaný tzv. čtvrtý a pátý plán, který předpokládal poměrně značné územní změny ve prospěch Německa, a jako přiměřená reakce na události posledních let. Z odsunu měli být vyjmuti antifašisté, ale ne vždy tomu tak bylo.⁶

Období odsunu na Chebsku 1945 - 1947

Před samým koncem druhé světové války se do Chebu stahovali lidé prchající před frontou, takže ve městě bylo doslova nacpáno přes 58000 lidí.⁷ V Chebském okrese se nacházely sběrné tábory v Chebu, Novém Kostele a Františkových Lázních, kde byli umístěováni nemocní. Okresní správní komise v Chebu v listopadu 1945 projednávala také možnost zřízení sběrného tábora v Pomezí nad Ohří (něm. Mühlbach). Nejvíce sběrných táborů na okrese bylo postupně zřizováno v samotném městě Chebu. Původní shromaždiště osob, které bylo určeno pro transport, se nacházelo pod širým nebem na Pražské ulici poblíž internačního tábora. Později byl zřízen sběrný tábor v prostorách ženského kláštera sv. Kříže v dnešní Hradební ulici, odkud byly jeho obyvatelky vypovězeny. Další se nacházely v lokalitě poblíž železničního viaduktu a také na několika jiných místech. Velkou většinu obyvatel těchto táborů tvořili zpočátku němečtí uprchlíci (tzv. národní hosté) a říšští Němci. Údaje ze září roku 1945 hovoří o 1156 osobách umístěných ve sběrném táboře „kasárna“ v Chebu. V celém obvodu dozorcího velitelství SNB v Chebu bylo k 1. říjnu 1945 zajištěno v táborových zařízeních celkem 2236 osob.

⁵ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990, s. 130.

⁶ Je málo známé, že ideové plány na vysídlení Čechů existovaly a vyvíjely se na německé ultrapravicí již od 90. let 19. stol. (všenečské a austrovšenečské hnutí).

⁷ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*. Cheb: Muzeum, 2005, s. 22-23.

V tomto počtu bylo celkově zahrnuto 1799 mužů, 435 žen a 2 děti.⁸ Všichni byli postupně transportováni z Československa.

Organizovaný odsun německého obyvatelstva začal na jaře roku 1946 a probíhal v týdenních intervalech. Pan Roman H. (1969) říká:

LB: „Byla tady nějaké tendence, když se Němci báli, že půjdou do odsunu, třeba odejít, utéct? S majetkem, s věcmi? Proti frontě s vidinou, že část majetku zachrání?“

RH: „To muselo být hrozně smíšený a od oblasti k oblasti. A je zajímavý, aby tohle říkali Plesňáci, když to byla oblast, kde bydleli jenom Němci. Proč by si říkali, že utečou, když tam byli doma a nic se jim nemělo stát. My jsme tam v té válce nebyli, my tady sedíme na zadku, pěstujeme obilí, máme tady brambory, šijeme tepláky, oblečení, uniformy, byli textiláři. Neměli ani žádný pocit provinění. Kdy vlastně vzniklo to, že se z toho stala národnostní honička? Za ty zvěrstva co páchal Wehrmacht a německá armáda...“

LB: „Nejenom armáda...“

RH: „No, německá policie a politika, ale nepáchalo to německý obyvatelstvo.“

I paní Věra S. (1937) odpovídá na otázku k prvním zprávám o odsunu:

LB: „Byly tady nějaké tendence, když se Němci báli, že půjdou do odsunu, třeba odejít, utéct?“

VS: „Ano, utíkali hodně. To tak do Brambachu bylo kousíček. Ale hlídali to tu. Ale oni lidi zase nebyli tak blbý. Věděli, kdy se stráž mění anebo kde kudy chodí.“

LB: „Takže se to dařilo?“

VS: „Jojo.“

LB: „A pomáhal jim tady někdo z těch Čechů?“

VS: „Já o tom nevím. To by si asi ani netroufli.“

LB: „A vyhýbat se tomu odsunu?“

VS: „Tomu nevěřím. Jedině, že by je napsali specialistovi na ten papír“.

⁸ STANĚK, Tomáš. *Slezské zemské muzeum (Opava, Česko) - Slezský ústav. Tábory v českých zemích 1945-1948*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996, s. 54.

LB: „Víte, jak to probíhalo potom, máte nějaké zprávy, když je odsunuli do Německa, co se dělo s těmi lidmi?“

VS: „Tam? Mizerně. Když překročili hranice, tak je dali zase do nějakého tábora. To byli v tom táboře, no a potom to rozstrkali, zase nevěděl nikdo kde a kam. Rozstrkali, kde byla práce. Většinou nějaké hospodářství. Tam nebyly továrny. To teprve postavili ty, co šli do odsunu. Jak jsme byli blbý, že jo. Ty továrna, co jsou v Německu, ty všechny postavili ty, co tady vyhodili. Všechny. Pramka, Kajpl, Fišerka... Všichni tam dělali. Začali s malým, ale než k tomu došlo, tak většinou šli k sedlákům dělat. A to dělali tak jako my s maminkou a s bráchou, jsme dělali jenom za jídlo a za spaní. A jim nadávali, že jsou cigáni, že [...] no prostě všechno nejhorší. Ty se měli snad ještě hůř než já, než my tady.“

Paní Anna K. (1938) na otázku odsunu vzpomíná takto:

LB: „Jak jste se dozvěděli o odsunu?“

AK: „Jak jsme se to dozvěděli? No zkrátka... Tady v Žírovicích bydlel tatínek, ten byl Čech, to já jsem ani nevěděla, že. Tenkrát to bylo takový. Vzali se s mámou za první republiky. A potom nějaký kamarádky, já ani nevěděla, že jsem něco špatnýho? [...] Pak začal odsun, jak říkáte. Tak pak jsem tu neměla žádný kamarádky a zůstala jsem jako dítě sama v Žírovicích. Bylo mi 8 pryč. Maminka byla Němka. I dědeček byl Němec. Dědeček byl z Loun a ty tam měli statky. A dědeček, že si vzal babičku, že byla chudá, no tak nic nedostal, dostal to ten druhý.⁹ Jako dítě jsem byla za války sama, ale měla jsem dva strejdy a ty museli na vojnu, samozřejmě. Ti museli na vojnu, protože byli Němci.“

LB: „Byly tady nějaké tendence, když se Němci báli, že půjdou do odsunu, třeba odejít, utéct?“

AK: „To ne. Oni ilegálně neutíkali. Oni chodili přes kopečky odnášet a vraceli se. Ale ne každý. Ale chodili.“

Dne 25. února opustil chebské nádraží první transport, odvázející chebské občany do válkou zničeného Německa. Hlavní vlna skončila oficiálně v říjnu 1946.

⁹ Myšleno dědečkův bratr (pozn. autorky).

Další ojedinělé transporty odjížděly ještě i na začátku 50. let 20. století. Odjezdům předcházela ztráta občanských práv a internace ve sběrném táboře.¹⁰

Pan Jaroslav T. (1926) ve vzpomínkách na toto období říká:

JT: „Nerad se k tomu období vracím, protože to byla v mém životě snad nejhorší chvíle, když nás ti chlapi vedli jako vrahy. Sebrali nás všechny ve 4 hodiny ráno [...]. Ať jsme přišli, kam jsme přišli, všude samé prohlídky a co se dalo ukrást, tak nám to také vzali. Já měl rádio od bratra, vzali mi ho, byl jsem už tak sprostý, že můj život visel na nitce [je našťvaný]. Ale kde bylo rádio. Prý ve skladišti. Ti chlapi, důstojníci, jej vzali a hráli na něj. A člověče, to žrádlo. U nás prasata dostávaly lepší jídlo, nežli jsme dostávali my [otřese se]. Jo, a abych nezapomenul, finančníka Karáška zastřelili.“

Takto organizovaný odsun probíhal po železnici, jednalo se vždy asi o 40 vagonů po 30 osobách. Z Chebu odjížděly transporty především do Bavorska, Bádenska-Würtemberska a Hesenska, některé ale směřovaly také do sovětské okupační zóny. V roce 1945 mělo město Cheb 58 000 (z nich však kolem 20 000 tvořili němečtí uprchlíci z východu, totálně nasazení, váleční zajatci a vojáci) tento počet se snížil do roku 1947 na 14 533. Tito odsunutí si ze svého osobního majetku směli s sebou vzít zavazadlo o váze 30-50 kg, hodnotné a cenné věci museli odevzdat.¹¹

Paní Věra S. (1937) k tomu říká:

VS: „No, museli do odsunu. Dostali třeba večer, že musí ráno být, plácnu, některý v osm, některý v devět, že musí být tady na náměstí ve Šnekách, nebo dole v Plesný. No a mohli si vzít 30 kilo.“

LB: „To znamená, že na to měli jen takhle večer a ráno...?“

VS: „Ráno šli. No a co, třicet kilo, co sbalíte, to máte sbaleno raz dva. Jenom boty mají tři kila. To neměli nic. A potom, když už to bylo potom nějakým druhým rokem, to

¹⁰ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 92.

¹¹ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 92.

už mohli vzít padesát. Ale padesát taky není nic. Všechno tady museli nechat. A ještě jim část vzali. Naší tetě sebrali dokonce hřeben.“

LB: „Hřeben?“

VS: „Jo. Nemuseli [...]. Ale proč by ne, [...] ta možnost byla [ironický úsměv a pokrčení ramen].“

Mnoho lidí se pokoušelo s různým úspěchem přenést část svého majetku přes hranice a uložit jej u známých. Autentickým způsobem popisuje tuto snahu například Petr Glotz, který pocházel ze smíšeného manželství a jehož matka po částech přenášela přes hranice rodinný majetek: *„Jednoho nádherného zářijového rána roku 1945 jsem po matčině boku cupital přes hranici u Waldsassenu. Matka vedla bicykl (neuměla na něm jezdit), na němž byl připevněn obrovský kufr s nepatrnými zbytky našeho majetku, které doslova ukradla z vlastního bytu – před očima nového českého nájemníka. Muž byl, jak soudila má matka, ‚slušný Čech‘ a raději se přitom díval stranou.“¹²*

Někteří lidé se takto také vyhnuli stíhání či ponižujícímu čekání na odsun. Ten způsobil humanitární problémy v americké okupační zóně i velké problémy a hospodářské ztráty v Československu. Absolutní převaha německého obyvatelstva znamenala pro celé území postupné vysídlení.

LB: „Tady byla tedy většina Němců?“

AK: „Nebyl tu Čech ani jeden. To potom později, tady byli ještě na práci, jako můj táta, tak museli. Jeden, dva. A ty chodili s Němkama a to se nesmělo. Ale oni se hodně měli rádi, ale bylo to tajný. A ty Češi byli furt u nás. Jedli u nás, máma jim všechno dala. Tady v Lomanech, tam byl velký statek a tam měli pokoje. Ale pořád byli tady u táty, u mých prarodičů.“

¹² GLOTZ, Peter. *Vyhánění. České země jako poučný případ*. Praha: Paseka, 2006, s. 7.

Zatímco pro děti byl odsun skoro jakýmsi dobrodružstvím s cestou do neznáma, pro dospělé šlo o traumatický zážitek a u nejstarší generace to bylo vůbec nejtěžší k přežití. Mnozí si odnesli bolest nad ztrátou domova do hrobu.

Paní Věra S. (1937) říká k odsunu:

VS: „Dneska málokdo chce něco říct. Každý si dá pozor na pusu [...]. A hlavně ty lidi na to nechtějí vzpomínat. Protože je to dost bolestivé. Ode mě šli všichni pryč. Všichni příbuzný.“

LB: „A vy jste tu měla sourozence?“

VS: „Bratra. A ten zemřel.“

LB: „A z těch příbuzných, co byli odsunuti? To byli rodiče?“

VS: „Rodiče ne. Ale tety, strejdy, bratrance, sestřenice.“

LB: „A ti byli všichni z Plesné? A ti šli všichni za hranice? Waldassen a dál? A přes sběrné tábory?“

VS: „Ano.“

LB: „A vy jste s nimi ještě byla v kontaktu? Měli jste ještě možnost se stýkat?“

VS: „Ze začátku ne.“

LB: „To znamená jak dlouho? Kdy se to jakoby zlomilo? Kdy jste je mohla poprvé nějakým způsobem kontaktovat? Nebo rodiče?“

VS: „Moje rodiče, tedy moje maminka byla tady. Tatínek padl. 44 (rok). Bráchu jsem tu měla, no a ti ostatní jako jejich sestry a bráchy, to všechno šlo do odsunu.“

LB: „A co se stalo potom s těmi jejich domy? To osídlili nebo zbourali? Co se stalo s těmi stavbami, kde bydleli, kde žili?“

VS: „No, některý se tam hned nastěhovali, některý to zbourali, i tady v Plesný. Tadyhle, co je červený, to všechno zbourali. To je mapa z Plesný, ne „Šneky“ to jsou zvlášť. Ale to je Plesná, protože já jsem to potřebovala, tak to mám venku. To je náměstí. Tady je náměstí. Vlastně. A tady je škola.“

LB: „Nevíte, kolik měla Plesná obyvatel? V té době? Určitě hodně, že?“

VS: „Já myslím kolem... Vlastně ono to bylo zvlášť. Plesná a „Šneky“. Ono je to dohromady, ale tenkrát to bylo zvlášť. Já vám nepovím přesně, kolik toho bylo. Ale Plesná měla zvlášť výbor a tady ve Šnekách taky. No a tak některý jako třeba tadyhle nahoře byl statek, to patřilo mému pradědovi, pak to zdědil strejda a to prostě přišla dcera, nějaká Češka, a řekla, ten barák si vezmeme. Nebo ten statek. A pak přišli

rodiče, oni se nastěhovali a strejda se musel nastěhovat nahoru, ale klobouk dolů, to byli čestní lidi“.

LB: „Slušní byli?“

VS: „My jsme s nimi neměli potíže, nic. Ještě nakonec, aby to nikdo neviděl, přinesli třeba mlíko, nebo něco navečer, abychom měli. Ty byli hodný furt. A taky se jako s tou dcerou stýkáme. Moc. Jako spíš už jsme jako rodina. Prostě furt.“

LB: „A kde jste byli v tom mezidobí?“

VS: „V Karlštejně v Jesenicích.“

LB: „A to jste byli u nějakých příbuzných? Nebo kde jste tam byli?“

VS: „Jsmě nevěděli, kam nás vezou. No, oni nás vezli do Chebu na to, do toho sběrného tábora, tam jak byla, jak je zkušebna na hudebku a Kučerovci. Tam byl sraz. Všechny tam byli.“

LB: „Kolik vás tam tak bylo, pamatujete si to?“

VS: „Bylo nás tam hodně.“

LB: „To byly jenom děti?“

VS: „Ne, i dospělí. A s rodiči. My jsme tam byli s maminkou.“

LB: „Tam jste byli jak dlouho? Den?“

VS: „Den. Pak přijeli ty sedláci no, s koňmi. Teď maminku nikdo nechtěl, protože ona byla takhle hubeňoučká [ukazuje rukama tak 30 cm], dvě malé děti. Tak potom si vzali tady v Jesenicích, tady hned za Chebem, jeden sedlák si ji potom vzal. Tam jsme s nimi potom žili v jednom domě pohromadě, jako kdybychom patřili k nim.“

LB: „A byli na vás hodní?“

VS: „Oni jo. No a tam, když už potom věděli, že ty lidi s těmihle lidmi jsou za dobře, tak hurá pryč s nimi. Tak nás zase naložili a odvezli zase nákladním vlakem, v těch vagonech jako dobytek nás odvezli do Berouna a tam taky přišli sedláci, rozebrali to, no a my jsme pak přišli do Kerštejna (Karlštejna). No a tam jsme potom byli, ale zase jsme trefili na dobré. Tak jsme tam bydleli.“ [...]

LB: „A vám bylo kolik v té době?“

VS: „Deset, jedenáct. Bratr byl mladší o tři roky.“

LB: „A chodili jste tam do školy? Byla taková šance?“

VS: „Ze začátku ne, ale potom už, 47, už jsme byli v Karlštejně, tam už jsme chodili.“

LB: „A tam už se vyučovalo jenom česky? A vy jste uměli česky?“

VS: „*Jo, já se naučila sama, když mě byly dva, byli jsme nějakou dobu v Brně, tam jsem se naučila.*“

LB: „A byli jste v tom Karlštejně s jinými dětmi? Které tam byly taky přivezené? Nebo jste tam byly jediné děti?“

VS: „*Všichni dospělí.*“

LB: „A jak se k vám chovali? V té škole? Jako k dětem?“

VS: „*To už bylo takový tichý. To už byl klid. To už odeznělo. Tam ty sedláci, každý na svém písečku, tak to jsme nějak nepoznali. Nepociťovali. I ten sedlák, pantáta, byl na nás hodný, i ona. My jsme s nimi neměli potíže.*“

LB: „A s babičkou a s dědečkem jste byli v kontaktu, když jste byli tam? Psali jste si, nebo...?“

VS: „*Jo, to bylo v Čechách, to jsme mohli. Možnost byla. Ale maminka šla ráno, přišla večer a pak padla. Já se naučila dojit, já měla tepláky, ty stály [úsměv].*“

LB: ?

VS: „*Maminka měla ruce nateklé, já jí nabídla, že jí pomůžu. Řekla, ty to neumíš. A ještě ten sedlák povídá, nech jí bejt, když chce, tak holt. Ale netrefila jsem se do kýble vždycky. Fakticky, ty tepláky stály. Ty byly tak tvrdý [velmi srdečný smích]. Prala jsem prádlo. A to mi bylo jedenáct. Tříkrát jsem ty tepláky prala. A cíchy jsem prala.*“

Odsun neznamenal jen odchod většiny obyvatel, ale také zánik živností, obchodů, drobných výrobních podniků a celých obcí.¹³ Např. nejmladší syn paní Anny S. (1916), bývalé obyvatelky obce Lohhäuser (zaniklá obec Slatina) Siegbert S. (1941), vzpomíná na tuto dobu následovně:

SS: „Maminka vyprávěla, že jsme byli odsunuti do východní německé zóny, do sběrného tábora Breitungen. Víte, všichni lidi se nechovali stejně, nebyli všichni zlí. Tatínek padl na vojně, zůstala sama se třemi kluky. Těsně před odsunem schovala v hájovně ve sklepě trochu jídla ve sklenicích, byl tu hrozný hlad. Do jídla přisypávali

¹³ SECKÁ, Milena. Osídlování chebského pohraničí po roce 1945. Praha, 2012, s. 1. [Online]. Dostupné z URL: <<http://www.cesky-dialog.net/clanek/1234-osidlovani-chebskeho-pohranici-po-roce-1945/>> [Cit. 2012-30-12].

kdeco, aby toho na talíři bylo víc. I dřevěné piliny [...]. Mně, jako nejmladšího, tajně spouštěli sklepním okýnkem do budovy ruského velení. Byl jsem jediný, kdo se do toho okýnka vešel, byl jsem hodně drobný. Bral jsem tam zmrzlé brambory, nějakou zeleninu, pro nás, pro svoji rodinu. Kdyby mě chytili, určitě by bylo zle, minimálně by mě zbili. Hrozně jsem asi riskoval. Já to ale tak nebral, bylo to spíš dobrodružství. Maminka to nakonec udělala jinak. Rozhodla se vrátit pro to schované jídlo do Lohhäuseru.

Víte, tenkrát bylo hrozně zima, mráz. Ani už si nepamatuju, kolik to bylo kilometrů. Šla sama přes hranici, bála se, ve sklepě vykopala to jídlo, naložila na sáňky a jela zpátky. Těsně na hranici jí prý zastavili dva četníci, Češi. Jí i jídlo zachránil lesník – Čech, jméno už nevím, jel okolo na lyžích, trochu se s maminkou znali. Pochopil, co se děje. Objal jí a četníci si mysleli, že je jeho milá. Nechali je a šli dál. Vrátila se do Lohhäuseru pro jídlo potom ještě asi dvakrát.“

Přes Cheb projíždělo také mnoho vlaků vypravených z Aše. Jistý Vincenc Stadler, který se později usadil kdesi u Rhönu, vylíčil svou cestu následovně: „Poslední pohled, který jsme ještě mohli upřít na město Cheb, byl velice neutěšený a smutný, neboť z kdysi krásného chebského nádraží nezbylo doslova nic a neméně zničena byla i výstavná Nádražní ulice. Když jsme u Schirdingu přejížděli bavorskou hranici, vylétly z oken naráz ze všech oken vlaku bílé rukávové pásky, které jsme jakožto Němci museli nosit, a zůstaly patrně po nějaký čas viset na keřích podél trati jako připomínka vyhnání.“¹⁴

Vládní nařízení z 5. května 1945 a dekret prezidenta republiky 5/1945 Sb. z 19. května 1945 Němce prohlásil za státně nespolehlivé obyvatelstvo.¹⁵ Co se rozumělo pojmem nespolehlivé obyvatelstvo, dekret přímo neurčoval. Starší definice tohoto pojmu, obsažená v zákoně č. 131/1936 Sb. o obraně státu, nebyla vzhledem ke

¹⁴ GLOTZ, Peter. *Vyhnání. České země jako poučný případ*, s. 189.

¹⁵ Předpis č. 5/1945 Sb. [Online]. Dostupné z URL: <<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-5>> [cit. 2015-12-11].

zcela odlišným podmínkám použitelná.¹⁶ Tato vyhláška nicméně výrazně ovlivnila jejich každodenní život. „Museli nosit viditelně bílé nebo žluté pásky s písmenem N jako Němec. V Chebu nařídila povinné nošení žluté pásky na veřejnosti vyhláška Okresní správní komise 20. července 1945: ‚Páska ze žluté látky široká deset centimetrů budiž viditelně nošena v nadloktí na levém rukávu vrchního šatu. Pokud ženy nosí šat bez rukávů, přípevně pásku na levé straně prsou. Žlutou pásku si obstará každý občan německé národnosti na svůj náklad sám. Každá majitel (správce) domu a bytu se postará o to, aby nájemník nebo podnájemník, pokud je německé národnosti, byl přesně podle vyhlášky označen.‘“¹⁷

Paní Věra S. (1937) vzpomíná:

VS: „Nikdo moc nesměl ven, my jsme museli nosit ty pásky. Moc si to nepamatuju, řekla bych, že jsme měli žlutý. A antifašisti měli červený. Víím, že jsme večer nesměli ven. Já si pamatuju, mamčin bratranec měl dole v Plesný obchod. Ale smíšený zboží, ty měli všechno. Kolikrát, na černo třeba, jsme dostali nějaký ryby. No a to potom děda udíl. To bylo takhle [ukazuje na domě]. Tohle tu nebylo, to je přistavený. Tady v koutě to udíl. A předtím jsme tu měli stromky, takový malý, aby to nebylo vidět. No, to by nám ryby sebrali. Udírnu my neměli. My jsme měli sud [úsměv].

A stravenky nám dával výbor, no. A ty co právě měli červený, ty dostali víc, antifašisti. Oni dostali jiný než my. My jsme dostali jen tak na přežít. A Češi taky dostali. No a teď, když třeba byly rodiny, měly hodně dětí a my jsme měli dřív pěkný věci, sklo, hrnky, nebo něco. Nebo povlečení. Tak jsme to šachovali. Dali nám pár stravenek no a my jsme zase dali tohle, abychom se najedli. Kdo to nezažil, tomu se nechce ani věřit. Moje teta měla černý šaty, dodnes je vidím. Vyšité černým srdíčkem. A široko kytičky vyšité. A bydlela nahoře, jak se jde na nádraží. A potom se tam nastěhovali ti druzí a ona potom šla k tetě, tady vepředu bydlela. Přišla, chtěla jít k nám, támhle jí svlíkli a přišla v kombinačce. Když chtěli ty šaty, tak co mohla dělat.“

¹⁶ SCHELLE, Karel. *Geschichte der tschechischen öffentlichen Verwaltung*. 2011, s. 128.

¹⁷ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 88.

Němci byli zbaveni volebního práva, vyloučeni z výkonu veřejných služeb, nesměli sloužit v armádě. Byla omezena možnost uzavírání smíšených česko-německých manželství.

LB: „Je pravda, že nesměli Češi „randit“ s Němci?“

VS: „Jo je. Ty potom byli zavřený. Tady v Plesné byla taková rodina. Ji zavřeli, jeho zavřeli, že spolu chodili. A ona byla vdaná s Němcem, měla holku a ten zůstal někde na vojně, nebo se hned nevrátil, no tak ona holt nečekala, zamilovala se tady do Čecha. Ji zavřeli, jeho zavřeli a to dítě sebrali a dostali ho jeho rodiče. A ta taky přišla, byla už dospělá, když ji sem dostali.“

Němčina se systematicky vytlačovala. Bylo zakázáno používat název Sudety. Peněžní vklady byly převedeny na vázané účty, kurz říšské marky stanoven v poměru 10:1. Němci museli odevzdat všechny cennosti, včetně jízdních kol, lyží a hudebních nástrojů.¹⁸ Paní Věra S. (1937) k tomu říká:

VS: „Nám sebrali rádio. My jsme rádio tahali z Brna. Protože to jsme nemohli. Byli nálety už a chtěli nás odtáhnout, dát do odsunu, protože táta byl ve válce. Tak ty rodiny, ty potom odstěhovali, když začali bombardovat v Brně. Tak jsme poslali balíky sem domů, ani jeden nedošel. A rádio jsme zabalili a vzali do ruky. To maminka se mnou tahala. To vlaky ani do Chebu nejely. Do Všeboře jsme jeli. A tahali jsme to rádio pitomý. A až do Chebu jsme museli pěšky. A tak jsme přijeli do Chebu a moje kmotra, její neteř, se tam učila kuchařkou. Tak jsme šli za ní, a protože nic do Plesný nejelo, tak jsme to rádio nechali u ní, až sem půjde, aby to s holkama vzaly. A my jsme pak šli pěšky po kouskách. Do Skalný, tam jsme přespali u tety, pak jsme se až dostali do Plesný. Byli jsme tady 14 dní, vybuchl vlak, přišli Češi a rádio nám sebrali“.

LB: „Vlekli jste se s ním takovou dálku a sebrali ho?“

VS: „Ano. Bylo po prdelce.“

LB: „Jak to odůvodnili, že ho nesmíte mít? Nebo to neodůvodňovali?“

¹⁸ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 88.

VS: „*Ne. Vyhlásili, že přijdou koukat do baráku a když to, tak aby to lidi odnesli, že budou dělat kontroly. Tak to sebrali. Nesměli jsme mít ani hudební nástroje, ani kolo. Já jsem neměla kolo. Tak zaprvé, já neměla ani co na sebe, když vám řeknu, jak to je. My jsme přišli nahý, jen to, co jsme měli na sobě, jsme měli. Ale rádio jsme měli.*“

LB: „Který vám sebrali.“

Němci nesměli jezdit na kole nebo na motorce, bez povolení jezdit hromadnými dopravními prostředky, opouštět okolí svého bydliště, chodit po chodníku, svobodně pracovat, chodit do restaurací, hospod, kin a jiných veřejných zařízení po 20. hodině. Přiděly potravin jim byly kráceny a chodit si pro ně mohli pouze ve stanovenou dobu. Měli potravinové lístky jako bývalé židovské lístky s nízkou hodnotou a pracovní povinnost. Prodejní dobu pro Němce v obchodech, řemeslnických závodech kromě mlékáren stanovila vyhláška z 26. 11. 1945 na poslední dvě hodiny prodejní doby.¹⁹

Dalším významným mezníkem tohoto období bylo vydání dekretu č. 16/1945 Sb. z 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.²⁰ V českých zemích vzniklo 24 mimořádných soudů. Jako poslední zahájil svoji činnost 12. února 1946 chebský soud. Do 31. prosince 1948 vynesl 30 rozsudků smrti, z nichž tři změnila prezidentská milost na doživotí. Mimo jiné odsoudil 39 lidí k doživotí a téměř 1700 osob k různě vysokým trestům.²¹

Pracovní povinnost osob, které pozbyly československé státní občanství, stanovil dekret 71/1945 Sb. z 19. září 1945. Vedle ztráty občanských práv a majetku²² byli Němci často drženi v táborech, odváděni k nuceným pracím nebo deportováni do

¹⁹ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 93.

²⁰ MAHDAL, M. Dekret o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Moderní dějiny: Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky [Online] 2009. Dostupné z URL: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/dekret-o-potrestani-nacistickych-zlocincu-zradcu-a-jejich-pomahacu-a-o-mimoradnych-lidovych-soudech/>> [Cit. 2013-02-04].

²¹ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 94.

²² Předpis č. 5/1945 Sb. [Online]. Dostupné z URL: <<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-5>> [cit. 2015-12-11].

jiných částí republiky. Na československém území bylo založeno 1215 internačních táborů, 846 pracovních a kárných středisek a 215 věznic. Hlavní internační tábor v Chebu se nacházel mezi bývalými továrnami Eska a přádelnou Seiler.²³

Drtivá většina vyhlášek vydávaných Místní správní komisí v Chebu v průběhu let 1945-1946 obsahovala nařízení proti rabování a drancování v prázdných domech a bytech. Osobní život mnoha lidí se stal věcí veřejnou. Kdokoliv mohl být obviněn ze spolupráce s nacisty a označen za nepřítele státu. Veřejně se podněcovalo proti milostným vztahům s německými obyvateli konkrétněji - „*proti styku s Němkyněmi*“.²⁴ „*Jelikož se hromadily případy styku českých vojáků, příslušníků SNB apod. s Němkyněmi, řešila tyto stížnosti Okresní správní komise v Chebu. Bylo rozhodnuto, že zjištěné případy budou postoupeny soudu k projednání podle malého kolaborantského zákona.*“²⁵

Divoký odsun

Po celou dobu války se v českém národě hromadil protiněmecký nacionalismus jako reakce na ztrátu národní svobody. Ještě před Postupimskou dohodou a regulovaným, tj. legalizovaným odsunem došlo v létě roku 1945 na některých místech k tzv. „divokému“ vyhánění Němců z jejich domovů.²⁶

V květnu 1945 začalo hromadné vyhánění německých obyvatel. Vznikaly dobrovolnické skupiny tzv. Revoluční gardy. Mezi jejich hlavními úkoly byla kontrolní činnost a střežení důležitých objektů v čerstvě osvobozené republice, zajišťování nespolehlivých a podezřelých osob, zabavování majetku, výkon pořádkové služby, atd. „*Ve skutečnosti bylo v té době sudetské území oblastí bez zákonů, kde vykonavatelé moci mohli beztrestně uplatňovat svou vůli.*“²⁷ V mnoha případech zde sehrála roli i pouhá závist a chamtivost. Motivů, které vedly k páchání násilí, bylo

²³ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 91.

²⁴ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 94.

²⁵ SOkA Cheb, Městský národní výbor Cheb 1945-1971, Sb. 172/40 – Kronika města Chebu 1945-1947 In: CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 94.

²⁶ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*, s. 135-137.

²⁷ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*, s. 136.

tedy více. Na jedné straně do slova vybuchla mezi lidmi touha odčinit nacistické násilí a nepravosti, na straně druhé se objevily motivy nízky, spojené s touhou po německém majetku a obohacení se.

Násilnosti na německém civilním obyvatelstvu se nevyhnuly ani karlovarskému regionu. Divoký odsun byl do určité míry katastrofálním důsledkem absence teprve budované československé veřejné správy, ale také asociály a kriminálními živly zneužitou emocionální reakcí na předchozí řádění sudetoněmeckých bojůvek.²⁸

Tento „divoký odsun“ byl předmětem kritiky zejména v západním světě. I když s mnohdy nelidskými způsoby, které se při této fázi odsunu vyskytly, není možné souhlasit, je možné je však do určité míry pochopit jako reakci na chování sudetských Němců, na Mnichovskou zradu a zločiny nacistů v první polovině let čtyřicátých.

Ve výpovědích narátorů také často zaznívá, že:

- „*To bylo hrozné na obou stranách, a spravedlnost se nedá najít žádná*“,
- „*Odsun byl špatně, ale copak Mnichov byl lepší? Ti chudáci si nemohli zabalit ani ň, natož pak 50 kilo.*“.
- „*Bylo to oko za oko, zub za zub*“,
- „*Oni si začali*“, *apod.*

Divoký odsun v pamětech

Pan Roman H. (1969) vypráví příběh svojí rodiny, která se s divokým odsunem setkala:

²⁸ BERAN, Jiří a kol. *Dějiny karlovarského kraje*. Karlovarský kraj: Karlovy Vary, 2004, s. 156.

RH: „Inka, Maria, Anton, Heinz, Edit a Petr. Přičemž Petr byl nejmladší a bylo mu měsíc. Takže byl v zavinovačce. Všechno přímý tety a strejdové. Sourozenci můj mámy, která se narodila až po válce, v 54. Mezitím se narodila ještě Erna, potom Gertrudh, potom Franz a ty už byli potom. Moje matka se narodila v 54. A to pořád ještě neměli občanství.

Válku prožili tady, děda pracoval v továrně, dělali měřicí přístroje a hračky plus ještě něco, nevím přesně. Ale vím, že byl mistr u těch měřících přístrojů a živil celou rodinu. Bydleli kdesi v Chebu, původem pocházeli, byli to sudeťáci, takže děda přímo z Lomničky a babička pocházela z Chebu. Ještě měli někde nějaký majetky, ta babičky rodina, někde u Stříbra. A vlastně v 45., když bombardovali Amíci Cheb, tak v té době bydleli v dnešní Riegrovce, v těch místech proti Penny. Tam chybí celá řada domů. Oni v ní bydleli. A protože byl nálet na chebský nádraží, tak zdrhli do sklepa, ale ty baráky dostaly zásah, takže ono je to tam zasypalo. Takže se ještě vypráví, jak v tom řvoucím sklepě plným lidí babička vzala sekeru a rozsekala dveře do nějakých těch vedlejších sklepů a pak lezli okýnkama ven. A bydleli potom provizorně. A když přišli Amíci, tak hned přišel povel k odsunu. A v té době děda okamžitě chtěl pryč, jako hrdej. Ale babička nechtěla.“

LB: „A proč nechtěla?“

RH: „Protože byla svázaná s Chebem, byla tady zvyklá. Ona tady žila. Ona se narodila v roce 1912 a ještě měla rakousko-uherský občanství, pak se jí změnilo na československý, pak na říšský, potom byla deset let bez občanství, pak měla Československá socialistická republika. To dostala v 55. Dle toho zákona z roku 53. To už měla pátej statut. A po revoluci federaci a pak Českou republiku. A to celej život žila v Chebu. Ona tady byla zvyklá, nicméně připravili odsunovou truhlu, tu mám do dneška doma, a babička si dupla, že nikam nechce. Ale děda, že chce. A hlava rodiny, samozřejmě rozkazoval. No ale v práci ho ukecali, nabídli mu práci, že všechno bude dobrý. Babička se mezitím smířila s tím, že odcházejí a děda přišel s tím, že nikam nejdu. To zase babička dupala, že chce. Měli už adresu a dokonce i informaci o bytě. Měli jít do... Vyloženě dostali adresu, kam mají jít.“

LB: „A to jim dal kdo?“

RH: „No, to nevíme. Ale ta adresa je dodnes napsaná na té truhle. „Steingase 30, Hale“. Dostali normálně adresu.“

LB: „To znamená, že ale tam nebyli žádný příbuzný? Neměli za kým odejít?“

RH: „Ne. Tam nikdo nebyl. Prostě jim určili Halle. Z nějakého důvodu. Já si myslím. Děda nebyl vůbec v armádě, nesloužil za války a celou válku pracoval, pracoval v Chebu, v regulérní fabrice, nevyráběl zbraně, takže zřejmě ani tady ta německá rodina s pěti děčkama nevadila. S šesti děčkama, když počítám toho Petra, který už byl. Takže s šesti děčkama. Naprosto neškodná německá rodina, s šesti dětma, táta živitel rodiny, který nikdy nesloužil. Takže odvozuju z toho to, že jim nevadili. A oni ho v té práci chtěli a vyžádali si, že ho chtějí. A děda nakonec svolil, že zůstane, nicméně díky tomu, že ty odsuny byly tak divoký, tak se jednoho dne vrátil z práce a oni byli všichni pryč. Přijeli, naložili je na nákladáky. Protože bydleli někde provizorně, tak to zřejmě sebrali všechno, naložili je, odvezli je do Lomničky, do nějakého sběrného tábora, odkud měli být transportováni do odsunu někam pryč. Ne tam na to místo, to už nemělo být, jak měli odejít, ale nějakej divokej odsun. A děda se sbalil s žebříňáčkem, do té Lomničky došel, v noci je tam z toho tábora sebral, na tom žebříňáčku si ty děcka nasázel, ty velký šli pěšky a z té Lomničky došli zpátky do Chebu a už si jich nikdo nevšímal. A už tu zůstali.“

LB: „A to se dozvěděl od sousedů, kde jsou?“

RH: „Ano, zřejmě.“

LB: „Takže tam nikomu nechyběli, na žádném seznamu nikde, nikdo je nepostrádal?“

RH: „To musela být taková divočárna, že je nikdo ani nehlídal, prostě tam děda přišel, nabral si je a odvezl zpátky do Chebu. Byla tam škola, shodou okolností dvě. A ta jedna patřila rodině Vyhanů, což je z příbuzenstva z dědovy strany. On tam odsud pocházel. Jeho matka byla za svobodna Vyhanová. Prababička byla Vyhanová a těm patřila ta škola. Mimochodem ty odsunuli přirozeně taky, Vyhanovi, my jsme jim ještě za mého dětství, dokud byl v Chebu starej hřbitov, chodili na hrob. Mě jako dítě hrozně bavilo čistit ten hrob těch Vyhanů, protože mi to připadalo takový jiný, než ty český hroby. Takže jsme chodili na ten staříckej rodiny Vyhanů. Oni byli odsunuti do Německa, tam si udělali soukromou školu a byli hrozně bohatý potom.“

LB: „Takže oni je odsunuli někdy přes den?“

RH: „Někdy dopoledne je naložili někde na nějaký nákladáky. Bez tý odsunový truhly. Neměli čas si jí vzít. Všechno zůstalo doma. Naložili jenom lidi, tak jak byli.“

LB: „Když se chystali do odsunu, co to bylo za rok? Bylo to vůbec dané? Vždyť to bylo před dekrety.“

RH: „To nemohlo být daný, prostě to muselo být strašně živelný. Když jsem se na to ptal těch starých Plesňáků, jestli si mohli něco vzít, tak spoustu z nich mi řeklo, že jen to, co měli na sobě. A naložili je do vlaku, myslím, že to tady organizovali Američani, plus za mohutného příspěví českých „vlezdoprdelků“, předpokládám, takže to tam odvezli jenom babičku a šest dětí. Takže je děda posadil ty malý na žebříňáček, velký šlapaly, oma šlapala, došlapali pěšky zase zpátky do města.“

LB: „Měli vztek? Nebo strach, že se na to přijde?“

RH: „Jaký emoce měli tehdy hned, to už mi nikdo nepoví. Ale že byl děda hrdej a vzteklej, to prokazoval celý svůj život i za mého dětství. Takže odmítal, samozřejmě nějaký český slova musel umět, že rozuměl, ale odmítal rozumět a mluvit česky, mluvil jenom německy a do konce života četl jenom německý noviny, který tady v Čechách vycházely „Foglcajtung“. Jako dítě jsem chodil do trafiky, kde jsme měli ty desky, takže tam vždycky byly založený Foglcajtung a Svobodný slovo. Svobodný slovo četl zbytek rodiny, pro dědu byl Foglcajtung. Babička se naučila česky. Coby Chebanda, tak když se narodila v roce 1912, tak když už chodila do školy, tak chodila do smíšený, to znamená, že se ve škole vyučovalo česky plus někde trochu německy. To nebylo jako v Plesný, kde naprosto převažovalo německý obyvatelstvo. V Chebu chodila do český školy a celej život mluvila česky, ale lámaně. Zatímco německy mluvila plynule, protože to byl její rodnej jazyk. Taky česky špatně skloňovala.“

LB: „Doma se mluvilo německy? Děda na vás mluvil německy? Coby na děti a na vnoučata?“

RH: „Děda mluvil jen německy, s ním se mluvilo jenom německy. A česky se mluvilo vedle v kuchyni, kde nás neslyšel. To je samozřejmě už ten život, který je za mého vědomí, když jsem se narodil v 69. Mimochodem jsem byl jediný dítě, které on z té rozvětvené rodiny vozil děda v kočáře. Ani své děti ani žádného jiného vnuka, byl jsem jediné dítě ze všech. Devět vlastních, přes dvacet vnoučat a já byl jediný dítě, které vozil. „Připravte mi Romana.“ Celá rodina strašně kmitala, a když už s tím kloboukem a kravatou vycházel před dům, tak já už tam musel být připravený v kočáře. On napřáhl a jel se se mnou projít po městě.“

LB: „A setkali se s nějakými nepřátelskými reakcemi, že jsou Němci, nebo s projevy nepřátelství?“

RH: „Hodně. Co vyprávěli, tak poměrně hodně, bylo to běžný. Oni bydleli tak všelijak porůznu, ale nejvíc bydlíšť, na který si všichni vzpomínají, protože je šoupali do

naprosto nevyhovujících bytů. Čím horší byt, tím víc se hodil pro tu německou cháturu. Až někdy v době kdy měli občanství, po 55. roce, občanství jim sebrali, Němci nebyli a nutili je k tomu, aby podepsali papír, že se vzdávají občanství a bude jim přiděleno český. A to děda odmítal. A celá rodina to odmítla. To odmítla i oma. Takže to nepodepsali. A v roce 53 vyšel zákon, kdy všichni museli povinně to občanství dostat a oni si pro něj nešli. Až v 55. je teprve úřady donutily a oni opravdu deset let žili bez občanství. Deset let prostě neměli doklady. Jen nějaký papír vystavený, to bylo všechno. A strašně s nimi vorali. Setkávali se s tím hlavně děcka ve škole, že byly odstrkávány. Všichni ti starší skončili se základním vzděláním, protože sotva dochodily základky. Protože ve škole je neměli rádi. Ani děcka, ani učitelé. I moje máma. Dvouletý nádražní učňák a šups, šla dělat průvodčí na vlak. To měla ještě kliku, že se takhle někam dostala. Ty starší jsou bez vzdělání. Teta začala pracovat ve 14, v 15. Nastoupila do tiskárny a vyučila se až tam.“

LB: „Setkávali se tady nějak?“

RH: „Ano. Němci se potkávali a vyhledávali se. Nekomunikovali s nikým jiným. Když opa šel někam na pivo, tak šel s Němcema tam, kde jim nalili. Postupem času se ta atmosféra rozvolňovala, ale hned těsně po válce ani nechodili do školy, než je někam přijali, než mohli někam chodit. Nevím, jak to bylo s jídlem, s potravinovými lístky. Ale díky tomu, že děda tam byl potřebný v té továrně, tak zřejmě měl čím živit rodinu. A protože tu výrobu pak přesunuli na Slovensko, tak tam přesunuli i dědu, protože to ty Slováký musel naučit, protože jinak nebylo, kdo by je to naučil.“

LB: „A to bylo kdy?“

RH: „V roce 45. V průběhu toho pětačtyřicátýho. Rodina zůstala tady a on odjel na Slovensko. Nevím, v jaký frekvenci se vracel domů, ale tu výrobu, kterou byla dole u řeky vedle Svobody, tam je dodnes ten prázdný ošklivý pozemek. Poslali ho tam rozkazem, pojeděš tam a budeš je učit. Takže zřejmě o tu rodinu bylo nějak postaráno, že měli co jíst a pít.“

Organizovaný odsun

Průběh organizovaného odsunu, který byl zahájen 1. ledna 1946 ve spolupráci se spojeneckými okupačními a kontrolními orgány v Německu a pod

dohledem Mezinárodního červeného kříže, naplňoval požadavek Postupimské dohody, že s vysídlení bude nakládáno humánním způsobem.²⁹ Odsunovaní byli shromažďováni ve sběrných táborech, s sebou si mohli vzít 50 kg zavazadel a také 1000 říšských marek.³⁰

Po skončení organizovaných vysídlovacích transportů sdělil ministr Nosek údaje o početním rozsahu akce. K 1. listopadu 1946 bylo z Čech, Moravy a Slezska vysídleno 2 170 598 Němců, z toho 1 420 598 do americké zóny Německa a 750 000 do zóny sovětské. Podle přehledu na to bylo použito 1646 vlakových souprav, 67 748 vagonů, 6580 lokomotiv, 4 lazaretní vlaky, 960 automobilů a 12 lodí. Otter uvádí, že jen do Bavorska bylo odsunuto téměř 872 000 Němců.^{31, 32}

Osídlování Chebska v letech 1945-1947

Po prosazení odsunu německého obyvatelstva z pohraničí bylo potřeba zajistit dostatek osídlenců tak, aby bylo možné v plné míře obnovit nejen hospodářský, ale veškerý život v této oblasti. Souběžně s transferem Němců probíhal složitý a pomalý proces osídlování kraje českým obyvatelstvem. Osídlovacím procesem se mělo českému pohraničí dostat státně a národnostně spolehlivého obyvatelstva. Výměnou za německé obyvatelstvo mělo být v relativně krátké době přivedeno do těchto rozsáhlých oblastí české, slovenské a také jiné slovanské obyvatelstvo.³³

²⁹ KUČERA, Jaroslav. *Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*. Praha: H & H, 1992, s. 17.

³⁰ BERAN, Jiří a kol. *Dějiny karlovarského kraje*. Karlovarský kraj: Karlovy Vary, 2004, s. 156.

³¹ OTTER, Jiří. *Češi v německém objetí. Kapitoly ze společných dějin*. Mariánské Lázně: Art Gallery Nataly, 1994, s. 145.

³² Údaje se mohou podle zdroje značně lišit. Např. Kučera uvádí, že během organizovaného odsunu v roce 1946 bylo vysídleno z ČSR 1222628 osob německé národnosti do americké a 633984 do sovětského okupačního pásma v Německu. KUČERA, Jaroslav. *Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*. s. 29.

³³ HAIŠMAN, Tomáš. *Několik poznámek k procesu formování nových lokálních společností v českém pohraničí po roce 1945*. *Český lid*, vol. 71, no. 3, 1984, s. 142.

Otázka reemigrace se však objevila daleko dříve, než k ní vybízely vládní směrnice a novinové články v květnu a létě 1945. Realizovat reemigraci v tak velkém rozsahu nebylo snadné, protože šlo o příslušníky cizích států, k čemuž bylo potřeba mezinárodních dohod. Do Československa reemigrovalo více než 100 000 osob, které se (nebo jejich předkové) vystěhovaly pro nedostatek obživy před rokem 1938 a po 2. světové válce se rozhodly pro návrat. Reemigrace tak znamenala pro mnohé státy podstatné snížení pracovních sil i hospodářské potíže spojené s odchodem kvalifikovaných pracovníků.³⁴

Osídlovací směrnice v Československu měly osídlencům příchod do nového prostředí usnadnit a pomoci jim vytrvat, protože jen stabilizované osídlení bylo zárukou bezpečnosti a prosperity pohraničí. Základní formou osídlování se mělo stát skupinové přesídlování lidí spojených lokálními svazky, přičemž se přihlíželo k půdní a klimatické podobě s bývalým domovem. Jako důvod bylo udáváno, že „*skupiny bude dohromady pojití společný původ, budou dobrými sousedy, kteří si v těžkých chvílích ochotně poradí a vypomohou.*“³⁵ Reemigrovala tak např. prakticky celá česká etnická skupina, která zaujímala na Volyni významné hospodářské a společenské postavení. Rozdělení zkonfiskované půdy po Němcích mělo kromě dalších politických aspektů i výrazný populistický ráz, neboť mělo zvýšit volební preference KSČ.

K reemigraci z Volyně se připojilo 5 000 optantů ze Zakarpatské Ukrajiny. 10. července 1946 byla uzavřena dohoda o reemigraci s Rumunskem, odkud se vrátilo v letech 1947-1949 kolem 20 000 lidí, většinou Slováků. Rumunská vláda povolovala reemigraci pouze nemajetných a zemědělců vlastníků od 0,5 do 5,5 ha. Majetnějším reemigraci nepovolovala. Vrátit se nemohli ani řemeslníci, dělníci v továrnách a kvalifikovaní zaměstnanci. Největší skupinu rumunských reemigrantů tvořili rudohorští Slováci (lesní dělníci, dřevorubci, zemědělství dělníci, pastevcí, drobní rolníci), kteří kompaktněji osídlili i Chebsko.

³⁴ HEROLDOVÁ, Iva. Národopisná problematika novoosídleneckého pohraničí. *Český lid*. vol. 65, č. 4, 1978, s. 197.

³⁵ HEROLDOVÁ, Iva. Národopisná problematika novoosídleneckého pohraničí. s. 196.

První poválečné měsíce byly ve znamení živelné kolonizace a vysoké migrace obyvatel, z nichž většina přicházela do pohraničí pouze kvůli zisku. Tito lidé však nepobyli na Chebsku dlouho, protože při odlivu migrační vlny v letech 1949 – 1951 Chebsko opustili.³⁶

Paní Věra S. (1937) říká:

VS: „Nejhorší byla náplava ze Slovenska. Že stodoly rozebírali a po vlcích to posílali na Slovensko. Dyť to říkám, hrabali. Všechno odtáhli. To tady taky mezitím. Jak je ten plán. [vyndává mapu Plesné z roku 1930?] Baráky zbourali, odtáhli, ale nový baráky třeba. Anebo nahoře na „Kurtě“, tam byly úplně nové. Všechny zbourali, tam nestojí ani jeden. Tam bylo koupaliště. To patřilo bratřenci mojí maminky. To už nikdo neví. Tam byly kabinky, všechno. [...]. Všechno se to zničilo [...]. To bylo na hranicích, to nepotřebujeme.“ [mračí se].

Na území pohraničí se po roce 1945 začala formovat nová pospolitost lidí, kteří sem přišli z různých oblastí tehdejšího Československa i ze zahraničí, Polska, Rumunska, bývalého Sovětského svazu apod. Šlo většinou o Čechy, kteří v těchto zemích žili delší čas a byli dobrovolně nebo také z politických důvodů přesunuti do Československa. V rámci dvouletého plánu obnovy byl prováděn nábor po celé republice, hlavně na Slovensku. Takže např. v Aši tvořili koncem roku 1946 Slováci většinu obyvatelstva.

Významnou roli zde hrají motivace a faktory, které je vedly k příchodu do pohraničí. Tyto motivy lze rozčlenit do čtyř základních skupin:

Pomoc vytvořit „české pohraničí“

Tento motiv odpovídal poválečné ideologii, propagandě a veřejnému mínění. Vládní politika tuto atmosféru výrazně a cílevědomě podporovala. Ideový motiv byl víceméně vždy spojen s nějakým méně nežistným motivem, kterým byl většinou zisk

³⁶ NOSKOVÁ, Helena. Etnografický výzkum národnostně smíšených vesnic na Chebsku osídlených po roce 1945. *Český lid*, vol. 65, no. 2, 1978, s. 98.

nějakého majetku, nebo dobrého zaměstnání či postavení. Většinou šlo o spontánní individuální nebo skupinovou migraci. Ti, kteří přišli do pohraničí první, informovali ostatní a ti se pak za nimi stěhovali do nového bydliště. I některé dobře míněné pokusy mnoha nových osídlenců na venkově, usadit se na Chebsku a vybudovat si zde svůj domov, skončily po roce 1948 během dokončené kolektivizace.

Pan Pavel K. (1950) k tomu říká:

PK: „Mojí rodiče se přistěhovali do Chebu z Kdyně v roce 1946. Z naší rodiny sem přišli nejdříve za prací teta a strejda (tátovi sourozenci), ty četli výzvu v novinách, jak je na tom pohraničí špatně, pak za nimi šel táta, za prací. Mojí manželky rodiče pocházejí z Plzně, také přišli do Chebu za prací v roce 1945. Maminka říkala, že v tom bytě, kam přišli, byly ještě na stole talíře [...] Muselo to být hrozný, [...] zase na druhou stranu, Češi si od Němců odsun taky zažili [...] a pak, víte, když vám na frontě vystříleli půl rodiny [...] mámy bez synů, děti bez otců, ženský bez manžela [...] ta nenávisť byla pochopitelná [...] ONI začali [...]

Maminka byla nakonec 16 let doma – bylo nás devět sourozenců. Spoustu věcí jsme měli po Němcích. Táta říkal, že stačilo prolézt půdy a sklepy, všechno perfektně uklizený, bylo tam všechno. Já měl jako kluk kolo s říšskou orlicí na řídítkách [úsmev]. Na chatě po nich mám ještě kytaru, je na ní vyryté věnování z roku 1938 (foto v příloze č. 3).“

Výrazně jen zjištěný motiv

Reprezentují jej tzv. „zlatokopové“, kteří přicházeli do pohraničí jen na krátký čas, nashromáždili velké množství majetku a odešli zpátky do vnitrozemí. Většina těchto lidí odešla s větším či menším majetkem do roku 1948 zpět.

Narátořka Edda S. z Okrouhlé říká:

ES: „Snad nejhorší rabíři byli Slováci, rozebírali celé baráky a posílali to vlaky na Slovensko. Vzali, co šlo, a odtáhli. A platí to i o sedlácích. Ti „rádoby“ hospodáři zabírali statky a polnosti, jenže se to všechno rozpadlo, nebyli to sedláci, nebo na to neměli lidi, protože zabrali moc velký grunt.“

K osídlencům ze Slovenska se lze dočíst v Etnografickém výzkumu národnostně smíšených vesnic na Chebsku z roku 1978 toto, citují: „*U Slováků se jedná hlavně o bezzemky a zchudlé rolníky, které přivádí jednak touha po půdě, jednak utkvělá představa z dob první republiky, že v Čechách se žije lépe. Velké skupiny osídlenců přicházejí z částí zpustošených válkou (východní Slovensko) za zlepšením životních podmínek. U slovenských reemigrantů je převládajícím motivem touha po návratu do vlasti. Jedná se rovněž o sezónní zemědělské dělníky a lesní dělníky. O jejich majetkových poměrech nás nejlépe informují následující zprávy z tisku: ‚Podpora pro slovenské reemigranty. Ministerstvo sociální péče, odbor repatriační, uvolní částku 200 000 Kč pro slovenské reemigranty, kteří jsou osídleni na Chebsku. V sobotu jim již bylo vyplaceno 300K4S na nákup životních potřeb. Rovněž byly pro ně získány poukazy na šaty.‘“³⁷*

O situaci rumunských reemigrantů se z dobového tisku dozvídáme toto: „*Do obce Lipová (Lindenhou) byli usídleni rumunští reemigranti, kteří neměli zholá nic. Z iniciativy našich soudruhů z místní organizace KČs byla uspořádána sbírka ve prospěch našich reemigrantů. Tato sbírka vynesla 105 kg mouky, 355 kg brambor, 11 bochníků chleba a 5 vajíčků.‘“³⁸*

Paní Anna K. (1938) k prvním přistěhovalcům říká:

AK: „*Když přišli Rumuni, tak ty už měli všechno holý. To tady předtím byli Češi a Slováci. Ty přijeli a rozbili všechno. Celý vagon cihel z nového domu si odvezli. Oni si to dovolili. Kdo se tenkrát koukal [...] Kdo byl tenkrát u žlabu, měl se dobře. Můj táta dělal na poli, aby nám tu chatu dali. [...]*
[...]Přijde to s holou prdelí a najednou to byli lordi. A naše máma každému pomáhala, ale pak když měla tolik dětí, tak se jí posmívali. To byla pakáž. [...]Nebyli dobrý.“

Bylo mezi nimi i mnoho tzv. národních správců. O jejich nechvalných aktivitách je možné se nejen dočíst na stránkách dobového tisku, ale také dozvědět od

³⁷ Český Cheb, č. 1, 24. dubna 1947.

³⁸ Chebsko pracujících, č.1, 13. března 1948.

pamětníků. Po vlně těchto „zlatokopů“ začala migrace řízená, nebo alespoň úředně kontrolovaná.³⁹ Pro potřeby Chebska byla v říjnu 1945 plzeňským Úřadem pro osídlování Sudet zřízena v Chebu Oblastní osídlovací úřadovna, jejímž úkolem bylo soustředit veškerou administrativní agendu týkající se odsunu a osídlování okresu.

Služební motiv

Část nových obyvatel sem přišla na příkaz, nebo sem byla přeložena na různá místa ve státním aparátu, na dráze, či jako vojáci, zdravotníci, mistři provozu apod., nejčastější případy příchodu se samozřejmě týkaly příslušníků policie a vojáků, zejména v první polovině padesátých let, po zřízení pohraniční stráže sem přicházejí celé rodiny důstojníků. Mnozí z nich zde zůstali i po skončení služby a vytvořili si zde domov.

Přesídlenci

Jedná se občany, kteří sem byli přesídleni na základě politických rozhodnutí, mezistátních dohod většinou pohromadě. Např. Češi z Polska, Slezska, tzv. rumunští Slováci, volyňští Češi.⁴⁰ Tyto zahraniční skupiny osídlenců byly umístovány do neobsazených obcí a většinou zůstávali pohromadě. Zůstala tak zachována jejich kulturní specifika, která nenavazovala na svátky a zvyky starousedlíků-Čechů a neodsunutých Němců. Postupně však došlo k promísení majority s minoritou, ke smíšeným sňatkům a prolínání kultur.⁴¹

V roce 1945 přicházelo na Chebsko především obyvatelstvo z českého vnitrozemí, ale vraceli se sem i původní osídlenci, kteří byli do vnitrozemí odesláni na práci. Paní Věra S. (1937) z Plesné říká:

VS: „Když jsme se sem vraceli, do té Plesné, tak už tady vlastně z těch našich známých nikdo nebyl. S těmi novoosídlenými jsme pak vycházeli normálně. Víte, protože ty

³⁹ SECKÁ, Milena. *Osídlování chebského pohraničí po roce 1945*.

⁴⁰ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 96.

⁴¹ SECKÁ, Milena. *Osídlování chebského pohraničí po roce 1945*.

vztahy... Ty lidi se neznali, vůbec. Neznali, ale člověk se přizpůsobí. Řekla bych. Tak jsme měli lístky na mouku, na šatstvo. No a děti, že jo. Ale než jsme šli odtud pryč, tak každý koukal, aby mohl někomu vzít tašku, odnést. Pak dostal rohlík a myslel si, bůhví, co dostal. Protože rohlíky my jsme si nemohli koupit. A máma radši koupila mouku, že jo. Aby nám něco upekla, uvařila. A to byly ošklivé časy. A je to pryč. Člověk nerad na to vzpomíná. Ze začátku 45,46 to bylo ošklivé. [...velmi dlouhá odmlka, utírá si oči]. To[...] Byli tady takový zažraný, [...]to je Němec[...]. Bez milosti, bez ohledů“[...].

LB: „A byli takový i lidi, kteří tady byli s vámi předtím? Nebo to byli lidi, kteří přišli zvenčí rozhodovat?“

VS: „Ne, ty se právě 45 nastěhovali. A to byli většinou ti, kteří hrabali. A odtáhli všechno. Tady v Plesné, ve Šnekách, bylo řeznictví na rohu a tam měla ženské a dívčí prádlo vyvěšené místo masa. To jsou z těch německých kurev. No, ta nahrabala a pak byla pryč.“

V květnu 1945 se objevili první Češi – železničáři, členové finanční stráže a příslušníci SNB. Největší procento nových osídlenců tvořily především rodiny a jednotlivci z Jihočeského kraje. Pamětník pocházející původně z Tábora, jenž po válce začal bydlet s rodiči ve Františkových Lázních, vzpomínal na osídlování těmito slovy: „Táta přišel domů z práce a celé rodině sdělil, že v rádiu slyšel, jak československá vláda nabádá občany jižních a středních Čech, že západní Čechy potřebují nové lidi pro obdělávání zemědělských statků. Jeden takový jsme brzy dostali, a tak jsme později vyrazili vlakem z Budějovic do Chebu a pak do Františkových Lázní.“⁴²

Dále ze Západočeského a Středočeského kraje, později rovněž Slováci přestěhovaní ze Slovenska. Od léta přicházeli jako osídlenci jednak jednotlivci z různých částí republiky, ale také celé skupiny převážně zemědělského obyvatelstva z určitých oblastí.⁴³ Skupiny osídlenců přicházejících osídlit Chebsko měly svého společného jmenovatele, jímž byla snaha po změně dosavadního života s možností

⁴² ČERNÝ, Robert. *Hospodářské důsledky odsunu sudetských Němců na Karlovarsku*. Národohospodářský fakulta VŠE v Praze. s. 5. Výpověď Jiřího Říhy (1938). [Online] Dostupné z URL:

<<http://nf.vse.cz/wp-content/uploads/%C4%8Cern%C3%BD-Robert2.pdf>> [Cit. 2015-13-11].

⁴³ VOTROUBKOVÁ, Iva. *Chebsko a reemigranti v letech 1947-1948*. s. 71.

zlepšení sociálních a ekonomických podmínek. Osídlenci přicházeli v době, kdy Němci ještě ve svých domech a na hospodářstvích žili.

Paní Miloslava N. (1937) k přistěhování do Chebu říká:

*MN: „My jsme do Chebu přišly v rámci osídlování s babičkou a s maminkou z Prahy. Nejdříve jsme šli do Mariánek do Úšovic, pak do Chebu. Když jsem se narodila, mamince bylo 15, tátovi 38. Do Chebu s námi nešel. Vychovávala mě vlastně babička... Když jsme přišly do Chebu, ukázali nám domky a my si mohly vybrat, který chceme. Jenže když té Němce řekli, že jsme ukázaly na její dům a že se má odstěhovat, tak se tam **oběsila**. Ještě dnes mám husí kůži. [skutečně jí ukazuje]Babička nevěděla, že ten dům není prázdný, hrozně plakala. Už jsme se tam nikdy nevrátily. Skončily jsme v bytě, který byl vyrabovaný a téměř bez nábytku. Babička si v Chebu nikdy nezvykla. Když v roce 46 odjížděly nákladáky s Němci, lidi na ně házeli kamení, shazovali je z těch nákladáků, kopali do nich, bylo to ošklivé, pamatuju si, jak mi babička zakrývala oči... My jsme s Němci neměli žádnou špatnou zkušenost, spíše naopak. Jako děti jsme měly moc rády jednu naši sousedku – nějakou paní Učíkovou. To byla Němka jako poleno a hrozně hodná. Vždycky, když pekla, tak nám dala.“*

„My jsme takový ten opravdový hlad nezažili. Maminka si tu našla partnera a nám tatínka, byl moc hodný. Tatínek dělal šoféra zásobovače pro hotely a spoustu jídla dovezl. Třeba broskve – když byly pomačkané, hotel je nechtěl, tak zůstaly nám. Pamatuju si, že jsme měli doma veliký papírový pytel sušenek. Vybírali jsme jen ty čokoládové. Ty bez čokolády pak už nikdo nechtěl. [úsměv]Potravinové lístky jsme ani nevyčerpali. A jestli je babička někomu dala, to nevím, jako dítě jsem se o to nestarala“ [pokrčení ramen].

Po skončení války nastávají změny, které pochopitelně zásadním způsobem ovlivnily život nejen na Chebsku. Především došlo ke změně v národnostním složení obyvatel, což znamenalo i školství. Obnovují se české školy. Výuka probíhá pouze v českém jazyce, vyučuje se ruština.

Paní Miloslava N. (1937) k tomu říká:

MN: „Učilo se česky, česky mluvily všechny děti, jestli byl někdo z nich Němec, to už si nepamatuju, ale vím, že německy nemluvil z dětí nikdo. Moje nejlepší kamarádka se

jmenovala Any Glasgowska. Jestli byla z Polska nebo z Rumunska? No to nevím, jako děti jsme tohle neřešily. Na ruštinu jsme měly učitelku a pak učitele, pan Hajný nebo Hájek, nebo tak nějak. Učili nás častušky, bavilo mě to, dodnes je umím“ [skutečně kus jedné zaspívá].

Paní Věra S. (1937) se k vyučování vyjadřuje takto:

VS: „My jsme s tím problémem neměli, že bychom se ve škole nedomluvili. Akorát jsme měli ruskou učitelku, ta nenáviděla Němce. Ta jak mohla, tak nás tloukla. Taky jednoho toho kluka taky... Tenkrát se psalo ještě perem. A on to pero takhle držel a ona mu dala facku, že se mu to pero napíchlo do nosu. A pak jsme ji už vůbec nenáviděli. Byla tak hnusná a protivná a pak už jsme ji vůbec neměli rádi. Ale co jsme mohli dělat. Držet pusy a víc nic.“

Údaje Obecné školy v Plesné nám k tehdejšímu stavu říkají toto: *„20. srpna 1945 zaniká místní německá měšťanská škola a je obnovena česká škola – vlastně dvě – obecná /národní/ škola a měšťanská /střední/. Z tohoto důvodu jsou také psány dvě kroniky, každá škola má svoji. Škola – tedy budova německé školy - byla v ubohém stavu, celá budova dostala 12 dělostřeleckých zásahů. Za války byly ve škole němečtí uprchlíci, veškeré školní zařízení bylo zničeno, školní sbírky byly vypleněny a znehodnoceny. Vedením obecné školy byl pověřen Jaroslav Hynek, měšťanské školy odborný učitel Alois Píchovec. Krátká doba od května do září nestačila k tomu, aby byla škola opravena, proto pravidelné vyučování začalo až v listopadu. Do té doby dostávaly děti pouze domácí úkoly. Zápis proběhl 1. září. Dostavilo se 27 dětí do obecné školy a 18 do školy měšťanské. Ale v té době bylo v Plesné ještě mnoho dětí německé národnosti /viz tabulka/. Německé děti však do školy nechodily. Vyučování probíhalo v češtině a ony neuměly většinou česky. Z české strany navíc nebyl zájem je naučit češtině. Teprve po 15. lednu 1946 byly vyučovány děti německých antifašistů, ale to bylo v zimě přerušeno kvůli nedostatku uhlí. Pro nedostatek učitelů se české děti v obecné škole učily dopoledne a v měšťanské odpoledne. Jak se v Plesné zvyšoval počet příchozích Čechů, zvyšoval se i počet českých dětí ve škole. Na konci školního roku se zvýšil počet žáků měšťanské školy na 50.*

Většina německých dětí odešla se svými rodiči v rámci odsunu. Děti specialistů, kteří zde zůstali, se již naučily česky a chodily do české školy. Problémy

však dělala čeština dětem příchozích Slováků a Romů. Velkým problémem je samozřejmě i to, že děti přicházejí z různých koutů republiky a mají různé znalosti.“⁴⁴

Pan Roman H. (1969) z Chebu převyprávěl příběh, který mu vyprávěla paní (jméno bohužel nechtěla říci) na setkání Sudetoněmeckého krajanského sdružení:

PH: „Tak to mi vyprávěla ta paní. Když jsme měli v roce 2012 setkání⁴⁵, tak říkala, že tam byla úplně poprvé od roku 45. Úplně poprvé navštívila Čechy. Úplně poprvé navštívila Plesnou, úplně poprvé navštívila školu. Ta se zbortila hned ve dveřích, když to viděla. Největší hrůzu zažila, když zahlédla to schodiště. Celá se osypala husí kůží a koukala a zůstala stát asi patnáct minut a vybavovaly se jí ty obrazy toho posledního, když opouštěla ty schody. Že když už nesměli do školy a přišli český žáci. Jejich spolužáci. To byli ti Češi, se kterými chodila do školy.

To bylo někdy kolem jejích deseti, jedenácti let. A říkala, že si přišly pro vysvědčení za ředitelem. Že byly hodiny u ředitele, ještě se spolužačkou, s kamarádkou. Tak oni už nesměli chodit do školy, že jsou přece Němci a říkala, že když vycházely z té ředitelny, tak že zrovna začala přestávka a ty jejich spolužáci vylezli ze třídy, a když je viděli, tak jim začali nadávat a z těch schodů z té školy je zkopali a vykopali je až před školu. To byl její zážitek...

A celou dobu to byli její spolužáci. A jediný, na co myslela, že si chránila to vysvědčení, že o něj nechtěla přijít a kutálela se z těch schodů. A ty bývalí čeští spolužáci do ní kopalí, nadávali jí do sprostých slov. A to byl její poslední pohled na ty schody a teď až v tom roce 2012. Říkala, že nemohla ani vejít.“

Nepěkné vzpomínky na školu má i paní Anna K. (1938):

LB: „Našla jste si tady přátele? A jak k vám chovali?“

AK: „Dobry. My jsme s holkami tady lítaly, to jo. A ty z Rumunsko, ty přišly až ve 47. roce. Ale nedělaly. Já jsem potom měla dvě kamarádky, tři. A měly jsme se rády. A musela jsem jít do školy do Františkových Lázní. Slovo jsem česky neuměla. Tak jsem

⁴⁴ Historie německého školství v Plesné od poloviny 18. století do roku 1945. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.zsplesna.cz/zakladni-skola/historie-skoly/historie-nemeckeho-skolstvi-v-plesne-od-poloviny-18-stoleti-do-roku-1945/>> [Cit. 2015-13-11].

⁴⁵ Sudetoněmeckého krajanského sdružení.

tam seděla a děti mi všechno ukázaly. Já jsem chodila do té školičky hudební. Půl roku jsem chodila do německé školy. Byla jsem chápavá, líbilo se mi tam. A přijdu do Frantovejch a nikdo se mě nevšímal. Já tam seděla jako žebrák. Jak mi bylo. Tenkrát byl sních, mrzlo. Jen jsem vyšla ven, oni čekali, až učitelka zajde, tak mě zatáhli, zmydlili mě, za krk mi dávali sních, řvali na mě, že jsem svině německá, co já věděla, že jsem něco jiného. A potom mě pustili a já tak utíkala do těch Žtřovic. A vidím, že jsou tam zákopy. Můj tatínek dělal na vodárně a dělali zákop. A on slyšel, jak tam někdo křičel a nevěděl, že jsem to já. A když mě viděl a jeden za mnou. Jeho táta byl policajt a můj táta s ním kamarádil. A táta popadl toho kluka, přetáhl ho a dal mu takový čtyři pohlavky. A ten kluk mu povídá (už jsem rozuměla, ale nedovedla jsem povídat): Počkejte, náš tatínek je čemík. Táta: Vypadni, nebo uvidíš.

Byla jsem ráda, že mě táta zachránil a šla jsem domů. Moje babička dělala ve Frantovejch, vařila ve Spoláku⁴⁶, předtím v hotelu na rohu, pomáhala kuchaři. Dělali tam nejlepší zmrzlinu. Když pak šla domů, já jsem na ni čekala. Tak jsme šly spolu. A my jako děti, mohly jsme si vzít, ježíš, jak to bylo dobrý. To nám jako ten kuchař dal. A přijdeme k těm baráčkům tady ve Frantovejch, jak je ta hlavní silnice. Najednou se vyhrnula banda dětí, babičku zatáhly, strhly jí šátek z hlavy, mě zmydlily, jí zmlátily ze zadu. A křičely: „Ty kurvo německá.“

LB: „I babičku zmlátily?“

AK: „Jo. A lidi koukali a nic. Jen tak koukali a smáli se. A ani jeden neřekl těm harantům, aby přestali. Tady jsou kousek od pily baráčky, tam bydleli dřív český lidi. Tam měl každý cimru. A tam to bylo. To jsem si zažila. A co jsem pak dělala? Do školy jsem pak nechtěla. Táta nic nevěděl. Každý den jsem chodila do školy. A to už chodil i brácha. A já mu povídám: Tak co, jdeš se mnou za školu? Nejdu. A seděla jsem tady a čekala a až když jsem viděla, že jdou děti domů, tak jsem šla. A to jsem dělala určitě tři neděle. A můj táta, chudák, chtěl mě udělat radost, tak mi koupil boty a nesl mi je do školy a já ve škole nebyla. A doma jsem dostala.“ [...]

LB: „A ti přátelé?“

AK: „Tady v Chebu byla taky jedna Francouzka. Taková hezká. Její muž byl Němec. A byl ještě na frontě, tak aby sem šla, že on přijede za ní. A odsud pojedou pryč. Ona

⁴⁶ Společenský dům.

bydlela tam nahoře. A šly s mámou, to se pod kopcem prodávala konina, tak tam byla malá hospůdka. A ony si dávaly třeba zákusky, kafe. To už ale bylo ve 46.

Dělali tam takový růžový dorty. Tak to jsme šly, já s nimi a čekáme na autobusové zastávce, přišel tam nějaký nádražák a ty dvě si povídaly německy a on se otočil a vrazil mý mámě takovou facku. A ona chudák nevěděla proč. Jen proto, že mluvily německy. [...] A on ještě kamarádil s mým tátou. A nevěděl, že je to jeho žena. A pak se jí omluvil. A to jí taky vrazil jeden cestář. Chudák, jak k tomu přišla. To šli Němci na odsun a ona jim tam nesla ještě jídlo. A oni jí za to dali něco starého na památku, ona to nechtěla a ten Čech jí dal takovou facku. A ten druhý mu povídal, že to neměl dělat, že je to žena mého táty.

Víte, jak to bylo zlý pro mého dědečka? Třeba ti naproti, to byli z Rumunska lidi. Tam byla studna a ty studny, to dělali tři Němci. Děda, prostřední Winter a sestřenice babičky. Tři lidi na jednu studnu. A platili ty tři lidi. Pak přišli Češi, zavřeli všechno a ty si nesměla pro vodu. A to ti byla zlá ženská, hodináře z Chebu máma, čarodějnice. A ta vykřikovala: Ty Němčoure, ty kurvo německá, barák si ukrad Němcům a tady se budeš vytahovat. Poprvé jsem viděla dědu brečet. [...] [...]

Patnáct let bydleli u Kerharda a mojí mámě bylo 15, když koupili ten pozemek a začali stavět. Na dluh. A víš, z čeho si můj dědeček ten barák na čisto zaplatil? Jak padli ti jeho synové, tak stát jim dal nějakou podporu. A on těmi penězi doplatil ten dluh.“

LB: „Kolik vás bylo ve škole Němců? Pomáhal vám někdo? Třeba z učitelů?“

AK: „Nikdo tam nebyl, jenom já. Nikdo si mě nevšiml. Druhým říkali Aničko, Věrko.. a mě říkali Sovová. No, nikdo ti nic neříkal. A pak když mluvili o koncentráku, jak jel ten vlak do Terezína, tak se mě nikdo nezastal. Já bych byla chodila do školy ráda, ale nechodila jsem. A pak jsem šla jednou domů a nešla jsem do školy. Byla jsem s kamarádkou u rybníka a hrály jsme si tam s panenkami. To byla ještě Němka. A náš tatínek šel a až do Frantovejch, hnal mě do školy. Báł se, že mě dají do polepšovny. Chtěl mě uhodit, ale já byla mazaná, vyskočila jsem a nedotkl se mě. Šli jsme a on povídal, vrať se, jdeme domů. Říkal, že musím chodit do školy. A já mu řekla, že mě tam mlátí, že nejdu.“

LB: „A zlepšilo se to třeba s tím, jak odeznívala válka?“

AK: „Jo, už jo. Pak už byla škola v Žírovicích. To byla paráda. To jsem byla královna. To chodil i náš Áda⁴⁷ tady.“

Ke vzpomínkám na školu se vrátila i paní Angelika W. (1945):

AW: „Mě nikdo nemohl pomoc, U nás doma se mluvilo jenom německy, protože nikdo neuměl česky. Tak jsem se musela učit od základu všechno. Pro mě byly všechny slova cizí slova. A já jsem měla až do čtvrtý třídy samý jedničky. Když jsme odcházeli, tenkrát se tam učilo od první do pátý třídy a pak jsme museli chodit do Aše do školy, tak ředitelka brečela. Říkala, že takovou třídu v životě neměla, jako jsme byli my. My jsme poválečný děti. My jsme třeba seděly vedle sebe v lavici dvě a ani jedna jsme neuměly slovo česky. Já jsem seděla s Helgou v lavici.“

LB: „Takže vás bylo ve škole víc německých dětí, které neuměly česky?“

AW: „No jasné, protože tam převážně bydleli Němci. Já jsem se učila všechno od základů jako ty české děti. Ani jsem nepotřebovala nějaké doučování, protože já jsem přišla domů a ležela jsem v knížkách. Já jsem ráda četla. A Helena z Plzně mi hned první Vánoce poslala tři knížky – Odvážnou školačku, Burratino a Rytíři a lapkové, to mám ještě doma tu knížku. A ruštinu jsem milovala. Já dopředu jsem se učila všechna slovíčka, takže když jsme to pak ve třídě probírali, tak už jsem to všechno znala. Ani učitelé ruštiny nedělali nějaké rozdíly mezi českými a německými dětmi.

V šesté třídě, to jsme měli ředitele Jetlema, to byl Žid a učil nás pak němčinu. To jsme měli dvakrát týdně od sedmi do osmi hodinu němčiny a my jsme platit nemuseli, co jsme byli německý národnosti. Češi, co chtěli chodit na němčinu, museli něco připlatit. A to jsem dostala pochvalný list a tam bylo napsáno, jako že jsem začka německé národnosti a že mám lepší známky než kdejaký český dítě.“

Nejen učitelé měli v té době těžkou práci. Lidé vázaní do té doby k práci v zemědělství, měli snahu získat příděl půdy, usedlost a začít hospodařit. Právě půda jim v původním bydlišti scházela, neboť většina příchozích v rodném kraji neměla naději na příděl půdy (jednalo se o zemědělské dělníky, deputátníky, popř. potomky

⁴⁷ Jedná se o bratra narátorky.

drobných rolníků). Pro názornost předkládám tři dopisy z roku 1955 nalezené v chebském archívu.⁴⁸

Dopis I.: „*Vážený struh. Dovoľujem si Vás obťažovať týmito pár riadkami. Som zamestnancom NVB. Baň. Lehota, nakoľko som není spokojný s tunajšími pracovnými podmínkami, rozhodol som sa prejsť do pohraničí aj s celou rodinou a na radu jedného mojho spolu kamarata som sa obrátil o pomoc k Vám. V pohraničí mám zájem na jeden rodinný baráka pracovať do poľnohospodárstva, alebo k štátnym lesom. Miesto bysom mohol nasupit kedykoľvek, pretože na tunajšom pracovisku mi vobec nezáleží. Preto Vás prosím o odpoveď, kedy bysom Vás mohol navštíviť. Dúfam, že mi dáte odpoveď, respektive poradíte. Zač Vám srdečne ďakujem. S pozdravom „Práci česť“ E. G. Prievidza“*

Dopis II.: „*Niže podepsaný, F. F., Sklené. Prosím Vás láskave ako odbor pracovných síl rady ONV v Chebu, prosím Vás píšete mi, či potrebujete nejaké pracovné sily do poľné práce hospodárstva. Bysme prisly do práce tri pracovné sily a píšete mi, či je rodinný domček pre moju rodinu. Jak máte tak mi hned' odepíšete. Vopred Vám ďakujem.“*

Dopis III.: „*Okresnému Národnému výboru v Chebe. Počul som z rozhlasu aj z novin, že prijímáte do pohraničia na na podohospodárstvo. Tak som sa i ja rozhodol prihlásiť sa jak jee možné najradšej súkromne hospodáriť, aspoň bysom zabral 50 hektárov lebo som so synom traktorista ba i šofér, či by sme dostali pridělené byty, stajne, kulne aj traktor. A jaké su podmínky prístupu k Vám, čo by som si musel zadovážiť doma u nás. Chcem vedieť Vaše stanovy nože zašlite aj v ktorej obci je to. Práci česť. J. H. Ivanka pri Dunaji.“⁴⁹*

Je třeba zmínit, že příchozí nebyli dostatečně obeznámeni s novým prostředím, nehovořili stejným jazykem, jejich způsob bydlení, odívání, strava

⁴⁸ NOSKOVÁ, Helena. *Emografický výzkum národnostně smíšených vesnic ne Chebsku osídlených po roce 1945*. s. 99.

⁴⁹ Arch. Materiál. Č. kartonu 799, Inv. č. 1324, *Nábor pracovních sil do pohraničí. Korespondence mezi českými a slovenskými okresy*.

a obyčejně byly odlišné. I kraj, který přišli osídlit, měl tři odlišné oblasti (do roku 1963 zastoupené okresními městy Chebem, Aší a Mariánskými Lázněmi). Bývalý okres Cheb měl vcelku vyrovnaně zastoupen průmysl i zemědělství s poměrně rozlehlými zemědělskými usedlostmi.⁵⁰ Mariánskolázeňsko bylo zaměřeno více na zemědělskou výrobu, na Ašsku zase převládala průmysl, především textilní. Přibližně tak byli noví osídlenci seznámeni se svým budoucím domovem.

Zemědělské osídlování se postupně opíralo o tři klíčové dokumenty – dekret č. 5/1945 Sb., ze dne 19. května 1945 „o neplatnosti některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů“⁵¹ (tzv. dekret o národní správě), dále dekret č. 12/1945 Sb., ze dne 21. června 1945 „o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa“⁵² (dekret konfiskační) a nakonec dekretu č. 28/1945 Sb., ze dne 20. července 1945 „o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci“⁵³ (dekret osídlovací).

Aktivně se na přerozdělování takto zestátněného majetku podíleli i komunisté, kteří využili této příležitosti k posílení svých pozic v pohraničí, což přispělo k jejich popularitě a úspěchu v parlamentních volbách 1946.⁵⁴

V mnoha obcích po těchto zásazích nezůstal žádný původní majitel gruntů, pole brzy znárodněná byla spojena do velkých státních statků, průmysl po počátečních obtížích německé dělníky nahradil, němečtí odborníci ještě směli zůstat na nepostradatelných technických místech, než vyrostla nová generace.

⁵⁰ PRAŽÁK, V. *Lidový dům na Chebsku, díl I-II*. Nепublikovaná práce, uloženo v archívu ÚEF ČSAV, Praha. In: NOSKOVÁ, Helena. *Etografický výzkum národnostně smíšených vesnic na Chebsku osídlených po roce 1945*.

⁵¹ Benesovy dekrety [Online] Dostupné z URL: <<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/51945.html>> [Cit. 2015-13-11].

⁵² Benesovy dekrety [Online] Dostupné z URL: <<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/121945.html>> [Cit. 2015-13-11].

⁵³ Benesovy dekrety [Online] Dostupné z URL: <<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/281945.html>> [Cit. 2015-13-11].

⁵⁴ CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*, s. 90.

RH: „Díky tomu, že děda tam byl potřebný v té továrně, tak mohli zůstat, díky tomu zřejmě měl čím živit rodinu. A protože tu výrobu pak přesunuli na Slovensko, tak tam přesunuli i dědu, protože to ty Slováky musel naučit, protože jinak nebylo, kdo by je to naučil.“

AK: „Dědeček byl machr v prádelně v Aši, takže von nemusel odejít, protože by musel za sebe dát náhradu, takže oni ho ani nechtěli pustit.“

Paní Věra S. (1937) k tomu říká:

LB: „Vy jste nebyli odsunuti, jak to?“

VS: „Jojo. No a my jsme měli taky tedy, jenomže naše babička byla specialista v továrně ve stříhárně a můj děda byl ve stávkárně. Babička a dědeček patřili k Němcům specialistům. Ti nebyli odsunováni především proto, aby byl zajištěn provoz a výroba v místních továrnách.“

LB: „Co je stávkárna?“

VS: „V Tostě. Dostali legitimaci, tam byli napsané jména, že jsou odborníci, že nesmějí odtud, že je nepouští, že na ně se to nevztahuje. No a my jsme to dostali, maminka s bráchou a já, jenomže ona potom babička i děda řekli, tak my jdeme taky. Jak holka jde, tak jdeme my. Tak oni nás napsali na ten papír. Tak my už jsme tady byli chycení, potom dostali kartičku Specialista a museli zde zůstat.“

LB: „Tak vy byste do toho odsunu také šli a díky té babičce a tomu dědečkovi, tam někoho přesvědčili?“

VS: „Asi. Asi. Čert ví.“ Je to tak na levý straně, to byla Tosta. To prázdný. Ted' už je to jenom ruina. Ještě je na starých fotkách. No a tak potom nás dali sedlákům. Nás odtáhli. Maminka musela jako to a my jsme byli děti ještě. Vrátili jsme se 49. Že maminka pak byla nemocná, pak taky byl nějaký Čech, ten toho potom docílil, že jsme se vrátili zpátky do Plesný, jako k dědovi a k babičce.“

LB: „A co potom maminka dělala, když jste se sem vrátili zpátky v roce 49?“

VS: „Ona začala dělat v Cremoně. Takže dojížděla do Lubů? Ne, napřed to bylo tady.“

LB: „V Plesné byla Kremona?“

VS: „No, tam dělali kalafunu, krabičky, pytle na housle, kytary a na takové věci. No a pak teprve se jelo do Lubů. V roce 53, 54, tak nějak.“

V obcích se vytvářelo nové společenství z lidí pocházejících z různých koutů střední Evropy. Slováci, Volyňští Češi, reemigranti z východu, bezzemci ze středních Čech, ale i „zlatokopové“ z okolí přicházeli a mnozí natrvalo zůstali. Vytvořila se z nich nová obec, spojená především řešením aktuálních problémů své existence, než aby se zabývala minulostí místa. Nedávná historie byla oficiálně zamlčená, příběhy osudů lidí při odsunu a příchodu nových hospodářů do obce se šířily lidovým podáním.

Formování vztahů v nové společnosti

V důsledku odsunu se téměř rozpadla sousedsko-teritoriální uskupení a zaniklo mnoho dosud fungujících příbuzenských skupin. Jakási vztahová provázanost sice zůstala, rámovaná troskami příbuzenského systému a zbytky sousedsko-teritoriálních pospolitostí, ale byly narušeny meziskupinové vztahy.

Pan Zdeněk (1950) se k této otázce vyjádřil takto:

ZB: „Tady v obci bydlely tři rodiny, které „převáděly“ Němce přes hranice. Němcům slíbily, že je převedou. Ty si vzali to nejceněnější a nejdůležitější, co doma měli a šli. No a členové těchhle tří rodin je v lese na hranicích zabili, okradli a zakopali. Všichni to věděli[...], o koho se jedná [...]a všichni mlčeli [...]. Dodnes mlčí, potomci těch rodin tu žijí, ale jsou to slušní lidé, proč jítřit staré rány, oni za to vinu nenesou. Víte, různých příběhů se tu odehrály spousty, ale dnes už se tím nikdo nechce zabývat.“

Vlastně téměř veškeré formy vzájemné provázanosti byly odkázány do roviny minulých zkušeností. Na místě zůstali, pokud vůbec, jednotlivci a zřídka zbytky bývalých pospolitostí či lokálních skupin.

Proces formování nové společnosti má své obecné zákonitosti. Chebsko se po roce 1945 stalo domovem osídlenců mnoha národností. Sociální skladba obyvatel, věková struktura, kulturní zvyklosti, způsob bydlení, úroveň vzdělání, jazyková vybavenost... To vše bylo velice diferencované. Společenské vztahy se tak budovaly postupně, s výraznou pomocí spontánních integračních činitelů (smíšené sňatky,

sousedské vztahy, výpomoc) a institucionálních integračních činitelů (škola, organizace v obcích, atd.).

VS: „Ty Němci, co tady ještě zůstali a ty Čechy jsme moc neznali. A pak si za ty dva, tři roky nahrabali a šli pryč. To co potřebovali, odvezli nákladáky nebo vlakem a ... odešli. Svoje měli, tam si postavili baráky. A ty sedláci, co sem přišli, jako měli být sedláci, dostali ty statky, tak to málokterý byl fakticky sedlák. To byli samí pacholci. Ty šli jen po majetku a prd rozuměli. Zhuntovali všechno a nezbylo nic [...]. A potom ta další vlna těch, co se sem přišli usadit, to už potom bylo normálně. Tamti se odstěhovali, tito se přistěhovali. S těmihle jsme chodili tancovat, s těmi jsme byli v tom kroužku, to už potom [...] říkám, nejhorší byli ty dva roky ze začátku [...]. Ale nesetkala jsem se jenom s ošklivými věcmi. Ne, to bych lhala. To já ne...Měli jsme i štěstí na lidi, že jsme potkali slušný. Tadyhle my jsme se pak museli odstěhovat. Když jsme s maminkou museli k sedlákům.

Tady vzadu žila jedna rodina a ta měla tři nebo čtyři děti. Tři a čtvrté čekala, nebo tak nějak. A to byli Češi [...]. Tady naproti bylo pekařství a zahrada [ukazuje z okna]. Tam byly angrešty, rybíz. No a ona šla, ona taky měla problémy, prostě zdravotní a s manželem prý měla. A ona řekla, že můj brácha na ni jako plival. No a tak jsme řekli, že to není pravda, proč, když ji známe, Češi, byli jsme s nimi, proč bychom tuto dělali. To si nenechali vysvětlit. A potom po letech, my jsme přistavěli a ten její muž nám pomáhal tady bourat a přistavět. Povídal, že ona byla taková, že něco tvrdila, i když to nebyla pravda. On s ní nezůstal. On tu křivdu vynahradil tímhle. Ale my osobně jsme s nimi neměli problém.“

LB: „K těm vzájemným vztahům.... Jak se tu k sobě lidi chovali?“

VS: „Tady naváděli lidi s výborů Němce, aby na sebe navzájem žalovali, že pak nebudou odsunutý, ale stejně některý nakonec odsunuli. Některý zůstali tady. Ale jsou mezi nimi i ti, co potom šli pryč. Lidi tu byli spíš slušný [...]. Ale jeden tady byl. Ten všechno rozkecal a vědělo se to mezi lidmi, že to takhle je. Od něj se všechno dozvěděli.“

LB: „Jak se k němu potom chovali?“

VS: „No tak, co s nim. Řeknu mu něco a on mě udá a ještě něco přidá a není to pravda. A já se z toho nevytočím [...]. Ale nevnímali jsme to jako strach.“

LB: „Jak to bylo se sousedskými vztahy?“

VS: „No, jsme měli šatenky, vyměňovali jsme je mezi lidmi. Tady v Plesné bylo kde za ní koupit oblečení. Ale kdo by si to koupil, když potřebuju chleba, mouku, kus špeku.“

LB: „Tady lidi nepěstovali, nechovali?“

VS: „To se muselo odevzdat!“

LB: „A na černo to nebylo?“

VS: „My Němci jsme si to nedovolili. Ani mezi sebou. Nevím, že bychom od někoho z Němců dostali slepici. Spíš od Čechů. Ale to taky nikdo nesměl vědět. Všechno večer, aby to nikdo neviděl. Češi tak svým způsobem riskovali. Kdyby se na to přišlo, zavřeli by je, měli by peklo. To všechno šlo tajně.“

LB: „Nikdy jste neuvažovala, že byste se tady odsud odstěhovali?“

VS: „Ne. My jsme byli za hranicemi kolikrát. Měli jsme štěstí, že vždycky celá rodina jela do Německa. To nebylo pravidlem. Ale my když jsme jeli, tak vždycky všichni tři. Muž, syn i já. A už jsme se těšili, když to šlo ke konci, že jedeme domů. My bychom tam nezůstali, ani náš kluk by býval nezůstal. I když tam dělá v Německu teď, ale [...]. Měli jsme tam tchána.“

Paní Anna K. (1938) k vzájemným vztahům říká:

LB: „Rozuměli jste si s lidmi, co tu pak bydleli?“

AK: „My jsme mluvili doma jenom německy, egerlandsky. Všichni jsme mluvili čistě egerlandštinou.“

LB: „I tatínek? Jste říkala, že byl Čech.“

AK: „Ano. I tatínek. Ale mně to nikdy nijak nedošlo. [...]

Tatínek třeba když strejda přišel z vojny, třeba na pár dnů, když nebyli lístky, nebylo nic. Tak říkal: Marek, počkej. Já přijdu a přinesl lístky. Falešný lístky. Tatínek se i stýkal třeba s českýma. Zase jim pomáhali, že dostali to a dali to. [...]

Byli tu Bělorusi. Tady dole na tom jednou statku, jak vždycky hrají fotbal. Tak tam byl statek a měli Ukrajinku na práci. Pak tady byli hodně Francouzi. A ta Ukrajinka chodila vždycky a máma jí nerozuměla, ale vždycky jí dala to, co neměla. Třeba ponožky. Taková krásná holka, to byste koukala. A ten sedlák byl tak zlý a k té jeho dceři ještě horší. Táta jí rozuměl, ale my jí nerozuměli. No a můj dědeček, ten nikdy nic neříkal. Ale mně se zdá, že poslouchal Londýn.

A pak jak tu byli ty Francouzi, tak jeden byl v pekárně, ten třeba pekl chleba, měl se dobře. A vždycky říkal „prasovat“ (pracovat). Ty sedláci přinesli hodně dobrý

těsto. A že říkal vždycky tatínkovi, že paní „nějakej“ vždycky dá. Ta selka přinesla tvaroh, těsto, rozinky, no všechno, co tam patří a šli pryč. A ten Francouz vždycky dělal takové veliké koláče. Nebo jim dělal vánočky. Ten sedlák je pak měl lepší než pekař.“

K vzájemným mezilidským vztahům se vyjádřil i pan Roman H. (1960):

RH: „S nepřátelstvím se setkávaly hlavně děcka. Opa to nikdy nedával najevo. On nikam nechodil, jen na procházky. On chodil někam, kde se potkával s Němci. Němci se potkávali a vyhledávali se. Nekomunikovali s nikým jiným. Když opa šel někam na pivo, tak šel s Němci tam, kde jim nalili. Postupem času se ta atmosféra rozvolňovala, ale hned těsně po válce ani nechodili do školy, než je někam přijali, než mohli někam chodit.“

Paní Angelika W. (1945) k tomu podotýká:

AW: „My když jsme si hráli jako děti, tak já jsem se dala do ústraní, protože já jsem jim nerozuměla, když mi něco říkali a oni nerozuměli mě a ještě se mi posmívali.“

Dnes už je velmi těžké posoudit, jak se němečtí starousedlíci sžívali s novými sousedy. Ztratili příbuzné, známé, sousedy a po celé generace vytvářené mezilidské vazby. Jenže pokolení nynějších pamětníků bylo tehdy mladé, bylo jim kolem dvaceti let a dění kolem sebe vstřebali po svém. Chodili na zábavy, zažívali první lásky a zakládali rodiny. Generace jejich rodičů a mnozí ti starší Němci se izolovali. S Čechy se nedomluvili ani emočně ani jazykově, mluvili v naprosté většině pouze německy. Akt odsunu pro ně byl otřes, z něhož se už nevzpamatovali. Nikdo už nedoloží, co tehdy cítili. Starších pamětníků, kteří tuto dobu zažili ve vyšším věku už je jen málo a ti mladší se od rodičů mnoho nedozvěděli, protože o to prostě neměli zájem, nebo proto, že se o tom příliš nemluvilo.

Závěr

Tato studie se v možnostech daných rozsahem zabývá historickým poválečným vývojem západočeského regionu, především Chebska, v letech 1945 –

1947. Věnuje se podrobnému přiblížení vysídlení početné skupiny obyvatelstva německé národnosti a také následnému osidlování této oblasti.

Výpovědi pamětníků přinášejí na studovanou problematiku jejich subjektivně a emotivně zabarvený pohled, který jsem se snažila zapojit do celkového kontextu dané doby. Díky tomuto přístupu tak může čtenář získat třetí rozměr zkoumané problematiky a tou je právě osobní výpověď a názor přímého (popřípadě nepřímého)⁵⁵ svědka. V práci byla využita biografická metoda a klasický orálně historický přístup.

Chebsko bylo jednou z oblastí, která byla v době druhé světové války a bezprostředně po jejím skončení osídlena z převážné většiny Němci. V roce 1946, kdy bylo odsunuto cca 65000 Němců, klesl počet obyvatel na Chebsku na méně než polovinu. Odsun způsobil zničení nesmírných materiálních hodnot v českém pohraničí, na Chebsku na léta vyřadil z provozu některé oblasti tradičního a prosperujícího lehkého průmyslu (textilního, sklářského...), jehož odborníci i dělníci odešli a položili základy těchto odvětví na opačné straně hranic. Tuto skutečnost potvrzují i výpovědi narátorů, které se v tomto ohledu shodovaly.

Odsun znamenal ztrátu statisíců pracovních sil. Zapříčinil kolosální a mnohdy již nenahraditelné ztráty v půdním fondu (zpuštění půdy, luk) a v bytovém fondu (zánik celých vesnic, devastace měst). Kulturní krajina Sudet se odsunem změnila v poloprázdnou opuštěnou končinu, víceméně extenzivně obdělávanou vykořeněnými osídlenci.

Postupné osídlování zde probíhalo s většími problémy než v ostatních okresech. Chebsko se ve srovnání s jinými kraji totiž osidlovalo českými obyvateli jen velmi obtížně. Plánované i neplánované vlny osídlování po roce 1945 nedokázaly nikdy na Chebsko vrátit původní počet obyvatel. Přicházejí sem lidé ze Slovenska, Rumunska, SSSR, Maďarska, Jugoslávie, Polska a Francie. Většina z nich zde však nezůstane, podle výpovědí pamětníků odcházejí především osídlenci z první vlny. Proto se dá osídlení považovat jen za částečně úspěšné.

⁵⁵ Jedná se o informace získané od jedinců z první či druhé generace rodin, které odsun prožily.

Největší problémy nastaly v zemědělství, protože Chebsko nedisponovalo příliš kvalitní půdou. Vždy se jednalo spíše o bramborářskou oblast. Nevyhovovala ani nadmořská výška, a tak se osídlenci - zemědělci hledali velice těžko. V zemědělském sektoru převažovali příslušníci nižších vrstev společnosti, často bez zkušeností se zemědělstvím, kteří šli za vidinou zlepšení své sociální situace.

Zde se opět můžeme opřít o výpovědi pamětníků – mnoho osídlenců podle nich mělo se zemědělstvím minimální nebo nemělo dokonce žádné zkušenosti. Obsadili velké statky a polnosti, které nedokázali udržet v chodu a ty poté zpustly. Ti schopnější zůstávali v postavení, které měli zajištěné ve vnitrozemí nebo odcházeli za prací do bohatších krajů. V průmyslové oblasti zastávali většinu odborných míst obyvatelé německé menšiny – specialisti, kteří nebyli v počátcích odsunuti. I tento fakt popisují výpovědi pamětníků. Postupné sžívání neodsunuté německé menšiny s novými osídlenci na Chebsku a formování jejich regionální identity v letech 1945 - 1948 patřilo rozhodně k jedné z nejnáročnějších etap existence Českého, resp. Československého státu. Přimět se zapomenout na hrůzy války, postupně se s nimi vypořádat a vrátit život pohraničí zpět do „starých kolejí“ nebylo jednoduché ani pro starousedlíky, ani pro osídlence, jak je patrné ze vzpomínek narátorů.

Summary

The present study deals with the historical development of post-war Western Bohemia, especially the region of Cheb, in the years 1945 – 1947. It describes in detail the expulsion and subsequent settlement of this area. The study employs the method of oral history and it is trying to bring closer to the reader the aforementioned period from the perspective of narrators, who were confronted with the expulsion and its related circumstances either directly or through someone else. Altogether, twelve interviews have been carried out and recorded. Selected parts of the interviews with ten witnesses are directly used in this study.

The region of Cheb was one of the areas which was during the Second World War and immediately after its end inhabited mostly by Germans. In the year 1946, when about 65,000 Germans were expelled, the population in the Cheb region has dropped to less than half. Owing to the expulsion, a great deal of material assets was

destroyed in the Czech borderline. In the Cheb region, some areas of traditional and prosperous light industry had been disabled for years – their experts as well as laborers left and laid the foundations of these sectors on the other side of the border. This fact is confirmed by the testimony of narrators, which are in this respect identical.

In consequence of the expulsion, the neighborly territorial groupings and many kinship groups ceased to exist. Those Germans that remained in the borderline area were mostly isolated. They were not able to communicate with the Czechs because the vast majority of them spoke only German, and there was also an emotional barrier – the act of expulsion was for them a shock, from which they never recovered. It is hard to prove what they felt then. There are not many witnesses who had experienced this time in an older age, and the younger ones did not learn a lot from their parents because either they were not interested or because the parents did not want to talk about it much.

This study therefore brings insight into the hearts of those narrators, who either experienced that period or learned about it from their parents or grandparents. Their testimonies are a valuable report on their internal experiences and emotions.

Literatura / References

BERAN, Jiří a kol. *Dějiny karlovarského kraje*. Karlovarský kraj: Karlovy Vary, 2004. ISBN 80-239-3477-5.

GLOTZ, Peter. *Vyhnání. České země jako poučný případ*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-705-X.

HAHNOVÁ, Eva – HAHN Hans Henning. *Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání*. Olomouc: Votobia, 2002. ISBN 80-7220-117-4.

HAIŠMAN, Tomáš. Několik poznámek k procesu formování nových lokálních společností v českém pohraničí po roce 1945. *Český lid*, vol. 71, no. 3, 1984, s. 141-154.

HEROLDOVÁ Iva. Národopisná problematika novoosídleneckého pohraničí. *Český lid*, vol. 65, no. 4, 1978, s. 195-206.

CHMELÍKOVÁ, Jitka. *Osvobození = Liberation: Cheb 1945*. Cheb: Muzeum, 2005. ISBN 80-85018-52-7.

KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-193-0.

KUČERA, Jaroslav. *Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*. Praha: H & H, 1992. ISBN 80-85467-32-1.

NOSKOVÁ Helena. Etnografický výzkum národnostně smíšených vesnic na Chebsku osídlených po roce 1945. *Český lid*, vol. 65, no. 2, 1978, s. 98-101.

OTTER, Jiří. *Češi v německém objetí. Kapitoly ze společných dějin*. Mariánské Lázně: Art Gallery Nataly, 1994. ISBN 80-900696-4-9.

SECKÁ, Milena. Osídlování chebského pohraničí po roce 1945. Praha, 2012 [Online]. Dostupné z URL: <<http://www.cesky-dialog.net/clanek/1234-osidlovani-chebskeho-pohranici-po-roce-1945/>> [Cit. 2012-30-12].

SCHELLE Karel. *Geschichte der tschechischen öffentlichen Verwaltung*. 2011. ISBN 978-3-640-79720-2.

STANĚK Tomáš - Slezské zemské muzeum (Opava, Česko) - Slezský ústav. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. ISBN 978-80-90207-53-0.

VOTROUBKOVÁ, Iva. Chebsko a reemigranti v letech 1947-1948. In: *Sborník Chebského muzea*. Cheb: Chebské muzeum, 2000. s. 71-76. ISBN 1211-9210.

Novinové články

Chebsko pracujících, č. 1, 13. březen 1948.

Český Cheb, č. 1, 24. duben 1947.

Internetové a jiné zdroje

ČERNÝ, Robert. *Hospodářské důsledky odsunu sudetských Němců na Karlovarsku*. Národohospodářský fakulta VŠE v Praze. s. 5. Výpověď Jiřího Říhy (1938). [Online] Dostupné z URL:<<http://nf.vse.cz/wp-content/uploads/%C4%8Cern%C3%BD-Robert2.pdf>> [Cit. 2015-13-11].

Benesovy dekrety [Online] Dostupné z URL:
<<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/51945.html>> [Cit. 2015-13-11].

Benesovy dekrety [Online] Dostupné z URL:
<<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/121945.html>> [Cit. 2015-13-11].

Benesovy dekrety [Online] Dostupné z URL:
<<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/281945.html>> [Cit. 2015-13-11].

Historie německého školství v Plesné od poloviny 18. století do roku 1945. [Online] Dostupné z URL:
<<http://www.zsplesna.cz/zakladni-skola/historie-skoly/historie-nemeckeho-skolstvi-v-plesne-od-poloviny-18-stoleti-do-roku-1945/>> [Cit. 2015-13-11].

MAHDAL, M. Dekret o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Moderní dějiny: Vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky [Online] 2009. Dostupné z URL: <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/dekret-o-potrestani-nacisticky-zlocincu-zradcu-a-jejich-pomahacu-a-o-mimoradnych-lidovych-soudech/>> [Cit. 2013-02-04].

Předpis č. 5/1945 Sb. [Online]. Dostupné z URL:
<<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-5>> [cit. 2015-12-11].

Arch. Materiál, Č. kartonu 799. Inv. č. 1324, *Nábor pracovních sil do pohraničí. Korespondence mezi českými a slovenskými okresy.*

Orální prameny

Rozhovor se Zdeňkem B. (1950), Velká Hleďsebe - 5. 3. 2013.

Rozhovor s Romanem H. (1969), Cheb - 5. 3. 2013.

Rozhovor s Annou Marií K. (1938) Cheb - 5. 3. 2013.

Rozhovor s Pavlem K. (1950), Cheb - 29. 1. 2013.

Rozhovor s Věrou S. (1937), Plesná - 25. 2. 2013.

Rozhovor s Siegbertem S. (1941), Bayreuth, Cheb - 26. 2. 2012.

Rozhovor s Angelikou W. (1945), Cheb - 5. 3. 2013.

Rozhovor se Zdeňka B. (1931), Cheb - 5. 3. 2013.

Rozhovor s Miroslavou N. (1937), Cheb - 29. 1. 2013.

Rozhovor s Eddou S. (1936), Okrouhlá - 4. 1. 2013.

O autorece

*Mgr. et Bc. Lenka Burianová (*1976)* je bývalou studentkou magisterského studia Katedry historie a Katedry českého jazyka Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

Rodina Lažanských a panství v Chyších od konce 19. století do roku 1947

Jana Koudelková

Abstrakt

Panství Chyšě, nacházející se v západních Čechách, patřilo od roku 1766 rodině Lažanských. Na konci 19. století jej drželi Prokop III., Leopold I., Alexander a Vladimír. Poslední jmenovaný je známý hlavně svým předsednictvím Národopisné výstavy Československé v roce 1895. Chyšě zdědil po svém bratru roku 1891. V městečku pobýval jako domácí učitel několik měsíců roku 1917, později známý spisovatel, Karel Čapek. Vladimír Lažanský umožnil pobývat na svém panství i vzdálené příbuzné Natálii Huynové, kterou sem jezdil navštěvovat její bratr Pavel Huyn, arcibiskup pražský. A to i přes skutečnost, že Vladimír Lažanský církevního hodnostáře Huyna neměl v oblibě. Po smrti hraběte patřilo panství jeho synovi, Prokopovi IV. Lažanskému, a to až do nucené správy roku 1945.

Abstract

The manor Chyšě, located in Western Bohemia, belonged to the family Lažanský since 1766. At the end of the 19th century, it was held by Prokop III., Leopold I., Alexander and Vladimír. Vladimír is known for his presidency of the Czechoslovak Ethnographic Exhibition of 1895. He inherited Chyšě from his brother in 1891. Before becoming famous, the writer Karel Čapek lived in this town as a private teacher for several months in 1917. Vladimír Lažanský also allowed his distant relative Natálie Huynová to reside at his manor. While staying there, she was often visited by her brother Paul Huyn, Archbishop of Prague – despite the fact that Vladimír Lažanský did not like him. After Vladimír's death, the manor belonged to his son Prokop IV. Lažanský, until the receivership in 1945.

Klíčová slova: Vladimír Lažanský, Prokop Lažanský, velkostatek, Chyše, Karel Čapek, Natálie Huynová, Pavel Huyn, arcibiskup

Key Words: Vladimír Lažanský, Prokop Lažanský, Chyše, Karel Čapek, Natálie Huynová, Pavel Huyn, archbishop, manor

Úvod

Tato studie si klade za cíl předložit ucelenou historii rodiny Lažanských a jejich působení v panství Chyše, které se nachází v západních Čechách. Toto panství rodině Lažanských patřilo od roku 1766. Na konci 19. století jej drželi Prokop III., Leopold I., Alexander a Vladimír. Prokop IV. Lažanský byl posledním majitelem panství, na které byla v roce 1945 uvržena nucená správa. Úvod článku se v krátkosti věnuje samotnému městečku Chyše. Článek se dále zaměřuje na konkrétní biografie významným členům rodiny Lažanských a to v chronologickém pořadí.

Městečko Chyše

Malebné město Chyše (něm. Chiesch) bychom našli na okraji dnešního Karlovarského kraje. Leží necelých pět kilometrů od hlavní silnice, která spojuje Karlovy Vary s Prahou. Městečko je též spojeno železniční tratí číslo 161, která vede z Bečova nad Teplou do Rakovníka. Ačkoliv dnes Chyše nejsou vesnicí, žije zde přibližně jen šest stovek obyvatel.⁵⁶ Jinak tomu bylo v počátku 20. století. Náměstí, které by člověk nyní ani nepoznal, tvořilo pravidelný tvar, uprostřed mělo krásnou kamennou kašnu a po stranách byly posazeny hrázděné domky, které zde stály již několik generací. Žili zde hlavně německy mluvící obyvatelé, židovské rodiny, ale i několik Čechů.

⁵⁶ Databáze demografických údajů za obce ČR. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografických-udaju-za-obce-cr>> [Cit. 2015-30-10].

V současnosti dominantu města tvoří kostel Zvěstování Panny Marie⁵⁷ na vrcholu Špičáku a zámek s pivovarem. V kostelní kryptě se nachází stará hrobka, která sloužila několika rodinám majitelů zámku. Později se stala rodinnou hrobkou Lažanských, a to i pro tzv. manětínskou větev. Jako poslední do ní byla pohřbena hraběnka Natalie Huynová v roce 1940.⁵⁸ Jednalo se o vzdálenější příbuznou rodiny Lažanských, která žila delší dobu na zámku, pod ochranou Vladimíra Lažanského.

Panství Chyšé

Panství se zámekem zakoupil 15. července 1766 Prokop I. Lažanský⁵⁹, který v následujících letech získal i další okolní statky. Již v té době vlastnil nedaleký Manětín a Rabštejn nad Sřelou.⁶⁰ Na konce 19. století se na Chyšském panství vystřídal hned několik majitelů. Do roku 1868 jej držel syn Prokopa II., Prokop III. Ten ovšem umřel bez následníků, a proto panství přešlo na jeho synovce Alexandra, který zde byl ale jen krátkou dobu, a to do své smrti v roce 1870. Po něm Chyšé zdědil jeho bratranec Leopold II. Lažanský. Za jeho života bylo v Chyších na zámku zřízeno

⁵⁷ Ačkoliv v devadesátých letech proběhla částečná rekonstrukce kostela, dnes bohužel není v dobrém stavu. Z jedné strany kostela je sice nová fasáda, ale na ostatních stěnách můžeme vidět, v jakém stavu stavba skutečně je. V kostele se původně nacházel originální obraz od Petra Brandla. Dnes zde můžeme najít kvůli havarijnímu stavu jen kopii. Originál je vystaven v Muzeu církevní diecéze v Plzni.

⁵⁸ Dostupné z URL: <<http://patricus.info/Rodokmeny/Huyn.txt>> [Cit. 2015-30-10]. Také v:

BYSTRICKÝ, Vladimír. *Přívodce po archívních fondech sv. 3*. Plzeň: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1976, s. 96-97.

⁵⁹ Podle Miloslava Wajse byla cena v dražbě 110 400 zlatých rýnských. WAJS, Miloslav. *Chyšé v životě a díle Karla Čapka. K 50. výročí Čapkovy pobytu u Lažanských v Chyších v roce 1917*. Plzeň: Kraj. Pedagogický ústav, 1967, s. 5.

⁶⁰ Prokop I. držel jako jediný všechny tři statky (tedy Manětín, Rabštejn nad Sřelou, Chyšé) najednou. Po smrti Prokopa I. roku 1804 hospodařili jeho synové nějakou dobu společně na všech třech panstvích. Ale o jedenáct let později dochází mezi prvorozeným a třetím synem Prokopovým k rozdělení držby. (Druhorozený syn byl již po smrti.) Prokop II. si nechává Chyšé, Nový dvůr a rabštejnské lesy a Jan získává Manětín a Rabštejn nad Sřelou. Jan později své državy ještě rozdělí – prvorozený Jan Karel získává se svou manželkou Marie (též rozenou Lažanskou) Rabštejn nad Sřelou a druhorozený Prokop Alois získává Manětín. Po smrti Jana Karla je uváděná jako majitelka Rabštejna vdova Marie Lažanská. Ta je ovšem bezdětná a její panství tak přechází na synovce shodou okolností též Jana Karla (syna Prokopa Aloise), který poté drží Rabštejn i Manětín. POUZAR, Vladimír. Genealogie rodu hrabat Lažanských z Bukové. In: FÁK, Jiří (ed.) *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn*. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1997, s. 17-28.

„Beschreibung der gräflich Lazanzkischen Herrschaft Chisch in Böhmen“ SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond velkostatku Chyšé. K. č. 112, inv. č. 1034.

dokonce divadlo, neboť Leopold byl vášnivým hercem. Vyržoval si zde i vlastní soubor. Leopold byl do jara roku 1891 říšským poslancem. V nových volbách se však rozhodl již nekandidovat. Lékaři mu kvůli jeho zdravotním problémům doporučili pobyt v lázních. Odjel tedy do Mariánských lázní. Zpočátku se jeho stav zlepšoval, ale 16. srpna 1891 náhle zemřel na srdeční slabost. Úžasné sousto to bylo pro tisk, který mu nemohl odpustit jeho kariéru „německého herce“, ze kterého se později stal politikem Mladočeské strany. Za svou hereckou kariéru vystřídal několik synonym. Např. Wilhelm Sigl z Hamburku či Mack nebo Neuhoff.⁶¹ Leopold se nikdy neoženil, avšak měl dvě nemanželské dcery – Reginu Blum a Zdenku Martin.⁶²

Vladimír Lažanský

Vladimír Lažanský (viz př. č. 3) je významnou osobností přelomu 19. a 20. století. Je znám především v souvislosti s tím, že roku 1917 zaměstnal jako domácího učitele pro svého syna Prokopa, tehdy již veřejně známou osobnost, doktora Karla Čapka. Velice ceněná byla také jeho snaha naučit se česky, která však nebyla příliš úspěšná. Své české věty často doplňoval německými slovíčky, což působilo někdy až komickým dojmem. Hlásil se veřejně k odtržení Čech od Habsburské říše, což mu samozřejmě přineslo nemalé potíže.⁶³ Nestál však o vytvoření nové republiky, nýbrž snil o vzniku království s českým panovníkem. Do dějin se ovšem nejvíce zapsal jako hlavní postava Národopisné výstavy československé. Byl předsedou jejího výkonného výboru.⁶⁴

Slavná výstava se konala roku 1895 v Praze na výstavišti v Královské oboře. Vladimír Lažanský, jako předseda výkonného výboru, přednesl úvodní řeč, a to dokonce v češtině. Později přiznal, že to pro něj byla velká pocta, ale český jazyk mu vždy činil problémy. Výstava měla obrovské rozměry. Byla dokonce postavena

⁶¹ HILMERA, Jiří. Lažanský a Neuhoff – dvakrát Leopold, aneb: Německý divadelník a český nacional v jedné osobě, Časopis Národního muzea – řada historická, roč. 172, 2003, s. 212 - 215.

⁶² SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Rodinný archiv Lažanských z Bukové, Chyšce (1630-1939). Inv. č. 236, ev. č. N 18. (Dále jen SOA Plzeň. RA Lažanský).

⁶³ *Národní politika*, roč. 43, č. 209, odpolední vydání, 1. srpna 1925, s. 2.

⁶⁴ V Rodinném archivu Lažanských z Bukové, Chyšce se zachovalo množství materiálů právě k Národopisné výstavě československé.

celá vesnice, na které se ukazovaly různé charakteristické prvky rozličných národopisných oblastí. Lidé ji mohli navštívit od poloviny května do konce října roku 1895.

Vladimír Lažanský se narodil 15. června 1857 v Brně jako mladší syn Leopolda I. Lažanského a Rosiny von Mack.⁶⁵ Během svých studijních let svými výsledky nikterak nevynikal. Studoval gymnázia v Kalksburgu⁶⁶ a v Salcburku⁶⁷. Později též Orientální akademii ve Vídni a právnické fakulty ve Vídni a Innsbrucku. V roce 1881 získal titul JUDr. a stal se právníkem.⁶⁸

Nastoupil službu okresního komisaře v Broumově, kde byl velmi spokojený. Město Broumov bylo tehdy převážně německy mluvící, což mu vyhovovalo. Podle svých vysvědčení i podle příhod z mladistvého života⁶⁹ totiž český jazyk příliš neovládal. Čeština mu připadala složitá, a tak věty doplňoval většinou částmi v němčině. Rok 1891 ale znamenal pro Vladimíra velkou změnu. Jeho bratr zemřel v Mariánských lázních a on se stal náhle majitelem panství v západních Čechách, které mu bylo bratrem odkázáno. Okolí městečka Chyší bylo povětšinou německé. Předěl nastával až u panství Rabštejnského, kde začínalo převažovat české obyvatelstvo. Avšak rodina Lažanských se vždy hrdě hlásila ke svému českému původu, a proto již Vladimírovi předci zaměstnávali na vyšších pozicích na velkostatku i na zámku hlavně české obyvatele. Hrabě Vladimír hodlal v tradici pokračovat. Ve svých 34 letech, kdy celé panství získal, se nastěhoval do Chyší a snažil se spravovat panství v tradičním duchu hodnot svých předků. V té době byl stále svobodný a bezdětný. Až roku 1900 se v Aigen nedaleko Salcburku oženil s Mechtildou hraběnkou Waldburg-Zeil, která byla o celých deset let mladší než on.⁷⁰ V březnu roku 1904 se jim narodil vytoužený syn Prokop. Vladimír dostal velké

⁶⁵ Podle popisu křestního listu z roku 1875 bylo celé jméno hraběte: Wladimír Ferdinand Rudolf Leopold Erasmus Nepomuk Lažanský. SOA Plzeň. RA Lažanský. Inv. č. 472, e. č. N 16.

⁶⁶ Dnes je Kalksburg součástí 23. čtvrtě Vídně.

⁶⁷ SOA Plzeň. RA Lažanský. Inv. č. 473, e. č. N 16.

⁶⁸ SOA Plzeň. RA Lažanský. Inv. č. 474, e. č. N 16.

⁶⁹ HALÍK, Miroslav. *Ratolest a vavříň*. Praha: Melantrich, 1970, s. 123-124.

⁷⁰ SOA Plzeň. RA Lažanský. Inv. č. 475, e. č. N 16.

množství gratulací a na krátký čas zde žili spokojený rodinný život. O osm let později však Vladimírovi zemřela jeho manželka a tak zůstal na výchovu syna sám.

Snad nejnámějším obyvatelem Chyší, ačkoliv jen na krátkou dobu, se stal Karel Čapek. Na jaře roku 1917 v Praze jej hrabě Lažanský najal jako vychovatele pro svého syna. Poté s nimi Čapek odjel i do Chyší.⁷¹ Karel Čapek zde zůstal do podzimu roku 1917. Prokop Lažanský nepatřil zrovna mezi pilné studenty⁷², což dělalo jeho vychovateli velkou starost. Karel Čapek, který se řadil spíše mezi intelektuální typy a kvůli své chorobě nemohl nastoupit vojenskou službu, doufal, že při svém pobytu v Chyších bude moci zachytit na papír některé své nápady či přeložit francouzské básníky nové doby. Ani jedno se mu ale v městečku uskutečnit nepodařilo. Hrabě Lažanský vyžadoval při jídle určitý ceremoniál, který byl Čapkovi cizí. Vladimír ve své osamělosti doufal, že Karel bude ve volném čase dělat společnost i jemu – hrát s ním šachy a polemizovat nad poválečnou situací. Jeho svěřenec by zase byl nejraději jezdil na koni a střílel zvěř. Čapek v době, kdy pobýval na zámku, pevně doufal v návrat do Prahy, později však ve svých dílech pobyt na Chyších ocenil. V jeho různých povídkách můžeme najít osoby či místa, které se svým popisem až nápadně podobají některým lidem či místům v Chyších a jeho okolí.⁷³

Vladimíra velmi tížila vnitropolitická situace spojená s událostmi první světové války. Jeho panství ležící na hranicích německy a česky mluvících oblastí, nemělo právě ideální polohu. S Karlem Čapkem vedl dlouhé rozhovory, kdy se snažil zjistit, jak podle jeho názoru celá situace dopadne. Ačkoliv se mu zpočátku „Herr Doktor“, jak Čapka Vladimír nazýval, snažil vysvětlit, že jedinou možností je vznik samostatné republiky, starý hrabě⁷⁴ stále věřil v monarchii. Ovšem nikoliv rakouskou, ale českou. Celé hodiny dokázal přemýšlet, kdo by mohl být českým králem. Nepočítal s Habsburky. Českým králem měla být osobnost z jiného než Habsburského rodu. Jeho nechuť ke všemu Habsburskému mu vysloužila též „povinné domácí

⁷¹ WAJS, Miloslav. *Chyše v životě a díle Karla Čapka*, s. 5.

⁷² SOA Plzeň. RA Lažanský. Inv. č. 662, e. č. N 25.

⁷³ Tomuto tématu se velmi podrobně věnoval M. Wajs, viz: WAJS, Miloslav. *Chyše v životě a díle Karla Čapka*, s. 31.

⁷⁴ Starý hrabě, Le Comte Russophile či Oncle Wladi byly přezdívky pro Vladimíra Lažanského. Setkáváme se s nimi i v článcích od Karla Čapka. Viz: HALÍK, Miroslav. *Ratolest a vavříň*, s. 123-124.

vězení“. Když jednou v hospodě vyjádřil hlasitě své rozčilení nad Habsburskou vládou, bylo mu důrazně doporučeno, aby se raději zdržoval na svém zámku v Chyších a ne v paláci Lažanských v Praze. Starý hrabě doporučení raději uposlechl a odjel právě v roce 1917 na svůj zámek do západních Čech.^{75, 76}

Vladimír Lažanský vyjádřil při nastolení republiky roku 1918 svou radost tím, že poslal Karlu Čapkovi do Národních listů dopis, ve kterém nabízel 20 000 korun na novou slovanskou národopisnou výstavu. Bohužel tento čin v době euforie z nastolení republiky nebyl zrovna na pořadu událostí, které by veřejnost či vládu zajímaly.⁷⁷

Natálie Huynová

Po vzniku Československé republiky se na panství přistěhovala hraběnka Natálie Huynová (viz př. č. 7). Měla zde vyčleněn „byt“, kde strávila své poslední roky života. S rodinou Lažanských byly ve vzdáleném příbuzenském svazku. Její babička Henrietta hraběnka Lažanská, se narodila v nedalekém Manětíně roku 1786 a v roce 1809 se ve Vídni provdala za Josefa Augusta hraběte Huyna. Henrietta byla dcerou Prokopa I., který zakoupil panství Chyšě.⁷⁸

Natálie Huynová byla svobodná dáma, původně působící jako dvorní dáma arcivévodkyně Marie Terezie na císařském dvoře ve Vídni. V pokročilejším věku (na tehdejší dobu) musela tuto službu opustit, nejspíše pro své velké zaujetí katolickou církví, které již ve 20. století nebylo příliš společensky příhodné. Byla též dámou

⁷⁵ WAJS, Miloslav. *Chyšě v životě a díle Karla Čapka*, s. 25.

⁷⁶ Dobu pobytu Karla Čapka zachytila nejvěrněji západočeská spisovatelka Marie Šulcová, která se ve svém románu *Kruh mého času* zabývá právě rokem 1917 a událostmi v Chyších. Ačkoliv se jedná o beletristické dílo, jak autorka sama uvádí, zakládá se na studiu pramenů a výpovědích, tehdy ještě žijících pamětníků. Kniha se pro svůj strhující příběh a oblíbenost u čtenářů dočkala několika vydání. ŠULCOVÁ, Marie. *Kruh mého času*. Opava: Ing. Aleš Peterka, 2005.

⁷⁷ Dopis od Karla Čapka ze dne 18. 10. 1918. SOA Plzeň. RA Lažanský Inv. č. 296. V přípisku, který vypadá, že napsal do dopisu od Karla Čapka sám Vladimír Lažanský, se hovoří o částce 20 000 korun. Jiné zdroje uvádějí poloviční sumu. Viz např.: WAJS, Miloslav. *Chyšě v životě a díle Karla Čapka*, s. 26.

⁷⁸ *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*. Gotha: Justus Perthes, Jahrgang 57, 1884.

Řádu hvězdového kříže⁷⁹. Po opuštění císařského dvora žila v c. k. Tereziánském ústavu šlechticů na Pražském hradě. Postupně se vypracovala až na pozici II. asistentky. Tyto ústavy zajišťovaly prebendistkám⁸⁰ možnost ubytování a pravidelný příjem. Podmínkou ovšem bylo doložení šestnácti šlechtických předků z obou stran rodiny.⁸¹ Neprovdané dámy možnost žít v takovémto zařízení vcelku vítaly. Míst ovšem bylo pouze omezeně, tudíž se čekalo na zařazení do ústavu podle pořadníku. Po vzniku republiky, když se rušily šlechtické výsady, došlo k postupnému rozpuštění i těchto zařízení. Všechny „Stiftsdame“⁸² musely ústavy opustit a nové již nebyly přijímány. Což způsobilo problémy nejedné rodině. Též Natálie Huynová musela Tereziánský ústav šlechticů na Pražském hradě opustit. Nebyly to pro ni jednoduché časy. Jistota, kterou ústav za monarchie představoval, zmizela. V nové době, kdy jí bylo již šedesát let, nebylo jednoduché se zorientovat. Po uzavření ústavu byl postupně zřízen fond, ze kterého se dřívějším prebendistkám vyplácela měsíční mzda. Podmínkou ovšem bylo, že dotyčná dáma se musela zdržovat na území Československé republiky. Pro Natalii, jejíž většina rodiny měla své statky na území Rakouska nebo jižního Tyrolska, představovala tato formulace jisté obtíže, protože po dobu, kdy se zdržovala mimo Československo, nedostala žádnou „výplatu“. V příhodnou dobu tedy přišla nabídka Vladimíra Lažanského, že se může nastěhovat na jeho zámek v západních Čechách. Ačkoliv byl trochu stranou všeho společenského dění, nacházel se na území Československé republiky, tudíž Natalie mohla dostávat slíbenou mzdu.

Na zámku svého vzdáleného příbuzného pobývala hraběnka Huynová již během svého dřívějšího pobytu v ústavu šlechticů. Nebyla zde totiž tolik svázaná pravidly jako ve Vídni, což jí umožňovalo naplno se věnovat svojí vášni, kterou bylo

⁷⁹ Řád hvězdového kříže nebo též Řád hvězdokřížový (něm. der Sternkreuzorden) pochází již z roku 1668 a sdružuje římskokatolické šlechtičny s minimálně šestnácti šlechtickými předky z matčiny i otcovy strany, které mají povinnosti v oblasti charity i duchovna. LOBKOWICZ, František. *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. Praha: Libri, 1995, s. 128.

⁸⁰ Prebendistka bylo označení dámy, která žila v ústavu šlechticů, řídila se jeho stanovami a pobírala peněžní dávku (prebendu).

⁸¹ Minimální počet byl šestnáct šlechtických předků – 8 z matčiny a 8 z otcovy strany.

⁸² Oficiální označení dam z ústavů šlechticů v němčině. Používalo se obdobně jako urozený titul, dokonce i v korespondenci.

malování (viz př. č. 6). Vytvářela povětšinou obrazy s církevní tematikou, jež se později snažila prodat různým církevním spolkům či kongregacím.⁸³

Arcibiskup Pavel Huyn

Vladimír nechal hraběnku na svém zámku pobývat i přesto, že ji navštěvoval její bratr, kterého neměl vůbec v oblibě. Bratrem Natalie nebyl nikdo jiný, než kontroverzní pražský arcibiskup Pavel Huyn (viz př. č. 5). Roku 1904 byl jmenován devátým brněnským biskupem. Od roku 1916 až do své rezignace 1919 byl třicátým pražským arcibiskupem.⁸⁴ Ačkoliv se podobně jako Vladimír Lažanský snažil mluvit česky a jeho výkony v češtině byly lepší, netajil se tím, že není Čech. Což bylo právě to, co se hraběti nelíbilo. Především v českých novinách se při každé příležitosti psalo o jeho nedokonalé češtině.

„Dne 10. Června 1918 se nový arcibiskup Huyn v Plzni velmi špatně uvedl svým prvním kázáním. Snažil se sice, když poznal pravou skutečnost a že přestřelil, chybu napravit, ale špatný dojem už nesmazal. Řekl jsem mu zcela otevřeně své mínění, a musím dle pravdy doznati, že byl jinak dosti přístupný rozumnému důvodu a dal si poradiť. Nejhorší bylo to, že jeho nejbližší okolí leželo před ním na břiše a bálo se na něco upozorniti. Jen malý doklad:

Huyn mluvil česky gramaticky správněji než kardinál Skrbenský. Ale měl dosti tvrdou výslovnost. Tak v jedné modlitbě, kterou říkával po mši s., přicházela slova: ‚Vyslyš nás, Hospodine‘ ... On však vyslovoval ‚hospodyně‘. Upozornil jsem ho na to, poněvadž jsem viděl, jak komicky to působí. Zarazil se a namítl: ‚Vždyť je to správně – erhöre uns, o Gott.‘

‚Ne Milosti, ve vaší výslovnosti to znamená: Erhöre uns, o Hausfrau.‘

‚Sooo ...‘, vyhrkl překvapen – ‚a jak tedy je erhöre uns, o Gott?‘

⁸³ SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Huyn Natalie de (1858-1940). Inv. č. 118. - dopisy od profesora Emanuela Dítěte

⁸⁴ ČÁŇOVÁ, Eliška. *Slovník představitelů katolické církevní správy v Čechách v letech 1848-1918*. Praha: Státní úřední archiv, 1995, s. 36.

„Vyslyš nás, Hospodine – weiches d und iota statt ypsilon.“

Opakoval to asi třikrát za sebou – a potom pronesl roztrpčeně: „Tak vidíte. Modlím se tak po leta na Brněnsku a nyní už skorem dva roky v Čechách – a ještě mě na to nikdo neupozornil. Děkuji vám“ - a od té chvíle vyslovoval „Hospodine“ správně.“⁸⁵

Během politických změn roku 1918 byl Pavel Huyn na vizitaci v Chebu, kde ale těžce onemocněl a nemohl se již vrátit do Prahy. Po krátkém čase se rozšířily spekulace, že dostal kvůli vzniku Československé republiky strach a proto se nechce vrátit do Prahy. Což ale vyvrací dopis arcibiskupského sekretáře Vošahlíka adresovaný Natálii Huynové, ve kterém vysvětluje situaci v Chebu a nemoc, kvůli níž se nemohl ihned vrátit.⁸⁶ Později, když se mu naskytl možnost odjet z Chebu, dostal arcibiskup Huyn z Vídně dopis, kde mu bylo doporučeno se do Prahy nyní nevracet a nezdržovat se v Československu. Pavel Huyn tedy odjel přes Řezno a Mnichov do Švýcarska do sanatoria řádových sester. Stále doufal, že se bude smět do Čech vrátit, ale po mírném nátlaku od papeže z července 1919 byl přinucen na svůj post rezignovat. Do Prahy se již nikdy nevrátil. Papež Benedikt XV. jej v září 1919 jmenoval titulárním sofijským arcibiskupem a od roku 1921 byl asistentem Papežského stolce a titulárním alexandrijským patriarchou.⁸⁷ Většinu času strávil ve Švýcarsku, Římě nebo v jižním Tyrolsku.

Život Pavla Huyna skončil kvůli nemoci 1. října 1946 v Bolzanu v jižním Tyrolsku. Jeho ostatky jsou uloženy v kryptě benediktinského kláštera Muri-Gries.⁸⁸

Velkostatek Chyše

Roku 1925, kdy umřel Vladimír Lažanský, nastoupil na jako majitel velkostatku jeho syn, Prokop IV. Lažanský. V té době měl ještě velkostatek Chyše rozlohu 4017 hektarů. Ovšem pozemková reforma, která se panství dotkla roku 1932,

⁸⁵ *Český deník*, roč. 20, č. 212, 4. srpen 1931, s. 3.

⁸⁶ SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Huyn Natalie de (1858-1940). Ev. č. 7, inv. č. 130, sig. Bf.

⁸⁷ KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha: ZVON, 1993, s. 180-181.

⁸⁸ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka - POLC Jaroslav V., *Pražské arcibiskupství 1344 – 1994*. Praha: ZVON, 1994, s. 339-340. Také v: *Dějiny kongregace sester těšitelok BSJ*, 348 s. (Rukopis vytvořený Kongregací sester Těšitelok Božského Srdce Ježíšova v Rajhradě u Brna, kterou založil roku 1914 právě Pavel Huyn).

MEMO 2015/1

zkrátila citelně celkovou rozlohu až na 2846 hektarů, kdy největší část tvořily lesy. Dokončení reformy na panství proběhlo v roce 1935.⁸⁹

velkostatek Chyšě po ukončení pozemkové reformy⁹⁰	
druh pozemku	výměra v hektarech
pole	476
louky	149
sady	22
pastviny	59
les	2117
rybníky	14
stavební area	6
neproduktivní	3
celkem	2846

Z panství, které tvořilo několik dvorů, zbyly jen dva – Chyšě a Nový dvůr⁹¹. Z průmyslového odvětví zbyl pouze pivovar v Chyších, jedna pila na vodní pohon v Nučicích a cihelna.⁹² Tento stav je možný vysledovat až do zabrání pohraničí roku

⁸⁹ SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Velkostatek Chyšě. *Inventář od PhDr. Jiřího Kynčily z roku 1960.* s. XXIII-XXVI.

⁹⁰ SOA Plzeň. *Inventář od PhDr. Jiřího Kynčily z roku 1960.* s. XXV.

⁹¹ Nový dvůr je nevelká osada, která se nachází nad obcí Žihle ve směru na Rabštejn nad Střelou.

⁹² Zajímavé je, že v adresáři velkostatků, pivovarů a cukrovarů v Československé republice z roku 1922 je sice velkostatek zmíněn (jako „Allodial-Herrschaft Chiesch“), ale v seznamu pivovarů žádnou zmínku o

1938, neboť Chyše svou polohou nespádaly do Protektorátu Čechy a Morava. Po osvobození republiky v květnu 1945 dopadá na velkostatek národní správa v čele s ing. Zdeňkem Pelcem.⁹³

Ospravedlnění pozemkové reformy, jak jej viděli někteří politici, asi nejlépe vystihuje úryvek z roku 1919. „Všechny snesené důvody ukazují obecnou neprospěšnost a škodlivost latifundia a velkostatku v oněch rozměrech, v kterých se dnes ve státě našem vyskytují. Lid právem touží, aby půda těchto útvarů stala se mu přístupnou a přešla v jeho majetek, aspoň v té míře, pokud ji z důvodu hospodářské sebezáchrany a samostatnosti potřebuje. Ochranné ustanovení fideikomisní, jakožto přežitek brzdící volnému nakládání majetkem a tím i rozvoji stavu zemědělského, nutno zcela odstraniti. Velkostatku budiž přikázáno nejvýše ono postavení a rozsah, jaký se zájmem zemědělské výroby a s prospěchem širokých vrstev lidových možno srovnati. Co sahá nad meze tohoto prospěchu, budiž v dnešní své formě zrušeno a půda uvolněná staniž se majetkem všech, kteří v půdě hledají své osamostatnění a hospodářské i sociální povznesení.“⁹⁴

Vraťme se ale zpět do roku 1925. Dne 26. července tohoto roku umřel v Chyších hrabě Vladimír Lažanský. Karel Čapek o několik dní později, kdy k němu dorazila zpráva o úmrtí, napsal do Lidových novin článek, ve kterém se vrací k osobě starého hraběte. Celkovou atmosféru asi nejlépe vystihuje samotný závěr tohoto článku: „S republikou se starý aristokrat nedovedl plně ztotožnit; byl to, tak říkajíc, korunní Čech, věrný kavalír koruny svatováclavské. Liberální v názorech, žil ve formách starého feudála; tykal svým poddaným a živil je dlaní vždycky otevřenou. Byl příliš šlechticem, než aby mohl být jeden z nás; ale zasluhuje čestnou vzpomínku jako jeden z nejoriginálnějších Čechů.“⁹⁵

tom chyšském již nenajdeme. Ještě více situace udíví, poněvadž velkostatek Manětín, je zde zmíněn i s pivovarem jako „Pivovar Karla Lažanského v Manětíně“. Nelze tedy říci, zda došlo v seznamu k chybě, nebo již roku 1922 se v Chyších pivo nevařilo. *Adresář velkostatků, pivovarů a cukrovarů v Čsl. Republice*. Praha: Vyd. Obch. zpráv, 1923, nestránkováno.

⁹³ SOA Plzeň. Inventář od PhDr. Jiřího Kynčily z roku 1960. s. XXIII-XXVI.

⁹⁴ VOŽENÍLEK, Jan. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonizace v Československé republice. Podává na základě porad České Agrární Společnosti Jan Voženílek*. Praha: Česká Agrární společnost, 1919, s. 34.

⁹⁵ HALÍK, Miroslav. *Ratolest a vavřín*. s. 123-124.

Prokop IV. Lažanský

Následně se jeho syn Prokop (viz př. č. 1 a 2), v rodu již IV., stal majitelem panství v Chyších. Ve svých 29 letech se 7. července 1933 oženil v Aigen u Salcburku s Ingeborg von Koenigswald (viz př. č. 1).⁹⁶ Se svou ženou měl Prokop společnou jednu vášeň a tou bylo sportovní letectví. Inga nebo Ilona, jak ji přátelé nazývali, získala svůj letecký průkaz již před rokem 1933 v Berlíně na škole sportovního letectví.⁹⁷ V Chyších měli na panství dokonce své malé letiště a hangár.

Po dvou letech manželství se jim narodila dcera Mechtilde a v roce 1944 ještě dcera Angelika.⁹⁸ Ta se později roku 1979 provdala za Hughu Johna Vaughana Campbella hraběte Cawdora. Angelika nyní žije na známém zámku Cawdor ve Skotsku. V roce 2010 vydala knihu, kde popisuje mimo jiné i rodinný „útěk“ z Chyší.

„Jednou v noci v roce 1947, když můj otec byl na večeři na americké ambasádě, přišel ho náš nadlesní varovat, že komunisté přišli do domu, aby ho zatkli. Američané pro nás zorganizovali tajnou expedici, při které nás, mojí sestru a mě, společně s naší vychovatelkou a našimi dvěma psy, evakovali v džpu! Všechno, co jsme zachránili, byla truhla hraček, a pár kousků šperků.“⁹⁹

Nakolik je datace správná, není jasné. Neboť Angelice byly v té době pouhé tři roky. Někteří autoři se domnívají, že Prokop Lažanský opustil Chyše sám ještě před osvobozením, což se též nejvíce jako pravděpodobné.¹⁰⁰ Nejvíce možná je varianta, že

⁹⁶ Správná podoba jména je opravdu von Koenigswald bez přehlásky nad o.

⁹⁷ Přesný název školy je: „Sportfliegerschule der Deutschen Luftfahrt-GmbH“. ZEGENHAGEN, Evelyn. *Schneidige deutsche Mädel: Fliegerinnen zwischen 1918 und 1945*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2007, s. 457.

⁹⁸ POUZAR, Vladimír. Genealogie rodu hrabat Lažanských z Bukové, s. 23.

⁹⁹ „One night in 1947, my father was dining at the American embassy when our head forester came to warn him that the Communists had come to the house to arrest him. The Americans organized a secret expedition to evacuate us, my sister and my, with our governess and our two dogs, aboard a Jeep! All we saved was a chest of toys, and a few pieces of jewelry.“ BERN, Stéphane – FERRAND, Franck. *Highland Living, Landscape, Style, and Traditions of Scotland*. Paris: Flammarion, 2010, s. 40-41.

¹⁰⁰ RYŠAVÝ, Vratislav. *Stavebně historický průzkum Chyše (okres Karlovy Vary) zámek*. Plzeň. 1997, s. 15. Nevydáno, vytištěno Národním památkovým ústavem.

Prokop se svou rodinou ještě nějaký čas bydlel v pronajatém bytě v Nádražní ulici v Chyších.¹⁰¹

Jisté je, že rodina Lažanských odjela z Chyší velmi narychlo. Někjaký čas přebývali u příbuzných v Bavorsku, až se později dostali do Salisbury v jižní Rhodesii, dnešní Zimbabwe v Africe. Prokop tu začal farmařit a žil zde až do 22. března 1969, kdy byl zabit při jednom místním povstání.¹⁰²

Summary

This study presents a compact history of Lažanský's family and their activity in the manor Chyše, which is located in Western Bohemia. The manor belonged to the family Lažanský since 1766. At the end of the 19th century it was held by Prokop III., Leopold I., Alexander and Vladimír. Prokop IV. Lažanský was the last owner of the manor, which was then, in 1945, placed under receivership. The introduction of this work briefly deals with the town Chyše and the manor Chyše. The study also focuses on detailed biographies of important members of family Lažanský.

Literatura/References

Adresář velkostatků, pivovarů a cukrovarů v Čsl. Republice. Praha: Vyd. Obch. zpráv, 1923, nestránkováno.

BERN, Stéphane – FERRAND, Franck. *Highland Living, Landscape, Style, and Traditions of Scotland.* Paris: Flammarion, 2010. ISBN 978-2080301338.

¹⁰¹ WAJS, Miloslav. Prokop Lažanský a jeho učitel Karel Čapek. In: *Zpravodaj společnosti bratří Čapků.* Praha: Společnost bratří Čapků, 1989, č. 28, s. 21-33.

¹⁰² Češi a Slováci v povodí Zambezi. [Online] Dostupné z URL: <http://www.mzv.cz/harare/cz/vzajemne_vztahy/vztahy_se_zimbabwe/index_1.html> [Cit. 2015-30-10]. Nejvíce informací o životě Prokopa Lažanského v Africe se nacházelo na stránce Ministerstva zahraničí České republiky v Zimbabwe v článku Češi a Slováci v povodí Zambezi. Bohužel současná verze stránek článek již neuvádí. A v nynějším odkazu se o smrti Prokopa již nic nepíše a dokonce jej chybně nazývají knížetem.

BYSTRICKÝ, Vladimír. *Průvodce po archivních fondech sv. 3*. Plzeň: Archivní správa ministerstva vnitra ČSR, 1976.

ČÁŇOVÁ, Eliška. *Slovník představitelů katolické církevní správy v Čechách v letech 1848-1918*. Praha: Státní úřední archiv, 1995. ISBN 80-85475-17-0 .

Dějiny kongregace sester těšitelek BSJ, 348 s. (Rukopis vytvořený Kongregací sester Těšitelek Božského Srdce Ježíšova v Rajhradě u Brna, kterou založil roku 1914 právě Pavel Huyn.).

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser. Gotha: Justus Perthes, Jahrgang 57, 1884.

HALÍK, Miroslav. *Ratolest a vavříin*. Praha: Melantrich, 1970.

HILMERA, Jiří. Lažanský a Neuhoff – dvakrát Leopold, aneb: Německý divadelník a český nacional v jedné osobě, *Časopis Národního muzea – řada historická*, roč. 172, 2003, s. 212 - 215.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka - POLC Jaroslav V., *Pražské arcibiskupství 1344 – 1994*. Praha: ZVON, 1994. ISBN 80-7113-091-5.

KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha: ZVON, 1993. ISBN 80-7113-079-6.

LOBKOWICZ, František. *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. Praha: Libri, 1995. ISBN 90-901579-9-8.

POUZAR, Vladimír. Genealogie rodu hrabat Lažanských z Bukové. In: FÁK, Jiří (ed.) *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn*. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1997, s. 17-28.

Průvodce Národopisnou výstavou Československou. Turnov: Hlasy Pojizerské. 1895.

RYŠAVÝ, Vratislav. *Stavebně historický průzkum Chyše (okres Karlovy Vary) zámek.* Plzeň. 1997. Nevydáno, vytištěno Národním památkovým ústavem.

ŠULCOVÁ, Marie. *Kruh mého času.* Opava: Ing. Aleš Peterka, 2005.

VOŽENÍLEK, Jan. *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice. Podává na základě porad České Agrární Společnosti Jan Voženílek.* Praha: Česká Agrární společnost, 1919.

WAJS, Miloslav. Prokop Lažanský a jeho učitel Karel Čapek. In: *Zpravodaj společnosti bratří Čapků.* Praha: Společnost bratří Čapků, 1989, č. 28, s. 21-33.

WAJS, Miloslav. *Chyše v životě a díle Karla Čapka. K 50. výročí Čapkova pobytu u Lažanských v Chyších v roce 1917.* Plzeň: Kraj. Pedagogický ústav, 1967.

ZEGENHAGEN, Evelyn. *Schneidige deutsche Mädel: Fliegerinnen zwischen 1918 und 1945.* Göttingen: Wallstein Verlag, 2007. ISBN 978-3835301795 504.

Novinové články

Český deník, roč. 20, č. 212, 4. srpen 1931, s. 3.

Národní politika, roč. 43, č. 209, 1. srpen 1925, odpolední vydání, s. 2.

Prameny

SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Rodinný archiv Lažanských z Bukové, Chyše (1630-1939).

SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Huyn Natalie de (1858-1940).

SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka, Fond Velkostatek Chyše.

SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Velkostatek Merklín.

Internetové zdroje

Češi a Slováci v povodí Zambezi. [Online] Dostupné z URL:

<http://www.mzv.cz/harare/cz/vzajemne_vztahy/vztahy_se_zimbabwe/index_1.html>
[Cit. 2015-30-10].

Databáze demografických údajů za obce ČR. [Online] Dostupné z URL:

<<https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>>[Cit. 2015-30-10].

URL: <<http://patricus.info/Rodokmeny/Huyn.txt>> [Cit. 2015-30-10].

Géniové církve a vlasti [Online] Dostupné z URL:

<<http://www.cdct.cz/petera/show.php?persona=1509>> [Cit. 2015-30-10].

Příloha č. 1. – Fotografie Prokopa IV. Lažanského z roku 1917.¹⁰³

¹⁰³ Fotografie z archivu autorky.

Příloha č. 2. - Fotografie Ilony a Prokopa IV. Lažanského ze září 1938.¹⁰⁴

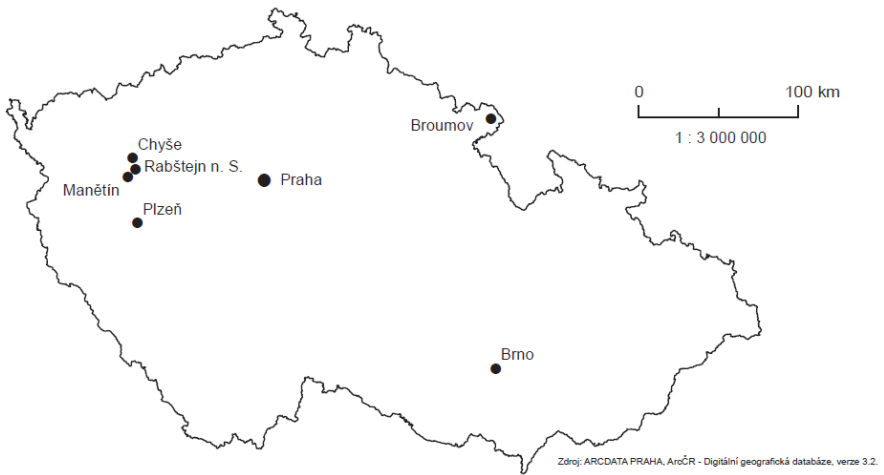
¹⁰⁴ SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Velkostatek Merklín. Karton dodatků č. 14., fotoalbum.

Příloha č. 3. – Portrét Vladimíra hraběte Lažanského z roku 1895.¹⁰⁵

¹⁰⁵ *Průvodce Národopisnou výstavou Československou*. Turnov: Hlasy Pojizerské, 1895, s. 49.

Příloha č. 4 – Místa pobytu Vladimíra Lažanského na současné mapě ČR.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Autorkou mapy je Petra Koudelková.

Příloha č. 5 – Fotografie Pavla Huyna.¹⁰⁷

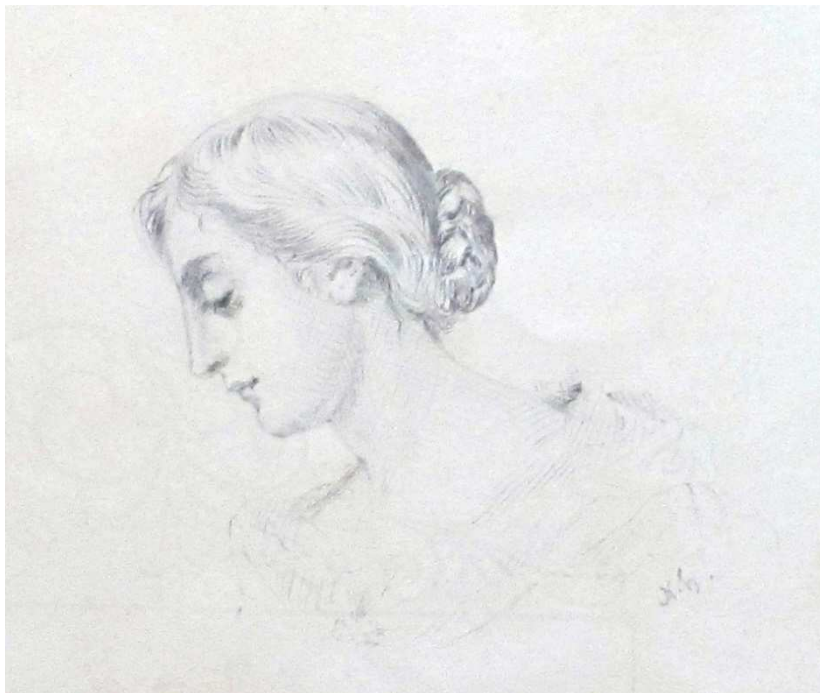
¹⁰⁷ Gêniové církve a vlasti [Online] Dostupné z URL: <<http://www.cdct.cz/petera/show.php?persona=1509>> [Cit. 2015-30-10].

Příloha č. 6 – Obraz od Natálie Huynové.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Nyní na zámku v Chyších.

Příloha č. 7. – Autoportrét Natálie Huynové.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Součástí dopisu matce z 23. 4. 1895. Původní rozměry 5x5cm. SOA Plzeň, Klášter u Nepomuka. Fond Huyn Natalie de (1858-1940). Inv. č. 23., ev. č. 2.

O autorce

Bc. Jana Koudelková (*1989) studentka magisterského studia Katedry historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

Recenze / Reviews

KILIÁN, Jan - REBITSCH, Robert - SVOBODA, Milan a kol. *Hermann Hallwich 1838-1913. Historik, politik, byrokrat, sběratel a básník*. Praha - Teplice: Scriptorium, 2015. 238 s. ISBN 978-80-88013-12-9.

Helena Východská

Kniha *Hermann Hermann Hallwich 1838-1913. Historik, politik, byrokrat, sběratel a básník* je dílem kolektivu autorů, kteří se rozhodli přiblížit a vyzdvihnout odkaz významného sudetoněmeckého historika 19. století, teplického rodáka, nacionalisty, autora zevrubné první a faktograficky nepřekonané monografie o dějinách Teplic, který i přes svůj význam zůstal dlouhá desetiletí nepovšimnut českou i německou historiografií. Publikace čerpá z výzkumu, který vyvrcholil uspořádáním odborné mezinárodní konference u příležitosti 175. výročí narození a 100. výročí úmrtí, roku 2013 v Teplicích, již organizovali historikové Jan Kilián a Milan Svoboda. V roce 2014 vyšla monografie v německém jazyce, české vydání má ročení 2015. Výzkum i konference byly podpořeny Regionálním muzeem v Teplicích, katedrou historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni a katedrou historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci.

Publikace sleduje v hlavních kapitolách Hallwichův život, osobní i profesní, jeho politickou dráhu, jeho vlastivědnou a sběratelskou vášeň, historický výzkum i básnické dílo. Podává podrobný soupis pramenů o životě a díle Hermanna Hallwicha a jeho pozůstalosti ve státním archivu ve Vídni a Státním okresním archivu v Chebu a Muzeu města Duchcova. Příjemnou přílohou je Chronologie života Hermanna Hallwicha a soupis jeho díla. Praktický je soupis všech 40 + 16 vyobrazení v knize, černobílých, jež jsou rozmístěny v textu, i barevných za textem. Dalším případným badatelům jistě udělá radost rozsáhlý přehled pramenů a literatury k tématu, stejně jako rejstříky, jmenný i místopisný.

MEMO 2015/1

Publikace v solidní pevné vazbě, podrobně a kompetentně zachycující Hallwichův odkaz do zajímavých podrobností, usilující o co nejobektivnější pohled na jeho působení ze zorného úhlu dnešního evropského historika, který již nemusí být spoután úzce národními zájmy, ale na druhé straně chápe Hallwicha i jeho dobu a dílo historicky, je jistě důstojným holdem této zajímavé osobnosti a zaplní prázdné místo dějinách česko-německé historiografie na přelomu 19. a 20. století.

JÍLEK, Tomáš - MORÁVKOVÁ, Naděžda. *Vlastivěda česko-bavorského pohraničí / Heimatkunde der tschechisch-bayerischen Grenzregion*. Plzeň: ViaCentrum s.r.o. pro Západočeskou univerzitu v Plzni, 2015. 140 s.

Ladislav Voldřich

Bilingvní učební text šestičlenného autorského kolektivu pedagogů a odborníků Západočeské univerzity v Plzni byl zpracován a vydán s podporou Evropské unie z Evropského fondu pro regionální rozvoj: Investice do vaší budoucnosti (číslo projektu 362) v Plzni v roce 2015. Práce vzniklá pod vedením Tomáše Jílka a Naděždy Morávkové je charakterizována jako doplňkový text pro vlastivědnou výuku žáků škol v českém a bavorském příhraničí (sic) a je určena především pedagogům na obou stranách hranice česko-bavorské ve smyslu zemském, resp. česko-německé ve smyslu státním. Ve své relativní stručnosti (140 stran textu, 70 českého, 70 německého + 12 stran *Didaktické příručky*) je nesporným přínosem pro vzájemné sousedské poznávání.

Práce je strukturována do tří základních bloků o různém počtu kapitol, jež jsou vyjádřeny desetinným členěním – *Krajina / Landschaft* (9 kapitol, autoři Ivana Hradská - 1 kapitola, Zdeňka Chocholeušková - 3 kapitoly a Jiří Suda – 4 kapitoly, autor úvodní kapitoly není uveden), *Lidé / Menschen* (12 kapitol a subkapitol – autoři Tomáš Jílek – 10 kapitol, Petr Mach – 1 kapitola, Viktor Viktora – 1 kapitola) a *Metropole krajů a představení pohraničí jednotlivých regionů / Hauptsadte der Landkreise und Vorstellung des Grenzraums einzelner Regionen* (11 kapitol, autoři Tomáš Jílek – 1 kapitola, u ostatních autor neuveden). Text publikace je vzhledem k jejímu účelu dvojjazyčný, na sudých stránkách český, na lichých německý, obrázky jsou společné pro obě verze s dvojjazyčnými popisky. Překlad je dílem Magdaleny Becher, Aleny Kovaříkové, Martiny Lisa, Daniely Pusch a Davida Vereše.

Nedílnou součástí publikace je vložená *Vlastivěda česko–bavorského pohraničí -Didaktické příručka* (autorka Helena Východská, 12 stran pouze českého textu a v kapse na poslední straně obálky vložená skládací mapa s názvem *Česko–bavorské pohraničí / Das Tschechisch–bayerische Grenzland* formátu 2x A4 s vyobrazením sledované oblasti a znaky příslušných českých a bavorských regionů (autor či zdroj neuveden).

Celkové pojetí práce zcela konvenuje s jejím cílem, obsahově je vyvážená a zahrnuje všechny sledované sféry toho, co si představujeme pod pojmem vlastivěda. Jednotlivé části jsou přehledně členěny a uspořádány. Zvláštní pozornosti si zaslouží zejména kapitola *Kulturní památky v historických souvislostech* (autor T. Jílek) a subkapitola *Spisovatelé česko-bavorského pomezí* (autor V. Viktora), které nabízejí i díky značné erudici obou autorů dokonalý vhled do problematiky a dokáží přiblížit obě strany hranice jako skutečně vzájemně se prolínající „stýkající a potýkající se“ oblast.

Text většiny kapitol a některých subkapitol je u obou jazykových verzí doplněn otázkami a úkoly k dané problematice různého stupně obtížnosti – od jednoduchých otázek až k úkolům projektového typu („navštiv, najdi ve svém okolí...“ atp.), což zvýrazňuje metodický charakter publikace. (Absentuje zde jak poznámkový aparát, tak i citace – jde o publikaci učebnicového typu, nicméně seznam - třeba i stručný - další doporučené literatury k danému tématu ať již české nebo německé provenience, by jistě pedagogové uvítali.)

Nevelká rozsahem ale velmi přínosná je *Didaktická příručka*, která formou osmi uvedených her (*Na tržišti ve starší (sic!) době kamenné, Cestou přes Horšovský Týn, Co sem nepatří?, Příběh z muzea, Nedoručené depeše, Vít v nakladatelství, Po kom dostal své jméno?, Kdy, kde, kdo, co?*) přináší didaktické aplikace látky uvedené v hlavní publikaci. Zatímco text této je určen především pedagogům, příručka je zaměřena na konečnou cílovou skupinu – vlastivědnou problematiku přibližuje prostřednictvím pedagogů žákům zejména prvního stupně základních škol formou jejich věku nejpřirozenější – hrou. Text obsahuje v úvodu vhodné teoretické vymezení pojmu regionální dějiny a základní formy jejich didaktické aplikace v praktické výuce. Příručka na rozdíl od hlavní publikace nezapomíná na seznam použité literatury.

MEMO 2015/1

Škoda jen, že žáci na západní straně hranice, jsou, neučí-li se česky, o možnost zahrát si tyto hry ochuzeni. Graficky je příručka vyvedena stejně jako hlavní publikace, liší se zmenšeným formátem (patrně kvůli snadnějšímu vkládání) a kvalitou papíru, hlavní publikace je vytištěna na lesklém křídovém papíře, příručka vzhledem ke svému předpokládanému praktickému využívání na matném.

Učební text Vlastivěda česko-bavorského pohraničí / Heimatkunde der tschechisch-bayerischen Grenzregion považuji jako celek za velmi podnětný, potřebný a přínosný.

MORÁVKOVÁ, Naděžda – ŘEHÁČEK Karel. Osobnosti plzeňského vysokého školství. Díl 2. Plzeň: SOHi při FPE ZČU, 2014. ISBN 978-80-87646-04-5.

Miroslav Breitfelder

Při sestavování biografické studie věnované řadě významných osobností naráží autoři – vedle řešení „klasických“ problémů se sháněním a vyhodnocováním archívních materiálů, výpovědí pamětníků, dobového tisku, dobových publikací, memoárů, nekrologů atd. – na kardinální otázku, kterou představuje nutnost volby a způsob výběru. Pokud se navíc jedná o již druhý díl práce, jejímž autorem byl někdo jiný, může se stávající dilema ještě prohloubit. Posoudit, kdo v prvním dílu scházel, kdo mohl být takřkajíc ošizen, na koho při nejlepší ani tentokrát nedojde a kdo si naopak nezaslouží místa ani v druhém pokračování, je volbou nesmírně obtížnou a logicky také – alespoň do jisté míry – subjektivní.

Stejně jako práce *Osobnosti plzeňského vysokého školství*¹¹⁰ vydaná v roce 2001, přináší „dvojka“ na padesát portrétů (dle autorů „biogramů“) významných učitelů plzeňských vysokých škol. Jednotlivé medailony jsou – na rozdíl od dílu prvního – doplněny velmi užitečným výběrem z publikační činnosti, přehledem použitých pramenů i dalšími náležitostmi vědeckých publikací. Čtenář pravděpodobně ocení i množství v – přílohách otištěných – fotografií, které – pokud byly dostupné – ještě více přibližují a připomínají zmiňované osobnosti.

Portrétům samotným je předřazena velmi užitečná kapitola věnovaná okolnostem a způsobům, jakými byla – zejména po personální stránce – připravována a zajišťována výuka na plzeňských vysokých školách v prvních letech po jejich ustanovení či založení. Také proto autoři ozřejmují situaci po komunistickém puči v únoru roku 1948, kdy vysoká erudice četných vysokoškolských učitelů byla – dle

¹¹⁰ HYNA, Alfred – JÍLEK, Tomáš – SLÍPKA, Jaroslav. *Osobnosti plzeňského vysokého školství*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2001.

názorů komunistických kádrováků s jejich politickou „vyspělostí“ a „třídním původem“. Zejména se jednalo o nesporné odborníky na lékařské fakultě a Vysoké škole strojní a elektrotechnické. Snad jen při obsazování míst na pedagogické fakultě nemuseli soudruzi tento problém řešit, neboť – jak je v textu kapitoly připomenuto – „aktivních členů strany byla (na této škole) většina“. Také proto autoři nezasstírají, že se do jejich výběru dostaly i osoby poněkud kontraverzní, neboť druhdy byla odbornost druhým či ještě horším předpokladem další vědecké a pedagogické kariéry.

Jednotlivé stručné životopisy i práce jako celek jsou výsledkem velmi pečlivé a rozsáhlé badatelské práce, opřené o studium archiválií celé řady ústavů, institucí i soukromníků, stejně jako periodik i neperiodických publikací. K oživení a doplnění textu bezpochyby přispěly i rozhovory s rodinnými příslušníky, kolegy, i pamětníky.

Publikace Osobnosti plzeňského vysokého školství. Díl 2, zřejmě nebude – podobně jako další práce spíše slovníkového typu – dílem, které by čtenář zhltnul na posezení. Najde však v něm čtivou formou podané přesné a ověřené informace o osobnostech, bez nichž by nejen plzeňská historie nebyla ani zdaleka úplná.

KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*, Praha: Slon, 2010. s. 151. ISBN 978-80-7419-033-9.

Petr Šilhánek

Francouzský sociolog Jean-Claude Kaufmann ve své práci představuje chápajícího rozhovor jako metodu pro vedení kvalitativního sociologického výzkumu. Kniha je opatřena krátkým úvodem a závěrem, nechybí jmenný rejstřík a výběr studijní literatury.

Kniha není příliš rozsáhlá, čítá sto padesát stran textu. Přestože je členěna do pěti částí, čtrnácti kapitol a velkého množství krátkých podkapitol, tvoří ji prakticky dvě pojednání. Teoretické, kde se autor zabývá vědeckými přístupy a metodami v současné sociologii a praktické, které je rozsáhlejší a je zde popsán sociologický výzkum při použití metody chápajícího rozhovoru krok za krokem od výběru tématu po publikování výsledků.

Část věnovaná teorii naznačuje začlenění metody do rámce metodologického aparátu sociologie. Jádro publikace leží více v kapitolách, které se zabývají praxí. Zde autor využívá své zkušenosti a jednotlivé postupy dokresluje příklady z vlastních výzkumů. Najdeme zde kapitoly věnované přípravě a vedení rozhovoru, následné analýze získaného materiálu, tvorbě a významu hypotéz, konceptů, poznámek... Práce výzkumníka je zde představena jako neustálé vzájemné střetávání ale také doplňování kreativity a sebekázně, subjektivního pohledu a snahy o objektivitu. Je na každém, zda napětí mezi těmito protiklady dokáže využít pro zdárný průběh, a hlavně dokončení svého výzkumu.

Přestože v knize nalezneme mnoho podobných obecných úvah o povaze vědecké práce, může a zřejmě i má být především praktickým průvodcem pro začínajícího výzkumníka, případně studenta. Pro větší názornost zde autor předkládá vlastní postupy, což ve výsledku dodává knize na „použitelnosti“, pokud se kdokoliv rozhodne z ní čerpat rady a poznatky pro svou práci. Jako dobrý příklad lze uvést kapitolu Tvárné nástroje, která je věnována tvorbě osnovy, problematice výběru

MEMO 2015/1

zkoumaného vzorku a formulování otázek. Osnova práce zde není popsána jako neměnný útvar, kterého je třeba se za každých okolností držet. Naopak osnovu, která nám v začátcích poskytne vodítko a pomůže nám udržet směr, je vhodné, možná přímo nutné doplňovat a měnit podle toho, jak naše vědomosti o dané problematice rostou a jak vznikají nové hypotézy.

Části, kde je autor takto konkrétní, patří podle mého názoru k nejzdařilejším. Kniha se tak skutečně může stát pomocníkem, například při tvorbě bakalářské nebo diplomové práce.

Zprávy / Chronicle

IV. konference České asociace orální historie

Michal Louč

Ve dnech 19. - 20. března 2015 se v prostorách Ostravské univerzity v Ostravě konala již čtvrtá konference České asociace orální historie (COHA), tentokrát s podtitulem „Na hranicích mezi minulostí a přítomností: perspektivy orální historie.“ Konference byla uspořádána ve spolupráci Katedry historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity (FF OU) a České asociace orální historie. Na konferenci zaznělo celkem 34 příspěvků. Podobně jako v minulosti byly příspěvky rozděleny do několika hlavních tematických okruhů – aktuální teoreticko-metodologické otázky a perspektivy, paměť „šťastných zítřků“, hospodářské, sociální a kulturní dějiny, etnologické, antropologické a jazykové dimenze orální historie, pedagogické využití orální historie. I letošní konference měla zajímavý mezinárodní přesah, neboť páteční dopoledne bylo vyhrazeno pro kolegyně a kolegy z Polska, včetně zástupců Polské asociace orální historie.¹¹¹

Konference byla slavnostně zahájena v Aule Ostravské univerzity za přítomnosti děkana FF OU Aleše Zářického, předsedy COHA Pavla Mückeho a vedoucího katedry historie FF OU Petra Popelky. Na úvod navázalo plenární zasedání s tematikou aktuálních teoreticko-metodologických otázek a perspektiv orální historie. Miroslav Vaněk z Centra orální historie AV ČR (COH) ve svém příspěvku připomněl debaty o tom, jaké přístupy je ještě možné akceptovat jako orálně historické a jaké již nikoliv. Vymezil se přitom vůči poměrně rozšířené představě, že hlavním cílem orální historie je samotný sběr dat a nikoliv jejich analýza a kritická interpretace, což Vaněk považuje za stěžejní část práce orálního historika. Hrozba upřednostnění kvantity (produkcující však i „množství hlušiny“) před kvalitou je ostatně v oboru diskutována

¹¹¹ Více viz Polskie Towarzystwo Historii Mówionej. [Online] Dostupné z URL: <www.pthm.pl> [Cit. 2015-16-11].

po mnoho let, přičemž význam tohoto problému ještě umocňují vývojové trendy v orální historii v období tzv. digitální revoluce. Následující příspěvek Niny Pavelčíkové (Ostravská univerzita) byl mimo jiné zamyšlením nad prací s tématy, u kterých může vystupovat zároveň v roli pamětníka. Dana Knolová a Michal Šimáně (Masarykova univerzita) představili aktuální stav projektu zkoumajícího s využitím orální historie dějiny československého školství za normalizace. Úvodní blok uzavřela Tereza Krátká, která ve svém příspěvku zhodnotila průběh zimní školy orální historie v indickém Bangalore – dějišti blížícího se světového symposia orálních historiků v roce 2016.

Další konferenční program byl rozdělen do dvou paralelně běžících sekcí, z nichž lze zmínit, alespoň některé příspěvky. Lenka Krátká (COH) a Pavel Mücke (COH) hovořili o cestování před a po roce 1989, přičemž výstupy tohoto projektu brzy vyjdou v připravované publikaci. V paralelní sekci o „paměti šťastných zítřků nejprve Jarmila Burešová (Knihovna města Ostravy) v příspěvku „Paměť Ostravy“ představila tento komunitní projekt ostravské knihovny, v rámci kterého jsou zaznamenávány vzpomínky místních obyvatel na život ve městě. V průběhu roku 2014 tak vzniklo 56 tištěných výstupů, 15 výstavních panelů a multimediální CD. Z jednorázového projektu se nakonec stala dlouhodobější aktivita, nyní zaměřená na konec druhé světové války na Ostravsku. Doubravka Olšáková (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR) ve svém příspěvku „Floating gap českého stalinismu: Stalinský plán přetvoření přírody, který nebyl“ pohovořila na vysoce aktuální téma vztahu orální historie a paměti. Přestavila výstupy projektu zkoumajícího utopický plán na přetvoření přírody z období stalinismu, o jehož částečné realizaci máme rozsáhlé písemné prameny, avšak pamětníci si vlivem proměn paměťových rámců na nic nevzpomínají. Podstatným se přitom ukázalo i to, že téma stalinského plánu kumuluje hned několik společenských tabu (sovětizace, selhání dobové inteligence, spolupráce na pavědeckých projektech), která komplikují vzpomínání pamětníků, kteří se později stali významnými představiteli svých oborů (např. ekologie).¹¹² Michal Louč (Univerzita Pardubice) a Jaroslav Vaňous v biograficky laděném příspěvku

¹¹² Více viz OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Stalinský plán přetvoření přírody v Československu, *Dějiny a současnost*, roč. 37, č. 2, 2015, s. 10-14.

„Odkrývání rodinné historie tří generací“ nejprve přiblížili specifika zkoumání rodinné historie metodou orální historie a následně představili příběh svého narátora a bývalého politického vězně Lubora Chvalovského, mimo jiné syna významného představitele československého zahraničního odboje plk. Josefa Chvalovského a synovce jednoho ze zakladatelů komunistické strany Karla Goliatha-Gorovského.

Irena Šebestová (Ostravská univerzita) přiblížila svůj výzkum soukromého vyučování v německém jazyce na Hlučínsku. Tématem antropologicky laděného příspěvku Pavla Záloma (FHS UK) byl jeho regionální výzkum obyvatel řeckého původu na poválečném Berounsku. Autor se mimo jiné věnoval otázce prolínání řecké a české identity svých narátorů (tzv. hybridizace). Příspěvek Jiřího Hlaváčka (COH) „Mezi státním plánem a badatelskou svobodou? Etnografie a folkloristika v českých zemích v letech 1945 – 1989 ve vzpomínkách pamětníků“ představil projekt zaměřující se na představitele československé etnografie, základní rámce jejího vývoje (např. silný vliv sovětizace po roce 1948) i specifika probíhajícího výzkumu (uzavřenost komunity, stylizace, rivalita, či pečlivá kontrola sdílených výpovědí). Bohatý program prvního dne uzavřela exkurze po stopách ostravského industriálního života, kam jinak než do architektonicky ceněného areálu železáren v Dolních Vítkovicích.

Druhý den konference otevřelo plenární zasedání s polskými orálními historiky. Anna Wylegala (Polská akademie věd) ve svém příspěvku „Oral history between academic disciplines“ uvedla, že v Polsku je orální historie primárně vnímána jako jedna z metod získání historických informací, přičemž teoretické a metodologické otázky spíše ustupují do pozadí. Polská orální historie ovšem vzešla ze vznikající občanské společnosti 80. let 20. století a je proto silnější mimo akademickou sféru, zatímco česká orální historie má své kořeny převážně v akademickém prostředí. Marta Kurkowska-Budzan (Jagellonská univerzita Krakov) ve vystoupení „Paradoxes of oral history practice“ věnovala značnou pozornost výzkumům témat spojených s komunistickými režimy, konfliktním paměťm na tuto dobu a potřebě etického a kritického přístupu k výzkumu, nikoliv prosazování určitého oficiálního politického diskurzu o minulosti či nekritického přejímání vzpomínek narátorů, ať už z řad pachatelů, hrdinů či obětí nedemokratických režimů.

Vystupující rovněž přítomné pozvali na zářijovou konferenci „Oral history in Central-Eastern Europe: current research areas, challenges and specificity“ v Lodži.

Konferenci uzavřel blok o pedagogickém a vzdělávacím využití orální historie. Soňa Medved'ová (Slezská univerzita v Opavě) se věnovala poválečnému vývoji českého a německého mateřského školství. Ondřej Haváče představil první poznatky ze svého výzkumu národní identity československé posrpnové emigrace v Rakousku a Švýcarsku. Mimo jiné hovořil o rozdělené krajanské komunitě, různých generacích exulantů (první a druhá generace exulantů vyrostly ve značně odlišném státě, než ta posrpnová) či jejich různě úspěšné integraci (mnohdy spíše do většinové společnosti, než v rámci čs. komunity). Zde je nutno připomenout i nedávný orálně-historický výzkum Lukáše Valeše na téma česko-rakouských vztahů v období Pražského jara.¹¹³ Petra Adámková (Gymnázium Na Vítězné pláni v Praze) představila didaktický a popularizační projekt o událostech roku 1989, v rámci kterého bylo studenty gymnázia zdokumentováno 16 aktérů Sametové revoluce, převážně z řad absolventů této školy. Zcela na závěr Michal Fejtl představil svůj zamýšlený projekt využití orální historie jako pedagogické aktivizační metody pro studenty s různými zdravotními znevýhodněními (např. nevidomých studentů, kteří by vytvořili publikaci v Braillově písmu). Uvidíme, zdali se autoru tuto zajímavou myšlenku podaří přetavit ve skutečnost. Pravdou však je, že narativní vyprávění je už nyní využíváno jako aktivizační metoda např. v reminiscenční terapii.

¹¹³ VALEŠ, Lukáš. *Česko-rakouské souvislosti Pražského jara. = Tschechisch-österreichische Zusammenhänge des Prager Frühlings*. VALEŠ, Lukáš (ed.). Zavlekov: AgAkcent, 2008.

Předávání cen I. ročníku historické soutěže 2014/15 „*Jak se žilo našim babičkám a dědům v Plzeňském kraji?*“ pořádané střediskem SOHi

Marie Fritzová

Dne 2. 6. 2015 se uskutečnilo slavnostní předávání cen prvního ročníku historické soutěže „*Jak se žilo našim babičkám a dědům v Plzeňském kraji?*“, vyhlášené jménem Katedry historie při Fakultě pedagogické v Plzni a jménem odborného střediska SOHI (Society of Oral History). Jednalo se o soutěž v orální historii, kterou středisko SOHI vyhlásilo na podzim roku 2014 pro studenty základních škol a gymnázií v Plzeňském kraji. Předávání se zúčastnilo celkem 28 studentek a studentů například ze Sušického a Rokycanského gymnázia a také ze ZŠ Plánická – Klatovy. Slavnostní dopoledne proběhlo v úterý 2. 6. 2015 od 10.00 v prostorách KHI v Jungmannově ulici ve velké aule.

Celá událost se nesla v přátelské a milé atmosféře za účasti dvou členů odborné komise - Mgr. Lenky Burianové a Mgr. Marie Fritzové, která sestavovala konečné výsledky soutěže. Dalšími členy komise, kteří bohužel z pracovních důvodů nebyli přítomni, byla paní doktorka PaedDr. Helena Východská a pan doktor PhDr. Karel Řeháček.

Slavnostní dopoledne zahájila paní doktorka PaedDr. Naděžda Morávková Ph.D., vedoucí KHI FPE (Katedry historie Fakulty pedagogické v Plzni), uvítáním všech přítomných a krátkým proslovem, který dodal celé události slavnostní ráz. Dále pak promluvily přítomné členky komise, velice kladně zhodnotily celý průběh soutěže a poděkovaly všem studentkám a studentům za zaslání příspěvky. Z proslouvu Mgr. Marie Fritzové: „My dospělí si myslíme, že už všechno víme a známe, ale není to tak. Díky vašim příspěvkům jsme se dozvěděli nejen něco o době, ve které vaši prarodiče žili, ale také to, že je máte rádi a že si jich vážíte. Právě toto zjištění je pro nás snad ještě důležitější než konkrétní historické informace, protože pomáháte bořit mýtus, že si dnešní mládež nevází starší generace a za to vám děkujeme!“

Na závěr poděkovala Mgr. Lenka Burianová výbornému pedagogickému vedení, tj. přítomným profesorkám, že své studentky a studenty kladně motivovaly a do soutěže přihlášily a také že s nimi byly ochotné přijet na předávání cen. Dále ocenila snahu všech účastníků a upozornila na to, že v našich očích (v očích poroty) jsou vítězi všichni, protože se do soutěže přihlásili. „Nyní jste možná někteří z vás smutní, že jste nevyhráli, ale příští rok to může být úplně jinak a tady vepředu můžete stát třeba vy.“

Celý program byl provázen pěveckým vystoupením žáků Základní umělecké školy J. S. Bacha z Dobřan ze třídy Kláry Vlahačové. Zpívali: Jana Šistková, Filip Brada a Štěpánka Vyletová. Tímto bychom jim chtěli poděkovat za krásné vystoupení, které celý program výrazně obohatilo.

Hlavní cenu do soutěže věnovala paní europoslankyně Ing. Michaela Šojdrová a stala se tak oficiální patronkou této soutěže. Ještě jednou jí tímto velice děkujeme. Bohužel se osobně předávání cen nemohla z pracovních důvodů zúčastnit.

Krásný tablet si za první místo odnesl Adam Krabec z gymnázia Rokycany. Na druhém místě se shodně umístili Karolína Raková z gymnázia Rokycany a Jan Raub z gymnázia Sušice. Na třetím místě se umístila Helena Drozdová ze ZŠ Plánická – Klatovy. Čestné uznání za originalitu si odnesla Šárka Rajtmajerová - ZŠ Plánická Klatovy. Ještě jednou všem výhercům gratulujeme a všem ostatním i pedagogickému doprovodu velice děkujeme za účast. Tímto bychom chtěli už teď vyzvat všechny školy v Plzeňském kraji, aby neváhaly a příští rok se přihlášily do soutěže SOHI, která bude opět vyhlášena na podzim roku 2015.¹¹⁴

¹¹⁴ Přejato z: FRITZOVÁ, Marie. Předávání cen soutěže SOHI. [Online] 2015. Dostupné z URL: <<http://fpe.zcu.cz/khi/Aktuality/>> [Cit. 2015-29-10].

Vyhlášení II. ročníku historické soutěže pro základní školy Plzeňského kraje pořádané střediskem SOHi 2015/2016

Marie Fritzová

SOHI (Society of Oral History) při Katedře historie Fakulty pedagogické v Plzni **vyhlašuje II. ročník historické soutěže pro základní školy Plzeňského kraje 2015/16**, který nese název: *Příběh významného rodáka nebo zajímavé osobnosti žijící v našem městě/obci*. Cílem této soutěže je podpořit zájem našich žáků a studentů o nedávnou minulost našeho kraje prostřednictvím metody narativní/orální historie, dále pak prohloubení pozitivních mezigeneračních vztahů. Cílem této soutěže je také podporovat tvořivost a samostatnost žáka/studenta. Soutěž je vyhlášená pro 6. - 7. třída ZŠ, prima-sekunda pro osmiletá gymnázia.

Konkrétní kritéria pro vypracování příspěvku zní: Proved'te rozhovor se zajímavou osobností vašeho města o jejím životě. Nejlépe nahrajte celý rozhovor na mobilní telefon, fotoaparát či diktafon a několikrát si jej přehrajte. Nejzajímavější část ze života vašeho informátora/pamětníka barvitě převyprávějte. Samotná práce by měla mít rozsah 1 stranu A4, velikost písma 12 – jedná se o vytvoření osobní biografie vybrané osobnosti se zaměřením na části života, které jsou pro vás nějakým způsobem zajímavé.

Do přílohy bude naskenován písemný souhlas dané osobnosti s tím, že její životní příběh může být poslán do této soutěže.

Příspěvky mohou být posílány do 22. 4. 2016 na email: **mmaja.fritzova@gmail.com**. Slavnostní vyhlášení vítězných příspěvků a předání hodnotných cen proběhne v prvním červnovém týdnu 2016 v prostorách Katedry historie ZČU. Přesný termín bude upřesněn.

Pokyny pro autory

Časopis MEMO se zaměřuje zejména na výzkum historie metodou orální historie a dále na aplikaci této metody ve vyučování dějepisu. Žádaná jsou témata moderních dějin, zejména dějiny totalitních režimů, dějiny druhé světové války v paměti lidí, dějiny každodennosti ve 20. století, problémy menšin, regionální dějiny, dějiny dějepisectví, biografie, ale také novodobá ústní tradice a novodobý folklór ve výzkumu dějin. MEMO je velmi vstřícný a otevřený časopis, vítáme i další související témata, výzkum i aplikace.

Formální požadavky na text: Články by měly být předloženy v elektronické podobě, v aplikaci Microsoft Word, e-mailem na adresu moravkov@khi.zcu.cz. Prosím, použijte pouze základní styl (typ a velikost písma Times New Roman 10). Formát stránky A5, okraj úzký, řádkování 1,15. Poznámky a odkazy uvádějte pod čarou na příslušné stránce, ne v textu, ne za článkem (Velikost písma 8). Měly by být průběžně očíslovány v celém článku. První citaci uvádějte v plném rozsahu: SMITH, Robert. *Historie mléčných výrobků*. Plzeň : Západočeská univerzita, 2010, s. 22. Všechny následující odkazy by měly být uvedeny ve zkrácené formě: SMITH, Robert. *Historie mléčných výrobků*, s. 22. Použití latinského slova *ibid* nebo českého *tamtéž*, nebo zkratk jako *Loc.cit.*, *Op. cit.* apod. není povoleno. Je nutné přiložit abecední seznam plně citovaných zdrojů a literatury na konci článku. Teoretické a metodologické studie v českém jazyce musí být v plném rozsahu přeloženy také do anglického jazyka.

Několik příkladů plných citací (téměř všechny uvedené citace jsou fiktivní):

Citace knihy: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca : Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

Citace kapitoly v knize nebo příspěvku ve sborníku: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen : Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9, s. 23 - 42.

Citace článku v časopisu: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation and Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, s. 37 - 55.

Citace z deního tisku: KOZA, Jan. První máj, *Plzeňský deník*, 12. března 2006, s. 5.

Citace rozhovoru s pamětníkem: Rozhovor Naděždy MORÁVKOVÉ (odborná asistentka Západočeské univerzity v Plzni) s Kolomanem Gajanem (emeritní profesor Karlovy univerzity v Praze), dne 8. 8. 2010 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v archivu SOHI Plzeň, Veleslavinova 42.

Archivní zdroje: Národní archiv Praha. Fond Osobní pozůstalosti. Fol. Josef Macek. *Korespondence 1970 - 1975*. Inv. č. OP 654.

Citace internetového zdroje: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Dostupné z URL:

< <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [Cit. 2010-09-12].

Přílohy: Obrázky, fotografie, nákresy, tabulky, grafy, grafika, mapy, atd. musí být očíslovány a odkázány poznámkami pod čarou a umístěny za textem se správným číslem a popiskem. Zdroj musí být uveden.

Další pokyny: Rozsah článku: max. 50 stran, min. 3 strany. Rozsah recenze: max. 1 strana. Každý článek by měl mít: název (česky i anglicky), abstrakt (česky i anglicky, max. 10 řádků), klíčová slova (česky i anglicky, v počtu od 3 do 8), resumé (česky i anglicky, max. 25 řádků), informace o autorovi (jméno a příjmení, rok narození, pozice a zaměstnavatel nebo škola, oblast výzkumu, e-mailovou adresu). Upozornění: Články publikované v časopisu MEMO musí předem projít recenzním řízením a musí být schváleny redakční radou. Editoři děkují příspěvatelům za to, že pokud možno respektují výše uvedená doporučení.

Notes for Contributors

MEMO magazine focuses especially on the history of research using oral history and its application in teaching history. Preferred are the themes of modern history, especially history of totalitarian regimes, the history of the Second World War in memory of people, the history of everyday life in the 20th century, problems of minorities, regional history, history of historiography, biographies, also the modern oral tradition and folklore in the modern history of research. MEMO is a very open and obliging journal, we welcome any other related and interesting topics.

Format and Style: Articles should be submitted electronically, in Microsoft Word, by e-mail to the address moravkov@khi.zcu.cz. Please use the basic style only. Notes should be footnotes not endnotes. They should be numbered consecutively throughout the article. Citations of references should be made only in the notes and not in the text, first references should be given in full: SMITH, Robert. *History of Diary Products*. Pilsen : University of West Bohemia Press, 2010, pp. 22 - 23. All subsequent references should be given in abbreviated form: SMITH, Robert. *History of Diary Products*, pp. 30 - 32. It is necessary to attach a list of full references at the end of the article. The use of the latin word *ibid*, or abbreviation like *Loc.cit.*, *Op. cit.* etc. is not allowed.

Some Practical Examples for Full References (Almost all examples are fictive.):

The reference to a book: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca : Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

The reference to a chapter in a book or to a contribution in collection of papers: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. *Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti*. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen : Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9. 465 p.

The reference to an article in a journal: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, pp. 37 - 55.

The reference to an article in a newspaper: COETZEE, Paul. Namibia's liberation struggle, *Die Transvaler*, 12th March 2006, p. 5.

The interview reference: The interview of KOTZEL, Charles (lecture of Charles University in Prague) with BIBIKOVA, Leona (exlecture of University of West Bohemia in Pilsen, living in Pilsen), 22nd October 2008. The transcript is filed in the archives SOHI Pilsen, Veleslavinova 42.

The archives reference: Czech National Archives, Prague, fund: Inheritance, file: Josef Macek, document: Letters to Frantisek Graus 1970 - 1975, catalogue number: OP 456.

The reference to an internet source: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Available from URL:

< <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [2010-09-12].

Illustrations: Pictures, photos, sketches, tables, diagrams, graphics, maps etc. Should be numbered consecutively with the footnotes and placed behind the text with correct number and labeled. The source must be given.

Further notes: Scope of article: max. 50 pages, min. 3 pages. Scope of review: max. 1 page. Every article should have: Title, Abstract (maximum of 10 lines), Keywords (from 3 to 8), Summary (max. 25 lines), Information about Author (name and surname, year of birth, position and address of employer or school, field of research, e-mail address). Notification: The articles submitted to the MEMO must be editorially revised and approved. The editors would be grateful if contributors kept closely to journal's style and format conventions.

CALL FOR PARTNERS

SOHI - The Center for Oral History in Pilsen

The Center for Oral History SOHI was founded within the Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen in 2009. Workplace focuses mainly on creating a database of interviews with eyewitnesses - a database of oral sources to recent history. SOHI has ambitions to serve as a methodological base for oral history research and joint projects of regional institutions interested in method of oral history and its use in contemporary historiography and to collect and provide the experience of partner institutions in the field of oral history.

Some of SOHI partners:

The Czech Oral History Center COH within the Institute of Contemporary History AS CR, Department of Oral and Contemporary History (Faculty of Humanities, Charles University in Prague), The Czech Association of Oral History, IOHA, Baylor University Institute for Oral History, The Centre for Oral History and Cultural Heritage (University of Southern Mississippi), The Oral History Center (Department of History, University of Zululand, Kwadlangezwa, South Africa), Columbia University - Oral History Research Office and etc.

Some important tasks of SOHI:

collection of narratives of survivors, presentation of contemporary history in the memories of survivors, educational activities, publications, interviews, organization of experts meetings, research and publication of methodological and theoretical texts in the field of oral history, providing consultation and service to researchers and to everyone interested in oral history, monitoring teaching aspects of interviews with eyewitnesses in modern school history, organization workshops and methodological seminars for primary and secondary schools.

Some current SOHI projects:

Using Oral History in the History of Modern Historiography, Oral History at School, Everyday Life under Socialism, The Iron Curtain - Czechoslovak Border in 1948 - 1989, The History of SSM - Socialist Youth Union in Czechoslovakia, Eyewitnesses of the Holocaust, Memories of Totalitarian Prisoners, Czechoslovak Totalitarian Emigrants

The Center SOHI is open to the general cooperation with experts and the public and welcomes those interested in this method. Thank you for your interest in the partnership and contact us.

Contact:

The Center for Oral History SOHI, Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen, Veleslavínova 42, Pilsen, Czech Republic (www.khi.zcu.cz)

Contact person: Nadezda Moravkova

Tel.: +420377636603

Fax: +420377636612

E-mail: sohi@khi.zcu.cz; moravkov@khi.zcu.cz

SOHI Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň

MEMO 2015/1

Toto číslo bylo vydáno s laskavým přispěním *České asociace orální historie o. s. (COHA)*.